

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

А. М. Митко

**ПОЛІТИЧНА АНАЛІТИКА ТА
ПРОГНОЗУВАННЯ**

Підручник

Луцьк – 2013

УДК 32(075)
ББК 66.06я73-1
М 66

Рекомендовано до друку вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 25 жовтня 2012 року)

Рецензенти:

Бабкіна О. В. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Ротар Н. Ю. – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Тихомирова Є. Б. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

М66 **Митко А. М.** Політична аналітика та прогнозування : [підручник] / Антоніна Миколаївна Митко. – Луцьк : СЛУ ім. Лесі Українки, 2013. – 228 с.

У підручнику представлений теоретичний і практичний курс з політичної аналітики та прогнозування. Під час роботи слухачі повинні отримати знання та вміння щодо практичного застосування ряду таких аналітичних прийомів і методів, як моделювання, контент-аналіз, івент-аналіз, SWOT-аналіз, метод Дельфі, мозковий штурм (brainstorming), сценаріотехніки й ін.

Підручник призначений студентам напрямів підготовки «Міжнародні відносини» та «Політологія» для системного засвоєння ними знань і формування навичок, умінь аналітичної роботи при дослідженні організації політичного процесу, прогнозуванні політичної ситуації в ході оптимізації прийнятих рішень політичними гравцями.

УДК 32(075)
ББК 66.06я73-1

© Митко А. М., 2013
© ... (обкладинка), 2013
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013

ВСТУП

Аналіз політики в сукупності з політичною аналітикою є однією зі складових форм професійної діяльності державних діячів і службовців, яка потребує інформації, соціальних знань, професійного досвіду, інтуїції та вміння бачити явища в їх реальній динаміці, причинно-наслідкових та інших зв'язках. Кінцева мета такого аналізу – підготовка та прийняття фахових виважених політичних рішень.

Метою аналітика є визначення ефективно існуючого устрою та технологій його реалізації в контексті швидкості та якості прийнятих рішень на всіх ланках і усіх гілках державної влади. Політичний аналітик або спеціаліст із інформаційно-аналітичної роботи досліджує ефективність взаємодії органів державної влади між собою та розробляє практичні рекомендації по усуненню існуючих недоліків. Тут важливо не тільки розкласти на деталі політичну систему та вказати на окремі помилки у діяльності механізму, а й змодельовати його в майбутньому та визначити його ефективність.

Сьогодні аналітик або експерт повинен допомогти державному, громадському, політичному діячеві, державному службовцю розібратись у засадах стратегічного планування розвитку держави та стратегічному управлінні.

Вирішувати ці завдання в межах спеціалізованого навчального курсу покликана дисципліна «Політична аналітика та прогнозування». Її зусилля зосереджуються не лише на критичному переосмисленні вказаних методологічних підходів і теоретичних набутоків, а й на обґрунтованому викладенні концептуальних засад сучасної методології політологічних досліджень, системному характері методології політичного аналізу та політичної аналітики загалом.

Отже, аналіз політики в сукупності з політичною аналітикою є однією зі складових форм професійної діяльності державних діячів і службовців, яка потребує інформації, соціальних знань, професійного досвіду, інтуїції та вміння бачити явища в їх реальній динаміці, причино-наслідкових та інших зв'язках. Це шлях до системного передбачення та прогнозування, наукового синтезу, тобто створення достатньо повного, цілісного, конкретного уявлення про об'єкт, який реалізує державно-політичний істеблішмент. Кінцева мета такого аналізу – підготовка та прийняття фахових виважених політичних рішень з реалізації тактики і стратегії державної політики.

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ІНФОРМАЦІЙНА АНАЛІТИКА

1.1. Поняття політичного аналізу

Політичний аналіз як науково-прикладна дисципліна виник у другій половині ХХ ст., відтоді в країнах Заходу він відіграє важливу роль у прийнятті політичних рішень. Найґрунтовніше проблематика політичного аналізу досліджена в Сполучених Штатах і Великобританії. Політичний аналіз ґрунтується на політичній науці та використовує її методологію. Він, з одного боку, узагальнює велику кількість інформації, пов'язаної з економічними, соціальними, психологічними факторами, які утворюють основу певної політичної проблеми, з іншого боку, є одним із чинників, які використовують при побудові прогностичних моделей, складанні певних рекомендацій суб'єктові політичного процесу стосовно його подальших політичних рішень. Інтерес до політичного аналізу як до науки, навчальної дисципліни та сфери професійної діяльності вимагає чіткого тлумачення понять і дефініцій.

На думку провідного російського дослідника А. Дегтярьова, в науковій літературі термін «політичний аналіз» використовується в трьох значеннях: теоретико-фундаментальному, інструментально-емпіричному й практично-прикладному.

Перше, *теоретико-фундаментальне*, становить собою базові концептуальні дослідження політичної сфери, її структури та динаміки у роботах «Основи теорії політики» (А. Дегтярьов), «Аналіз політичної структури» (Д. Істон) «Сучасний політичний аналіз» (Р. Даль) й ін.

Інструментально-емпіричний підхід направлений на збір, опис, систематизацію та обробку даних. Цей аспект політичного аналізу є протиположним теоретичному напряму, де основною аналітичною одиницею є «концепт», що відбиває всю сукупність зв'язків «усередині» політичних процесів. Вихідною одиницею тут виступає первинна інформація про ту або іншу складову політичної ситуації. Наприклад, праця Дж. Мангейма та Р. Річа «Емпіричний політичний аналіз: методи дослідження в політичній науці».

Практично-прикладний підхід на перший план висуває не побудову теорії як такої, не збір та обробку інформації, а способи оцінки та варіанти вирішення суспільної проблеми для конкретного замовника. Практикуючий аналітик тут конструює робочу модель проблемної ситуації, яку слід розв'язати, запозичаючи концептуальні знання у теоретико-фундаментальній школі та фактичні дані в інструментально-емпіричній традиції.

Практичний політичний аналіз є політико-управлінською дисципліною, що інтегрує різноманітні методи дослідження, аргументації та інтерпретації інформації з метою вироблення, прийняття та реалізації публічно-політичних і політико-управлінських рішень у проблемних ситуаціях.

Визначити різницю між термінами «практичний політичний аналіз», «політичний аналіз» та «політична аналітика» достатньо непросто. Спільним для цих понять є практичний та інструменталістський зміст цих дисциплін. Більшість політологів під політичною аналітикою розуміють будь-який аналіз політики як такий. Але інституціоналізація політичної аналітики як наукової дисципліни тільки

починається у нас у країні. Період становлення завжди надзвичайно складний,. Вироблення методології, побудова теорії є складовою наукового пошуку як такого, але розв'язання суспільно-важливих проблем без вироблення нових підходів видається сумнівним.

Одним із завдань політичної аналітики є розробка дієвої аналітичної методології та теорії, яка буде поєднувати загальнонаукові, філософсько-аналітичні, лінгвістичні й інші методи дослідження, що дозволить аналітику на якісно іншому рівні вирішувати практичні завдання.

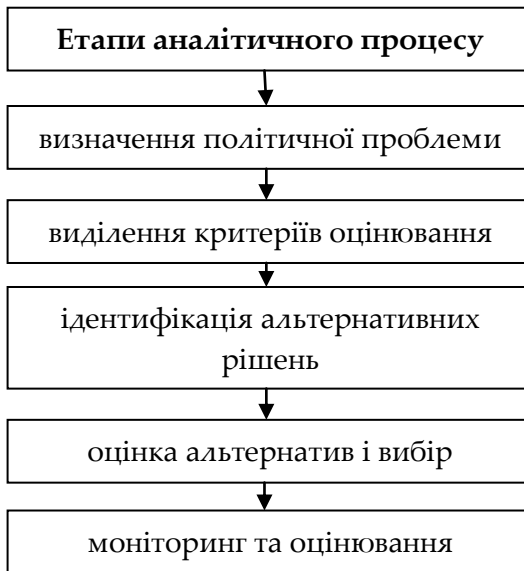
Важливим аспектом політичної аналітики є статус логіки, яка постає основним принципом усієї аналітичної роботи. Також в основі політичної аналітики, на нашу думку, повинен лежати досвід, накопичений в аналітичній філософії, методологічні основи якої можуть успішно використовуватися науками, які досліджують політику.

Політичний аналіз прийнято сприймати крізь призму кінцевого продукту — рекомендації, поради, звернені до особи, що приймає політичне рішення. У той же час він є *процесом*: певною послідовністю кроків, етапів, кожний з яких покликаний вирішити конкретне аналітичне завдання.

Аналітичний процес можна умовно розділити на декілька етапів, що представлені на мал. 1.1.

Найбільше зусиль припадає саме на перші кроки – визначення, пояснення та моделювання проблеми. Вони мають ключове значення, оскільки від них залежить вибір завдань, методів і засобів їх досягнення.

Схема, за якою аналітик на першому етапі визначається з колом основних проблем та завдань, покликана постійно нагадувати йому про те, які основні зусилля потрібно докласти, як розподілити ресурси, щоб розв'язати у відносно стислий термін поставлене завдання.

Мал.1.1.1. **Етапи аналітичного процесу**

Практикуючому аналітику на початку роботи варто якомога раніше розробити детальний план, розписавши етапи реалізації кожного його пункту; визначити наявні упущення в інформації та аргументації, пріоритетні напрями пошуку даних і способи їх отримання; оновляти й переробляти первісний план до того моменту, коли він буде готовий для оформлення в аналітичний документ.

1.2. Трактування аналітики

Аналітику можна розглядати як певну єдність пізнавально-практичного проблемного поля й аналітичних методів здобуття знання. У цьому сенсі вона є способом здобуття знання про практичні проблеми, які виникають в

управлінні, та шляхи їх вирішення за допомогою застосування аналітичних методів.

Термін «аналітика» має подвійний зміст. Це галузь діяльності, що стрімко розвивається і базується на отриманні інформації за допомогою аналітичних методів для практичного використання. Аналітика в цьому аспекті є роботою з виробництва знання про процес під час прийняття й реалізації політичних рішень. Інший аспект трактування аналітики – це ототожнення її з прикладною політико-управлінською дисципліною, що використовує різноманітні методи дослідження й аргументації з метою розробки принципів і методів підготовки, прийняття та реалізації публічно-політичних рішень у проблемних, суспільно-значущих ситуаціях.

Сутність аналітики як наукової дисципліни пов'язана, насамперед, із методологічними й інтелектуально-технологічними аспектами діяльності, спрямованої на вирішення завдань управління або синтезу нових знань, дозволяє уточнити зміст поняття аналітики (остання розуміється як цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного й технологічного забезпечення індивідуальної та колективної розумової праці, яка дозволяє ефективно обробляти дані з метою вдосконалення якості існуючих і здобуття нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень).

Таким чином, аналітика – це, перш за все, основа інтелектуальної, логічної, розумової роботи, направленої на вирішення практичних завдань. Її основою є принцип «випередження явищ», що дозволяє установі чи окремій особі прогнозувати майбутній стан об'єкта аналізу.

З позиції діяльнісного підходу аналітику можна розглядати як специфічну роботу певного суб'єкта в

конкретному проблемному полі. Зокрема, аналітична діяльність в управлінні реалізується за двома класами суб'єктів: за рівнем організації та залежно від належності до сфери реалізації аналітики й використання результатів. Перший клас охоплює значний спектр суб'єктів: від спеціальних аналітичних інституцій до менеджерів організації. До аналітичної діяльності належать ті процедури й процеси інтелектуальної праці, які мають ознаки творчості, породжують нову інформацію, дозволяють виявляти нові проблеми або їх аспекти, пропонувати нетрадиційні способи їх вирішення.

Найрозвиненішою суб'єктною формою аналітичної роботи є аналітичні організації, центри, «фабрики думки». Як пише американський науковець П. Діксон, вони не створюють майже нічого речовинного, окрім паперів. Головний їхній продукт – це теоретичні вишукування, звичайно втілені у формі звітів або досліджень, що являють собою варіанти різних заходів, оцінки, проекти, теорії, рекомендації, попередження, перспективні плани, статистичні зведення, прогнози, описи методів, тести, аналізи або просто нові ідеї.

Реалізується аналітична робота аналітичними центрами, а також відділами аналітики в організаціях, які задовольняють їх потреби організації в значних обсягах спеціалізованої аналітичної інформації. Аналітики-консультанти зі сторони виконують, зазвичай, найскладніші завдання, пов'язані з виробленням програм антикризової діяльності, модернізації установи, її досліджень. Значну роль відіграє аналітична робота самого керівника та його команди.

Таким чином, аналітика – соціальне явище, що швидко розвивається, для якого характерні деякі закономірності. Найважливішою серед них є інституціоналізація аналітичної роботи, яка стає поширеним і впливовим видом соціально-

економічної діяльності, що ґрунтується на цінностях, нормах і стандартах, які формуються в суспільстві.

Слід відзначити особливу грань соціалізації аналітики, що є феноменом «масової аналітики». У різних ЗМІ (телебачення, традиційна й електронна періодика) сформувались інформаційно-аналітичні рубрики, передачі, жанри. Адресна експертиза актуальних подій і тенденцій вітчизняної та світової політики, економіки, соціальних, екологічних та інших проблем потіснила суто інформаційні жанри ЗМІ, посіла певне місце в діапазоні інформаційних потреб пересічних громадян.

Фундаментальні причини цього феномену є очевидними: ускладнення інформаційного контексту повсякденного буття; залежність пересічного громадянина від глобальних, національних, регіональних процесів; інформаційне залучення його до світових подій (поінформованість, обізнаність як синоніми причетності, ефект співучасті). Усе це сприяло виникненню інтересу до аналітики, що виконує стосовно широкого загалу роз'яснювальну, прогностичну та консалтингову функції. Особлива соціокультурна місія «масової аналітики» – в її методологічній функції: аналітичні матеріали не лише пояснюють закономірності реальності, а й демонструють зразки аналізу подій і фактів, методи інтерпретації їх смислів, формують інформаційну культуру, що відповідає інформаційному режиму громадянськості.

Інструментальна спрямованість аналітики, що забезпечує прийняття управлінських рішень, розробку сценаріїв дій у складних соціальних обставинах, перетворює її в ефективну соціально-інформаційну технологію, яка надає змогу керувати різними сферами суспільства, маніпулювати

людською свідомістю, формувати громадську думку, програмувати певні соціальні реакції.

***Політична аналітика** – це політико-управлінська дисципліна, що інтегрує та синтезує різноманітні методи дослідження, отримання й інтерпретації даних стосовно об'єкта вивчення для формування контекстно-залежного уявлення про його сутнісні характеристики, що обумовлює вибір технології для прийняття, впровадження та реалізації результативних рішень у системі влади.*

Політична аналітика у нашому розумінні складається з двох взаємно перехідних частин: теоретичної та прикладної, і використовує для вирішення проблем як загальні принципи аналітичної філософії, так і різні методи, характерні для наук, які досліджують людину та суспільство.

***Мета політичної аналітики** – отримати найповніше, найточніше, достовірні уявлення про сутність процесів, які відбуваються у політиці, застосовуючи базисні методи аналітичної теорії, аналізуючи мову політики, соціально-економічні та політичні процеси.*

Політична аналітика використовує комплекс теоретичних і практичних знань, накопичених в аналітичній філософії, політології, соціології, різних областей права, інтегруючи їх на основі аналітичних принципів і методології. Людина досліджується нею через існуючі системні закономірності, які зумовлюють хід розвитку людського співтовариства, зв'язків, інтересів, мотивів, умов, що

визначають характер і рід діяльності особи через систему існуючих відносин і світоглядних установок.

1.3. Інформаційна аналітика

Інформаційна аналітика поширена в різних сферах: у журналістиці, політології, економічній, фінансовій і банківській сферах тощо. Вона спонукає авторів статті уточнити сутнісні характеристики, ознаки та процеси, наявні в цій професійній галузі та визначальні для фахівців власне інформаційної, інформаційно-документної сфери суспільної практики; відокремити; аналітичний напрям інформаційної роботи від іншого, зокрема від аналогічного напрямку спорідненої бібліотечно-бібліографічної праці.

З'ясовуючи численні тлумачення змісту інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД) і виявивши її двоїсту природу, зосередимось на її двох структурних аспектах: інформаційному й аналітичному для виявлення їх сутнісних особливостей і специфіки прояву в суспільній практиці.

Інформаційний підхід до ІАД відповідно дозволяє віднести її до напрямку інформаційної діяльності, зокрема, на думку Л. Філіпової та І. Захарової, трактувати як комплексну інформаційну роботу, що одночасно застосовує засоби та методи науково-інформаційної праці й інформатики. ІАД розуміється як така складова інформаційної діяльності, яку призначені здійснювати фахівці-інформаціологи. З іншого боку, ІАД традиційно вважалася соціально-організованим різновидом наукової праці, яка виконується з метою підвищення ефективності досліджень і розробок та полягає в здійсненні таких головних процесів, як збір, аналітико-синтетична переробка, зберігання та пошук у документах наукових даних, а також у наданні (або розповсюдженні) цієї

інформації вченим і фахівцям у відповідний час і в зручній для них формі (в межах інформаційного забезпечення й обслуговування, що здійснюють інформаційні служби або підрозділи окремих організацій).

Інформаційна аналітика – творча аналітична діяльність, призначена для оцінювання відомостей і підготовки прийняття рішень; сукупність процесів семантичної обробки даних із використанням методів і засобів «аналітики» й «інформаційної аналітики», внаслідок чого розрізнена інформація перетворюється на завершену продукцію, аналітичний документ.

Дослідження змісту ІАД з точки зору аналітичної роботи надає їй дещо інший акцент. Її розглядають як творчу аналітичну діяльність, призначену для оцінювання інформації та підготовки прийняття рішень; як сукупність процесів семантичної обробки даних, внаслідок чого розрізнені відомості перетворюються на закінчену інформаційну продукцію, аналітичний документ. Однак зазначимо, що чіткий поділ двох цих складових (видів) ІАД є умовним.

Становлення інформаційної аналітики як особливої галузі інформаційно-аналітичної діяльності відбувалось у досить стислі терміни, в обставинах максимальної інтенсифікації інформаційних процесів суспільства. Незважаючи на те, що ІАД застосовувалася здавна, її класифікація та точне визначення понині не сформовані. Російська дослідниця Н. Сляднева надає таке визначення: інформаційна аналітика займається виробництвом нового знання на основі переробки наявних даних з метою оптимізації прийняття рішень. Сучасна інформаційна аналітика – складна комплексна діяльність, що ґрунтується як

на природному інтелекті, так і на комп'ютерних технологіях оперування інформаційними масивами, методах математичного моделювання процесів тощо. Інформаційна аналітика виконує, насамперед, завдання якісно змістовного перетворення даних, функціонально перетинаючись у цьому плані з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) роботою.

Якщо розглядати інформаційну аналітику як діяльність, то її певною мірою можна ототожнювати з інформаційно-аналітичною діяльністю, а з позицій процесного підходу – як сукупність спрямованих на певний предмет операцій мислення і технологічних процедур, виконання яких у певній послідовності забезпечує вирішення поставленого завдання. Водночас зазначимо, що процес ІАД складається з таких компонентів: організаційного, методичного, інформаційного, комунікаційного, формування висновків і пропозицій.

Окремі автори вважають, що ІАД – це процес семантичної обробки даних, у результаті якого розрізнені відомості перетворюються на закінчену інформаційну продукцію, аналітичний документ. Знання певного алгоритму семантичної обробки даних – умова успіху діяльності в багатьох галузях.

Отже, можемо навести визначення Г. Сілкової, яке на нашу думку, найповніше відображає сутність ІАД.

Інформаційно-аналітична діяльність – це особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний із виявленням, опрацюванням, збереженням і розповсюдженням інформації переважно у сфері управлінської, політичної й економічної діяльності.

Аналітика є евристичною за своєю суттю, тому досить складно зрозуміти інтелектуальні технології аналітичної праці, виявити її прийоми та впровадити в навчання майбутніх фахівців. З іншого боку, аналітика – це діяльність, що передбачає органічний синтез трьох компонентів: знання аналітичних методів (функціональний складник), предметної області (галузевий компонент), певний тип структури особистості (особистісний). Аналогічна структура характерна для науково-дослідницької, художньо-творчої, викладацької, управлінської роботи тощо.

Результатом ІАД є аналітично-синтетична переробка документа, що здійснюється з метою отримання необхідної інформації, а також оцінки, зіставлення, узагальнення та подання у формі, що відповідає запиту.

Аналітико-синтетична переробка змісту первинних документів спрямована на згортання (стиснення) первинних даних для зручності використання їх у процесі створення інформаційної продукції.

Якщо метою роботи з науковими документами є їх систематизація, аналіз і синтез, то така діяльність належить до науково-інформаційної. Якщо ж ціллю є здобуття нових знань про предмет, що вивчається, то така праця належить до науково-дослідницької.

Метою науково-дослідницької діяльності й аналітико-синтетичної переробки інформації є вилучення з документів нових фактів або відомостей, які в них явно не виражені. Нові дані логічно виводяться з наявних, причому для цього додатково залучається так звана екстралінгвістична інформація (яка не міститься в цих документах). Подібним чином будується діяльність, що іменується науково-технічною

розвідкою. Відомо, що в мирний час не менше 80 % розвідувальної інформації можна отримати завдяки аналітико-синтетичній переробці відомостей, що добувають із нетаємних джерел (газет, журналів, книг, теле- та радіопередач, матеріалів усесвітньої мережі й ін.). Завданням фахівця-аналітика в цьому разі є вилучення з тексту одного або декількох документів таких даних (частково засекречених), які в них явно не містяться.

Щодо специфіки аналітико-синтетичної переробки інформації, яка здійснюється в процесі НІД, то вона полягає в систематизації, зіставленні, оцінці й узагальненні лише тих відомостей, які є явними в цих документах, а також у поданні узагальнених даних у компактному вигляді, зручному для їх практичного використання.

Отже, суть інформаційно-аналітичної діяльності полягає в застосуванні на стадії впорядкування (інформаційна складова) методів аналітичної обробки інформації та аналізу на базі інформаційних знань, підготовлених завдяки інтелектуальній обробці інформаційних масивів (аналітична складова). Це свідчить про наявність в ІАД двох аналітичних стадій оброблення: на етапах формування структурованих даних і здійснення системного аналізу певної практичної діяльності з метою прийняття рішень. Розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення різних видів діяльності сприяє ефективнішому використанню інформації в управлінських процесах.

Таким чином, інформаційна аналітика як складова інформаційної діяльності охоплює певні процеси як аналітичної, так і інформаційної діяльності; передбачає виконання специфічних етапів і процедур, які мають опанувати для професіоналізації фахівці, інформаційні аналітики.

Завдання для самостійної роботи №1

Ознайомитися з матеріалом Л. Лясоги «Проблеми інституціоналізації прикладного політичного аналізу та прогнозування у сучасному українському суспільстві» (додаток А) та скласти прогнозне дерево розбудови аналітичної діяльності в Україні.

Тематика рефератів

1. Значення лінгвістичних нюансів для розкриття поняття «політичний аналіз».
2. Класифікація суб'єктів політичного аналізу: загальні підходи.
3. Об'єкт політичної аналітики: специфіка розуміння.
4. Організаційна схема політичних структур (будується та тлумачиться на конкретному прикладі).
5. Політична система суспільства: побудова й аналіз моделі на прикладі певної країни.
6. Структура політичного аналізу та його дефініції.
7. Політична аналітика як система.

Рекомендовані джерела:

1. Андрусів В. В. Прогноз в політиці: розуміння, предмет, методологія здійснення / В. В. Андрусів // Теорія і практика політичного аналізу і прогнозування : [Збірник матеріалів] / [За ред. М. М. Розумного]. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2006. – 34 с.
2. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / В. М. Бебик. – К., 2000.

3. Бодуен Ж. Вступ до політології : [пер. з франц.] / Ж. Бодуен. – К., 1995.

4. Валевський О. Л. Теорія і практика політичного аналізу / О. Л. Валевський, В. А. Ребкало. – К., 2003.

5. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник; наук. ред. О. Клієвич]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000.

6. Голосов Г. В. Сравнительная политология : [учебник] / Г. В. Голосов. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995.

7. Двадцать шесть основных понятий политического анализа // Полис. – 1993. – № 1.

8. Дегтярев А. А. Политический анализ как прикладная дисциплина: предметное поле и направления развития / А. А. Дегтярев // Полис. – 2004. – № 1.

9. Диксон П. Фабрики мысли / П. Диксон. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2004.

10. Кальниш Ю. Г. Суб'єкти політичної аналітики в державному управлінні [Електроний ресурс] / Ю. Г. Кальниш. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2005-1/txts/Kalnish.htm>.

11. Коваленко А. Політичний аналіз і прогнозування / А. Коваленко. – К. : Науковий світ, 2002.

12. Мангейм Д. Политология. Методы исследования / Д. Мангейм, Р. Рич. – М., 1997.

13. Митко А. М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А. М. Митко. – Луцьк : ВМА «Терен», 2012. – 262 с

14. Пал Л. Аналіз державної політики / Л. Пал; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Основи, 1999.

15. Романов В. Вступ до аналізу державної політики : [навч. посіб.] / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К. : Основи, 2001.

16. Симонов К. В. Политический анализ : [уч. пособ.] / К. В. Симонов. – М. : Логос, 2002.

17. Сілкова Г. Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності / Г. Сілкова // Вісн. Кн. палати. – 1999. – №3. – С. 15-16.

18. Сляднева Н. А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Н. А. Сляднева // Информационные ресурсы России. – 2001. – № 2(57). – С. 14–21. – Режим доступа : <http://www.metaukraine.com>.

19. Сурмін Ю. П. Аналітична діяльність у державному управлінні: технологічний аспект / Ю. П. Сурмін // Актуальні проблеми державного управління. – Вип. 3 (3). – Д. : ДФ УАДУ, 2000. – С. 27-48.

20. Теремко В. В. Сутнісні характеристики прикладного політичного аналізу [Електронний ресурс] / В. В. Теремко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2010_1/39.pdf.

21. Філіпова Л. Я. Аналітична складова інформаційної діяльності: уточнення сутності, ознак і процесів [Електронний ресурс] / Л. Я. Філіпова, І. В. Захарова // Вісник ХДАК. – Вип. 28. – 2009. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhdak/2009_28/V28-2-01.pdf.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ

2.1. Поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення» (ІАЗ)

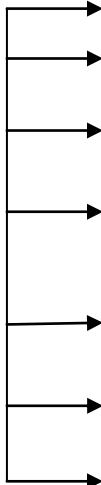
Проблема підготовки інформації для керівників сьогодні тісно пов'язана з концепцією інформаційного управління, що являє собою новий тип управління політичною системою на основі комплексного використання всіх видів інформації. Цю проблему вирішують спеціалізовані служби аналітико-інформаційного забезпечення керівників із використанням автоматизованих інформаційних систем і баз даних.

Систему інформаційного-аналітичного забезпечення можна визначити як взаємозалежну та відповідним чином сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих політичних рішень за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій.

Політичні структури як суб'єкти системи інформаційного забезпечення постійно взаємодіють із інформаційним середовищем, регулюють рух інформації, аналізують тенденції й на цій основі розробляють рекомендації для прийняття політичних рішень, удосконалювання оптимального управлінського впливу для досягнення цілей керування.

Система інформаційного забезпечення повинна враховувати неоднорідність процесу прийняття управлінських рішень і специфіку діяльності посадових осіб управлінських структур усіх категорій на різних етапах процесу прийняття рішень.

Інформаційно-аналітична підтримка необхідна при виконанні наступних завдань:

-
- моніторингу стану об'єкта управління;
 - контролі за виконанням рішень і ефективності виконавчих механізмів;
 - аналізі зовнішніх і внутрішніх проблемних ситуацій і прогнозуванні їх розвитку;
 - процесі підготовки змістовної частини управлінських рішень і їхнього документального оформлення (проекти нормативних документів);
 - аналізі обґрунтованості та юридичної правомірності прийнятих рішень;
 - в організації експертизи пропонованих рішень і проблем;
 - функцій управління діяльністю самого органу управління.

Функції такої автоматизованої системи інформаційного забезпечення визначаються існуючими можливостями інформаційних технологій і засобів комп'ютерної техніки, основними з яких є:

- надійне зберігання й оперативний доступ до більших обсягів документальної й довідкової інформації;
- автоматизована підтримка складних процедур обробки інформації: ретроспективний аналіз, моделювання, прогнозування, експертна оцінка й т.п.;

- засоби оргтехніки для підтримки індивідуальної й колективної роботи з інформацією.

В умовах управління м'якою системою можливі не прогнозовані зміни і як наслідок потрібні нестандартні управлінські рішення та їхній аналітико-експертний супровід. Глибокий аналіз якості сучасних технологій управління дозволяє визначити й сформулювати технологію підготовки управлінських рішень на основі впровадження аналітичних технологій.

Інформаційно-аналітичне забезпечення вимагає режим цілеспрямованого пошуку та подання у відповідному вигляді інформації, необхідної для аналізу та вибору альтернатив. Навіть коли головна увага приділяється короткостроковим проблемам, де спектр альтернатив малий, потреби в складних методах аналізу невеликі, а основні інформаційні запити пов'язані з відстеженням поточної ситуації є потреба в здійсненні моніторингу та обробки інформації – попередній перегляд, класифікація інформації, організація та контроль за проведенням прогнозно-аналітичних робіт (формулювання та коректування питань, на які потрібно одержати відповідь від учених та фахівців, організація процедури вироблення відповідей, остаточна адаптація отриманих результатів), підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів за результатами виконуваних наукових досліджень.

2.2. Модель інформаційно-аналітичного забезпечення політичної системи

Модель інформаційно-аналітичного забезпечення та супроводу політичної діяльності припускає виконання наступних функцій (мал. 2.1):

Мал. 2.1. Функції інформаційно-аналітичного забезпечення

***I. Моніторинг ситуації.** Реалізація цієї функції забезпечує аналіз та узагальнення всієї поточної інформації, надання її керівникам у придатному вигляді відповідно до їх потреб.*

Результати цієї роботи використовуються не тільки для складання аналітичних довідок для поточного інформування, але й для формування розвинутої інформаційної бази за допомогою обробки джерел і введення інформації у систему з наступною можливістю багаторазового її застосування.

Матеріали аналізу джерел утворюють базу та є основою для підготовки аналітичних доповідей, записок, довідок, оглядів і інших документів системи проблемно-орієнтованого інформування керівництва.

***II. Експертно-аналітичне забезпечення.** При реалізації цієї функції необхідно долучати найбільш компетентних і кваліфікованих фахівців, які мають досвід аналітичної*

діяльності й особисто приймають участь у тій діяльності, яку вони обслуговують. Це неодмінна умова високої ефективності роботи будь-якого аналітичного центру.

Необхідність аналітичних досліджень у політичних процесах не викликає сумнівів. Це обумовлено тим, що тільки всебічний і змістовний аналіз розвитку ситуації може дозволити приймати компетентні рішення на будь-якому рівні управлінської ієрархії. Разом з тим, очевидна складність вибору підходів, методів, засобів, визначення правових аспектів організації збору інформації та проведення аналітичних досліджень. Вона характеризується наступними основними особливостями.

Перша з них пов'язана з відсутністю чітко пророблених концептуальних основ аналітичної діяльності. Це обумовлює труднощі проведення стратегічних досліджень, здійснення довгострокового прогнозування та необхідних перетворень і результатів таких змін.

Друга особливість визначається незначним вітчизняним досвідом щодо створення відповідних систем і технологій інформаційної підтримки аналітичних досліджень.

III. Збір і первинна обробка інформації. Проведення аналітичних досліджень безпосередньо опирається на процеси збору та первинної обробки інформації. Від успіху їхньої реалізації багато в чому залежить ефективність результатів аналітичних досліджень.

При поганій організації робіт зі збору й первинної обробки інформації аналітичні дослідження характеризуються низькою вірогідністю й об'єктивністю, і їхні

результати, як правило, відбивають суб'єктивну думку окремих аналітиків-експертів.

Робота зі збору та первинної обробки інформації поєднує безліч технічних і рутинних операцій, забезпечуючи прийом і реєстрацію вступних відомостей, перевірку цілісності інформації й вірогідності даних, систематизацію її за тематикою.

***IV. Створення системи автоматизованої підтримки аналітичних досліджень.** Така система дозволить оптимально організувати супровід інформаційно-аналітичних досліджень.*

Завдання вирішуються із застосуванням спеціальних інформаційно-програмних засобів, які включають наступні структурно-інформаційні, лінгвістичні (мовні) та прикладні програмні компоненти:

- прикладні програми аналітичної, пошукової обробки даних та їх конвертування;
- прикладні програми картографічного аналізу інформації;
- прикладне інформаційно-програмне забезпечення систем баз знань;
- логічні структури баз даних для вирішення аналітичних завдань;
- типові формати вхідних і вихідних повідомлень і звітів;
- запрограмовані стратегії пошуку й обробки (включаючи контент-аналіз) текстової інформації;
- засоби ведення та використання класифікаторів даних й словників.

У структурі спеціальних інформаційно-програмних засобів виділяються наступні блоки:

- організація зовнішньої інформаційної взаємодії та попередньої обробки інформації;
- автоматизація робочих місць аналітиків;
- організація системи колективного використання даних.

Спеціальні інформаційно-програмні засоби розробляються з урахуванням створення єдиної технології обробки інформації, що ґрунтується на розробці й використанні типових технологічних блоків автоматизації.

Ці технологічні блоки підтримують реалізацію таких технологічних процесів, як прийом та обробка текстових, табличних і графічної відомостей, при необхідності уведення інформації з паперового носія, адресне пересилання даних, виборче доведення інформації до зацікавлених співробітників, проведення аналітичної, експертної, статистичної обробки інформації, формування електронних архівів та ін.

2.3. Світова практика інформаційно-аналітичного забезпечення політичної системи

Сучасний стан науково-аналітичної діяльності показує, що вона є важливою ланкою інформаційної роботи. Але аналітичні служби, які функціонують в Україні, досить розпорошені. Всі досліджувані аналітичні підрозділи працюють автономно, за конкретними оперативними чи постійно діючими запитами абонентів. Однак між ними відсутня координація, зокрема для спільного формування та використання джерельної бази. Специфіка проблеми науково-аналітичної діяльності в Україні полягає в тому, що робота всіх досліджуваних інституцій спрямована на задоволення інформаційних потреб вищих державних, урядових, законодавчих гілок влади. Проте наукова аналітика потрібна для прийняття управлінських рішень у регіональних

і місцевих органах влади, а також під час обґрунтування значних наукових і господарських проєктів. На це потрібно звернути особливу увагу.

Мал. 2.2. Інформаційне забезпечення української політичної системи

Нині в *українській політичній системі* інформаційна діяльність чітко організована (мал. 2.2). Є спеціальні інформаційні установи, що утворюють систему

інформаційного забезпечення користувачів документальною інформацією універсального, галузевого, проблемно-тематичного змісту. Водночас інформаційні структури створюються як органічні складові багатьох організацій, фірм, тобто інформаційна діяльність є наскрізною за своєю сутністю, пронизуючи всі сфери людської діяльності (науку, освіту, виробництво, управління, інтелектуальне дозвілля тощо). Реальна потреба в діяльності інформаційних служб, функціонально включених у підприємства й установи, широкий спектр інформаційних завдань, які перед ними постають, потребує підготовки спеціалістів інформаційно-управлінського профілю.

Особливо гостро у нашій країні стоїть проблема забезпечення якісними аналітичними продуктами органи державної влади на регіональному рівні. Цим займається *управління з питань внутрішньої політики облдержадміністрації*:

Управління складається з двох відділів:

- суспільно-політичного моніторингу та взаємодії з політичними партіями і громадськими організаціями;
- інформаційно-аналітичного.

Основні завдання управління:

- аналіз і прогнозування суспільно-політичних процесів в області,
- сприяння органам виконавчої влади у розвитку їх зв'язків із політичними партіями, громадськими організаціями,
- інформаційно-аналітичне забезпечення здійснення внутрішньої політики держави в області.

Управління, відповідно до покладених на нього завдань:

- - забезпечує щоденне інформування Президента та Прем'єр-Міністра України про головні події соціально-економічного та суспільно-політичного життя області;
- - здійснює щомісячне інформування Секретаріату Президента України і Кабінету Міністрів України про стан і розвиток суспільно-політичних процесів в області;
- - аналізує та прогнозує розвиток суспільно-політичних процесів в області;
- - проводить моніторинг громадсько-політичних настроїв населення й оцінку суспільно-політичної ситуації в регіоні;
- - узагальнює громадську думку та реагування різних верств населення на актуальні питання суспільного життя;
- - здійснює оцінку можливих наслідків прийнятих соціальних і політичних рішень;
- - аналізує діяльність політичних партій і громадських організацій в області;
- - розробляє пропозиції щодо заходів, спрямованих на взаємодію обласної державної адміністрації з політичними партіями та громадськими організаціями у здійсненні соціально-економічних реформ, розбудови демократичної, соціальної, правової держави, розвитку громадянського суспільства.

Відділи та сектори з питань внутрішньої політики райдержадміністрацій, міськвиконкомів. Основні завдання відділів: аналіз і прогнозування суспільно-політичних процесів у районі (місті), сприяння органам виконавчої влади у розвитку їх зв'язків із політичними партіями, громадськими

організаціями, інформаційно-аналітичне забезпечення здійснення внутрішньої політики держави в районі (місті).

Як бачимо, до аналітики цей підрозділ має безпосереднє відношення. Але ефективність діяльності даного підрозділу залежить від підготовки та здатності фахівців займатись аналітичною діяльністю.

Оперативні відділи. Ці структури зазвичай знаходяться у підпорядкуванні більших державних установ. Згідно з Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» до *державних інформаційних служб* належать інформаційні управління, інформаційно-аналітичні підрозділи, прес-служби, центри, бюро, секретарі й аташе з відповідним апаратом органів державної влади та місцевого самоврядування, управління та центри громадських зв'язків. ІАС збирають, аналізують, обробляють та оперативно надають у повному обсязі інформацію про діяльність влади засобам масової інформації, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю».

Інформаційно-аналітичні центри – це установи, підпорядковані органам влади, що проводять централізовану обробку документів і даних у межах своїх повноважень, інформаційно-аналітичне забезпечення. Останнє здійснюється із застосуванням типових засобів інформатизації й інформаційних технологій інтегрованої інформаційно-аналітичної системи в трьох рівнях: *центральний* – інформаційно-аналітичні структури вищих органів влади; *регіональний* – Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, ради обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а також органів виконавчої влади, інформаційно-аналітичні центри, установи та підприємства,

підпорядковані регіональним органам виконавчої влади; *місцевий* – районні органи виконавчої влади, районних в містах Києві та Севастополі держадміністрацій, органи місцевого самоврядування, а також установи та підприємства, підпорядковані місцевим органам виконавчої влади.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку політичного суспільства політична експертиза перестала бути надбанням лише владних структур. Коло споживачів аналітичної продукції сьогодні вкрай широке. До послуг політичних аналітиків вдаються практично всі суб'єкти політичного процесу.

Демократичний розвиток політичної системи України потребує розширення свідомої та компетентної участі громадськості у цьому процесі. У реалізації зазначеного завдання особлива роль належить таким інституціям громадянського суспільства, як недержавні аналітичні центри.

Недержавні аналітичні центри (НАЦ) – це громадські організації, що здійснюють дослідження головним чином у правовій, політичній, соціальній, економічній сферах тощо. До найбільш авторитетних неурядових аналітичних структур України можна віднести:

- Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД),
- Агентство гуманітарних технологій (АГТ),
- Центр політико-правових реформ (ЦППР),
- Асоціацію молодих українських політологів і політиків (АМУПП),
- Атлантичну Раду України (АРУ),
- Український інститут публічної політики (УІПП),
- Академію економічних наук України,
- Український культурологічний центр (УКЦентр) та аналітично-інформаційний журнал «Схід» (Донецьк),

- культурологічний часопис «І»,
- Київський центр Інституту «Схід–Захід» (КЦІСЗ),
- Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД),
- Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД),
- Центр європейських та міжнародних досліджень (ЦЄМД),
- Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України (ЦМКЗПУ),
- Інститут трансформації суспільства (ІТС),
- Агентство стратегічних досліджень,
- Інститут євроатлантичного співробітництва (ІЄАП),
- Інститут європейської інтеграції (ІЄІ),
- Товариство зовнішньої політики України (ТЗПУ),
- Центр стратегічних досліджень (ЦСД),
- Усеукраїнську експертну мережу (ВЕМ),
- Наукове товариство імені Т. Шевченка,
- Центр «Номос».

Серед напрямів діяльності недержавних аналітичних центрів, що стосуються проблем участі громадськості в державному управлінні, слід виокремити три ключові:

1) співпраця з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою вироблення управлінських рішень згідно з межами компетенції цих органів;

2) підвищення рівня поінформованості населення щодо власних прав і свобод, актуальних проблем соціально-політичного розвитку, а також сприяння реалізації механізмів громадської участі;

3) співпраця між самими НАЦ із метою координування власної діяльності.

Розглядаючи *канадську політичну систему*, Л. Пал розділив усі структури, що працюють у сфері політичної аналітики, на два сектори: державний і недержавний (мал. 2.3). Кожний із них був розбитий на більш дрібні підгрупи: перший ділиться на урядові та квазіурядові аналітичні підрозділи, а другий – на аналітичні центри (працюючі з метою одержання прибутку; створені на базі університетів; такі, що не вважають фінансовий прибуток основною метою свого функціонування).

Мал. 2.3. Інформаційне забезпечення канадської політичної системи

Урядові аналітичні структури в класифікації Л. Пала – це ті підрозділи, які не просто працюють на органи уряду, але є частиною його організаційної структури. Аналітики у їхньому штаті є державними службовцями і виконують функцію аналітичного супроводу процесу прийняття рішень органами виконавчої влади. Такі аналітичні служби існують у канадській політичній системі в апаратах прем'єр-міністра, окремих міністерств і відомств. Квазіурядові ж структури – це ті

аналітичні центри, які також працюють винятково на уряд, але не входять безпосередньо в його структуру й не є з цієї причини його частиною.

Більшість у *недержавному аналітичному секторі* становлять центри, орієнтовані на одержання прибутку, а отже такі, що являють собою комерційні структури, для яких політична аналітика – товар, що має просуватися на ринку. Вони працюють із великими комерційними компаніями, залученими в політичне життя в основному через лобістську діяльність і стикаються, насамперед, із необхідністю прораховувати політичні ризики, а також із політичними партіями й громадськими організаціями. Але в ряді випадків подібні аналітичні центри виконують роботи й для державних структур, які в подібній ситуації виступають як покупці аналітичних послуг на відкритому ринку. До цієї групи суб'єктів політичної аналітики Л. Пал відносить і центри, що займаються соціологічними опитуваннями.

Центри, які не мають на меті отримання прибутку, існують на спонсорські кошти й гонорари від публікацій власних досліджень. Фактично вони є великими науково-дослідними структурами, що виконують як теоретичні, так і прикладні розробки. Досить часто певну частку витрат на їх функціонування бере на себе держава, що розглядає їх як академічні дослідницькі підрозділи. Подібним чином діють й аналітичні центри, створені на базі найбільших університетів.

Д. Веймер й А. Вайнінг розглядали *американську політичну систему* (мал. 2.4.). Говорячи про урядові аналітичні структури, у *першій групі суб'єктів політичного аналізу* автори виділяють серед них підгрупи відповідно до тих органів державної влади, на які вони працюють.

Мал. 2.4. Інформаційне забезпечення американської політичної системи

Цей підхід можна визнати таким, що точніше відображає специфіку державного аналітичного сектора, ніж типологія Л. Пала. Д. Веймер й А. Вайнінг пишуть так: *президентські аналітичні служби* – компактні аналітичні групи на кшталт Ради з національної безпеки та Ради з внутрішньої політики, які здійснюють аналітичну підтримку рішень, прийнятих Президентом США; *аналітичні структури, інтегровані у різні федеральні агенції*, які виконують у США

функції міністерств; *служби аналітичного забезпечення діяльності Конгресу США*. Подібна градація може розрізнятися залежно від політичної моделі тієї або іншої країни (наприклад, у парламентських республіках відповідно відсутні президентські аналітичні служби), але загалом розподіл по органах влади, у які інкорпоровані аналітичні підрозділи, видається слушним.

Наступна група суб'єктів політичної аналітики – великі дослідницькі інститути, названі американським політологом *«резервуарами думки»*. Це поняття повертає нас до проблеми місця академічних наукових структур у політичній аналітиці. До резервуарів думки відносять ті структури, які займаються розробкою принципово нових методів аналітики, а потім використовують їх на практиці. Подібні *наукові корпорації* – дійсно значущі суб'єкти політичної аналітики, однак далеко не всі *академічні й університетські структури* виконують подібні дослідження. Тому ми солідарні з позицією американських політологів, які віднесли до суб'єктів політичної аналітики тільки ті наукові центри, що фактично перетворились у великі організації з прикладних політичних досліджень. При цьому наукові структури, зайняті фундаментальними дослідженнями й виконуючі лише разові прикладні роботи, навряд чи можуть бути включені в класифікацію суб'єктів політичної аналітики.

Подібні організації є своєрідною проміжною ланкою між державними аналітичними структурами та *комерційними аналітичними центрами*. Це пов'язано з великою роллю держави в їхньому функціонуванні. Саме вона разом із великим приватними компаніями фінансує здійснювані ними роботи. З цим твердженням солідарні ряд інших авторів, що вивчали процес прийняття політичних рішень у США та країнах Західної Європи. Аналітичні структури, описані

Д. Веймером й А. Вайнінгом, вони назвали «мозковими центрами» (що схоже з поняттям «резервуари думки»), підкреслюючи, що їхня діяльність сконцентрована переважно або винятково на урядових інстанціях.

Третю групу суб'єктів політичної аналітики називають *приватними аналітичними центрами*. Вони відповідають центрам, що мають на меті одержання прибутку, за класифікацією Л. Пала. Водночас ні Л. Пал, ні його американські колеги не ділять їх на підвиди, що уявляється доцільним із урахуванням фактора істотного зростання в останній період індустрії політичної аналітики, у якій комерційні аналітичні центри відіграють усе більшу роль і розвиваються найдинамічніше.

Подібний розподіл пропонує російський політолог А. Соловійов, який виділив центри прямої підтримки й широкої підтримки. Перші орієнтовані на одного замовника, який їх фінансує, у той час як інші диверсифікують свою діяльність і не прив'язані до одного джерела фінансування.

Центри прямої підтримки часто функціонують як підрозділи якихось великих комерційних компаній, які активно беруть участь у політичному житті та політичних ризиках, що мають обраховувати, або при політичних партіях. Існують і формально незалежні аналітичні структури, які реально постачають свою продукцію одному великому клієнтові, що також дозволяє зарахувати їх до цієї категорії суб'єктів політичної аналітики. *Центри ж широкої підтримки* не прив'язані до одного джерела фінансування й здійснюють дослідження із замовлення одразу кількох учасників політичного процесу, в числі яких можуть також бути і державні структури. Діяльність таких центрів більшою мірою диверсифікована, тому що вони працюють із більшим числом клієнтів, запити яких можуть бути досить різноманітними.

Отже, аналітик Ю. Кальниш, підсумовуючи ІАЗ політичних систем, робить такі висновки:

1. Насамперед, виділити групи суб'єктів політичної аналітики: аналітичні підрозділи владних структур, що залежать від конкретного органу державної влади, на який вони працюють і у який вони інкорпоровані; великі дослідницькі центри, які займаються розробкою нових аналітичних методів й апробацією їх у прикладних політичних дослідженнях; комерційні аналітичні центри, серед яких виділяються пов'язані з одним суб'єктом політичного процесу або ж працюючі одразу з кількома замовниками.

2. Наведену класифікацію правильно було б доповнити таким суб'єктом політичної аналітики, як засоби масової інформації. Адже найбільш авторитетні з них виступають уже не просто як постачальники інформації, але і як фірми, здатні обробити її та препарувати саме в аналітичному сенсі. Однак, на відміну від усіх вищеназваних суб'єктів політичної аналітики, ЗМІ не виступають безпосередньо виробником продукції політичної аналітики для уряду, урядових структур та інших органів державної влади.

3. Сама роль політичних експертів (інкорпорованих у державні структури або недержавних) зростає як у сучасному політичному процесі, так і в процесі державного управління.

Політичний експерт є не тільки носієм політологічних знань, а й політичної культури. Тому його роль у політичному житті та політичних процесах індустріального і постіндустріального суспільства досить велика. Так, у США великий вплив на формулювання публічної політики надають соціально-політичні академічні та науково-дослідні лабораторії або «фабрики думки» (*від англ. Think tank*). Наприклад, політичний аналітик Й. Дрор високо оцінює їх

вплив на процес формування політики (*polycymaking*). Аналітики й експерти «мозкових центрів» формують консолідоване ставлення до поточних і стратегічних політичних проблем, тим самим складаючи основи політичного плюралізму. Фабрики думки забезпечують аналітичними звітами політиків, еліту та лобістів, а з іншого боку, вони самі представляють собою окрему групу інтересів. Ці незалежні організації розробляють політичні рекомендації, прогнози та програми для уряду, цілеспрямовано надають аналітичні звіти та доповіді особам, відповідальним за прийняття і реалізацію політичних рішень, а також публікують свої видання для ознайомлення широкої громадськості з їх змістом.

Яскравим прикладом таких установ є Інститут Брукінгса (Brookings Institution), провідні експерти якого дотримуються ліво-ліберальних поглядів; консервативний Інститут Гувера (Hoover Institution) при Стенфордському університеті; неоконсервативний Американський інститут підприємництва Інтерпрайз (American Enterprise Institute – AEI); «Фонд спадщини» (Herritage Foundation). Ці й інші фабрики думки, що пропонують концептуальні ідеї державним інститутам та урядовим відомствам, ефективніше реагують на виклики часу, ніж університетські дослідники, експерти ієрархічного бюрократичного апарату та партійні функціонери.

Безумовно, «мозкові центри» – явище переважно американської політики. Їх вплив на формування політичних доктрин і курсу США можна пояснити традицією існування відкритого суспільства та розвиненої системи публічної політики. Проте досвід функціонування фабрик думки в системі розробки політичних рішень може бути запозичений і в Україні за умови подальшої еволюції політичних

інститутів, а також збереження принципів плюралізму та лібералізації в політичному житті українського суспільства.

2.4. Політичні аналітики

З метою подальшого розроблення механізмів упровадження політичної аналітики в систему державного управління України доцільно чіткіше окреслити коло суб'єктів політичної аналітики в державному управлінні.

Для того, щоб розрізнити, про який вид політичної аналітики та якого аналітика йдеться, аби уникнути тавтології і довгих назв, слід розрізняти два суб'єкти.

*Аналітик, який працює на політичну систему (електорат; ЗМІ; політичні партії; політичних лідерів, незалежно від того, чи є вони суб'єктами державної влади, чи тільки прагнуть ними стати), є **політичним аналітиком**.*

*Політичний аналітик, який здійснює аналітичний супровід державної політики та процесів державного управління – **політичним експертом**, адже суть його професійної діяльності власне й полягає в політичній експертизі державних політичних та управлінських рішень.*

Поняття «експерт» не належить винятково до сфери політики. У кожній галузі знань є свої фахівці. Водночас експерт – це не просто «резервуар знань», призначений тільки для їхнього споживання в певний момент. Не менш важливою є і його здатність використати їх для вирішення конкретних завдань. Таким чином, можна виділити дві головні риси

експерта – наявність певних унікальних знань і здатність використати їх оптимальним чином для розв'язання завдань поточної практики.

Поява протоформ експертного знання належить ще до античності, на що вказує й походження слова «експерт» (від латинського «experto» – «досвідчений»).

Ускладнення політичного процесу призводить до того, що політики змушені враховувати у своїй діяльності все нові й нові фактори, стикатися зі зростаючим обсягом інформації, приймати значно більшу кількість рішень. Крім того, політичний процес виявляється настільки динамічним, що поняття досвіду стає все розмитішим. Повторюваних ситуацій стає усе менше, а набуті від участі в певних подіях уміння виявляються в майбутньому малокорисними. Спроби використати старі напрацювання в нових ситуаціях без урахування умов, що змінилися, все частіше закінчуються невдало.

Ці обставини призводять до того, що політики змушені шукати допоміжні інструменти для оптимізації своєї діяльності. Вони знаходять їх у вигляді носіїв спеціального знання про політичний процес, здатних за допомогою наукових технологій трансформувати його в компетентний аналіз ситуації, політичний прогноз і, що найголовніше, в політичне рішення.

У результаті в країнах розвиненої демократії парадокс політичної експертизи виявляється подоланим, і вона стає рівноправним членом «експертної родини». Більше того, політичні експерти все частіше працюють у тісному контакті з іншими експертами. Це відбувається внаслідок збільшення числа прикладних проблем, які вимагають комплексного підходу. Політичні експерти співпрацюють зі спеціалістами сфери економіки, юриспруденції, соціології, демографії та

низки інших галузей наукового знання. Наприклад, можливість зміни виборчого законодавства є як політичною, так і юридичною проблемою, що вимагає участі відповідних фахівців. А для вирішення завдання забезпечення перемоги того або іншого кандидата на виборах потрібне підключення не тільки політичних і юридичних експертів, але й фахівців у цілій серії інших наукових дисциплін.

Функції сучасних політичних експертів і самих політиків відрізняються. Політик – це, насамперед, не власник певних професійних і наукових знань, а носій специфічних інтелектуальних і людських якостей. Вони, з одного боку, забезпечують йому легітимність – готовність населення країни передати політику владні повноваження, що досить важливо в сучасних демократичних системах. З іншого боку, дозволяють йому контролювати й спрямовувати процеси, що протікають у суспільстві. Політик є багато в чому фігурою синтетичною, адже задає загальні вектори розвитку всієї структури держави й суспільства, при цьому не вимальовуючи окремі деталі. Визначаючи загальний напрям еволюції політичної й інших суспільних систем, вдається до послуг експертів переважно для вирішення суто управлінських завдань. У результаті між ними відбувається своєрідний поділ праці: кожне виконує свою функцію, становлячи в цілому ефективний тандем.

Водночас на даному етапі розвитку політичної системи не варто й переоцінювати роль експертів у процесі прийняття політичних і державно-управлінських рішень. Найчастіше їх голос не буває почутий практикуючими керівниками держави, що призводить до деформацій у процесі прийняття рішень. Особливо це характерно для пострадянського політичного процесу. Чимало вітчизняних політиків, щойно отримавши черговий диплом доктора чи кандидата наук, на жаль, найчастіше переоцінюють свої сили і вважають себе

здатними самостійно оцінювати поточну ситуацію, робити прогнози та приймати рішення.

Політична аналітика досліджує політичні процеси, у яких проявляються певні закономірності, які можуть допомогти пов'язувати явища між собою. В цілому можна запропонувати наступне бачення політичної аналітики як процесу: аналітик, досліджуючи політику, повинен наблизитися до розкриття абстрактних законів, які лежать в основі незмінних властивостей політичної сфери, використовуючи при цьому додатковий інструментарій (аналітичні схеми, моделі, опис, аналогії процесів, які лежать в основі цих особливостей). Основним напрямом політичної аналітики є інформаційно-аналітична діяльність.

Завдання політичного аналітика полягає у тому, щоб ретельно аналізувати властивості політичної сфери, умови і причини, у яких відбуваються політичні події, послідовно та логічно взаємозв'язати природними відносинами середовище, причини, умови і події.

Політична аналітика досліджує політичні процеси, у яких проявляються певні закономірності, які можуть допомогти поєднати явища між собою. Аналітику важливо знати, чому, як і якими шляхами відбувалася подія, що в цьому випадку вплинуло на певний результат, як проявляються незмінні інваріантні властивості даного універсуму. Відповіді на такі питання вимагають аналізу основних властивостей соціальних і політичних процесів. Аналітик ставить за мету виділення, розуміння, узагальнення, концептуалізацію незмінних і основних рис політичного універсуму, розглядаючи політику саме як ціле.

Разом із тим, якщо аналітик працює з природним емпіричним матеріалом, наприклад, досліджує політичний процес, то прогноз завжди буде ускладнений, оскільки неможливо контролювати вплив сіх перемінних (прихованих інтересів, мотивів акторів, можливість або неможливість досягнення компромісу в даній політичній ситуації тощо). Ці сторонні сили бувають невідомими або такими, що не піддаються виміру за допомогою існуючих методик. Навіть якщо вони відомі або вимірні, можуть виникнути моральні або політичні невідомі перемінні, які впливають на розвиток подій. У цій ситуації досить складно зробити об'єктивний політичний прогноз, але політична аналітика саме й прагне наблизитися до найбільш точного прогнозування подій, наслідуючи таким чином природничі науки.

У політичній аналітиці, як і в будь-якій іншій гуманітарній дисципліні, важко точно інтерпретувати події, що відбуваються. Часто не вдається навіть включити точні передбачення та дедукції в прогноз головним чином тому, що висновки проблематично перевірити на практиці. Аналітик змушений доповнювати пояснення абстрактними судженнями і моделями, використовувати додаткову доказову аргументацію, що може мати дискурсивний характер, проте саме такий алгоритм дозволяє зрозуміти конкретні події.

Отже, політичний аналітик корелює свою роботу в залежності від умов та завдань, які стоять перед ним на практиці. Етапи аналітичної роботи можуть мати всього декілька кроків і компонентів. Наприклад, умовного замовника цікавить загальний аналіз політичної ситуації. При цьому він не вважає за потрібне ввести аналітика в курс своїх прихованих інтересів, мотивів, цілей, завдань. Останньому не відомо про план дій і яке альтернативне рішення замовник здійснюватиме. Або ж замовник уже має готове

безальтернативне рішення і від аналітика потрібен аналіз його прохідності та можливості реалізації. Інколи завданням політичного аналітика – провести один із типів аналізу політичної ситуації або проблеми. Зазвичай він здійснює неповний, фрагментарний діагностичний або інший горизонтальний аналіз політичної ситуації часто у стислий термін, і успішність виконання завдання залежить від того, наскільки раціонально спланована робота.

2.5. Аналітично-консультативні послуги

Зародження вітчизняної прикладної політології, з якої поступово відокремилися політична аналітика та прогнозування, припадає на середину 90-х рр. XX ст., коли в Україні була створена значна кількість соціологічних і політологічних центрів, які отримали назву «неурядові аналітичні центри», що забезпечували інформаційно-аналітичну підтримку спочатку різноманітних громадських структур і, частково, державних інституцій, а пізніше – окремих фінансово-політичних груп і їх політичних надбудов, які з 1995 р. активно інтегрувались у політичну систему країни.

Довгий час потребу у спеціалізованих знаннях, необхідних для прийняття стратегічно важливих рішень, задовольняли самі державні службовці. Проте їх коефіцієнт корисної дії був невисоким через особистісну зацікавленість у тому чи іншому рішенні. Відповідно, корпоративність спонукала до проявів «тіньового» лобіювання, що негативно відображалось на кінцевому результаті.

У той же час діяльність ряду корпорацій свідчила про ефективність залучення незалежних консультантів. У 1914 р. в м. Чикаго була створена перша фірма, яка спеціалізувалася на консультаційних послуг. З часом мережа подібних структур

розширювалась. У результаті консультанти стали постійними учасниками процесу прийняття рішень. Таким чином, протягом XX ст. інститут консультування перетворився на невід'ємну частину механізму удосконалення управлінської діяльності у різних сферах політичного життя. Сьогодні розвитку системи політичного консалтингу сприяють різноманітні професійні організації для політичних консультантів. Найбільшою з них є Міжнародна асоціація політичних консультантів (The International Association of Political Consultants – IAPC), створена наприкінці 1970-х рр. Вона об'єднує близько 120 членів із понад 20 країн світу. Активно функціонують також Європейська та Латиноамериканська асоціації політичних.

Політичне консультування – це різновид професійної допомоги як політичним діячам зокрема, так і політичним організаціям і органам влади загалом у вирішенні їх спеціалізованих завдань на основі зниження ризиків їхньої діяльності.

По суті, політичне консультування є своєрідним механізмом удосконалення практики управління політичними процесами й організаціями, раціоналізації їх структури тощо. Крім того, це достатньо ефективний спосіб допомоги замовнику надалі самостійно вирішувати наявні проблеми.

Нині за кількістю неурядових аналітичних центрів Україна посідає 2-ге місце в СНД після Росії та серед держав Центрально-Східної Європи, Балкан та Балтії після Румунії, 16-те – серед країн світу. Питома вага аналітичних центрів в Україні складає 0.9, є вищою від середнього показника для

регіону СНД (зокрема, Росії (0.7) і дорівнює показнику для Польщі.

Можна констатувати, що аналітичні центри є невід'ємною частиною вітчизняного політичного процесу. Разом із тим, на відміну від країн західної демократії, українські аналітичні структури та політичні консультанти не є рівноправними учасниками публічної політики. Попри це, враховуючи, що в Україні політична аналітика та прогнозування представляє собою один із найбільш швидко прогресуючих напрямів порівняно з іншими політичними науками, значна кількість «академічних» політологів, які фактично перетворилися на політичних консультантів та експертів, безпосередньо включились у політичний процес для вирішення різноманітних прикладних завдань.

Інтеграцію ряду представників неурядових аналітичних центрів у центральні органи влади слід визнати більш вдалою. Зокрема, президент Центру Разумкова А. Гриценко очолив Міністерство оборони України, директор Міжнародного центру перспективних досліджень В. Нанівська – Національну академію державного управління при Президенті України, керівники Інституту громадянського суспільства та Центру політико-правових реформ А. Ткачук та І. Коліушко були призначені радниками Президента України. Подібна інтеграція певною мірою сприяє впровадженню у державну політику тематичних напрацювань аналітичних неурядових структур.

Що стосується діяльності аналітичних центрів, то специфічні риси українського політичного процесу (які в значній мірі були характерні для більшості країн колишнього СРСР) визначили напрями, на які звертають головну увагу вітчизняні експерти та консультанти.

По-перше, у числі основних предметів прикладного політичного аналізу отримали широке розповсюдження дослідження, проектування та кореляція іміджу політичних суб'єктів. Цей напрям був особливо актуальним до 2006 р. Це пов'язано з тим, що донедавна в Україні існувала змішана система виборів до Верховної Ради, коли значна увага приділялася мажоритарним округам. Отже, фінансово забезпечені суб'єкти (як правило, представники великого бізнесу), зацікавлені в інтеграції в політичну систему країни, приймали активну участь у парламентських виборах і, цілком природно, вони потребували допомоги професійних аналітиків і консультантів.

По-друге, напрямом, який найбільш інтенсивно розвивається, є політичний маркетинг і виборчі технології. Головна увага при цьому приділяється питанням моделювання поведінки електорату, розробці стратегії та тактики виборчої кампанії, технологіям політичного піару тощо.

По-третє, надзвичайно актуальним напрямом політичного аналізу є дослідження політико-економічних та соціальних конфліктів і проектування шляхів їх розв'язання.

Проте, вкрай актуальним питанням розроблення, обґрунтування та вибору альтернативних варіантів політичних рішень (у тому числі на рівні держави) вітчизняні експерти приділяли недостатню увагу. Для цього існує ряд об'єктивних причин, головною серед яких є відсутність стабільного фінансування, передусім, із боку держави.

Недержавні аналітичні центри, як правило, отримують фінансування або від іноземних громадських інституцій (так звані «гранти»), або від вітчизняних (іноді російських) фінансово-політичних груп, що накладає певний відбиток на їх діяльність.

У першому випадку головна увага приділяється здебільшого вивченню загальних питань, таких як стан свободи слова, розвиток громадянського суспільства, відносини України з НАТО та ЄС, трансформаційні процеси в економіці тощо. Питанням вироблення альтернативних варіантів політико-економічних рішень приділялося набагато менше уваги. По-перше, подібні рекомендації не мали обов'язкового статусу для органів влади та робилися неоперативно. По-друге, фінансування від іноземних структур давало привід певним політичним силам звинувачувати аналітичні центри (причому іноді не безпідставно) в тому, що вони виступають специфічними провайдерами зовнішнього впливу на стратегію розвитку України. У зв'язку з цим діяльність інформаційно-аналітичних організацій неодноразово ставала предметом розгляду депутатських комісій тощо.

У другому випадку залежність від фінансово-політичних груп або окремих політиків призводила до того, що інформаційно-аналітичні структури спрямовували свою увагу виключно на розробку стратегії та тактики передвиборчих кампаній. У випадку ж, коли замовники переходили на роботу в органи законодавчої або виконавчої влади, організації зосереджувалися на обслуговуванні їх безпосередніх ситуативних інтересів, пов'язаних із новою професійною діяльністю.

Головною ж особливістю українського ринку аналітично-консультативних послуг є його ситуативність. Переважна більшість експертів та аналітиків займаються виключно ситуативним аналізом тієї чи іншої політичної ситуації. Максимальний термін прогнозів сягає одного, рідше – двох місяців.

Показово, що дуже часто політичні експерти й аналітики торкаються суто економічних, соціальних і навіть культурологічних проблем розвитку України, тобто тих сфер, які достатньо далекі від політичної аналітики та прогнозування. Тому, якість та прикладна цінність таких прогнозів є надзвичайно низькою.

Важливою проблемою, яка стосується фактично всіх вітчизняних політичних експертів та консультантів, є формування специфічного професійного співтовариства. Без нього, по-перше, не може розвиватися жодна наукова дисципліна, особливо така, що носить прикладний характер, по-друге, вплив спеціалістів на реальні політичні процеси є неефективним. У разі ж формування подібного співтовариства експертам і консультантам буде простіше впливати як на формування цивілізованих норм політичного дискурсу в країні, так і на стиль поведінки основних політичних гравців.

Наукове співтовариство політичних експертів та консультантів, перш за все, повинно використовувати певні загальноприйняті стандарти досліджень та оперувати єдиним доказовим апаратом. Відсутність чітких критеріїв науковості заважає розрізняти професійний політичний аналіз від різноманітних містифікацій, головною ціллю яких є маніпуляція громадською свідомістю. Крім того, необхідно виробити певні правила гри й етичний кодекс, головна умова якого – політична незаангажованість. Це пов'язано з тим, що політична аналітика та прогнозування в ідеалі повинні задовольняти потреби не лише політичного істеблішменту, але й усього громадянського суспільства, яке тільки формується в Україні.

Відсутність вітчизняного професійного співтовариства політичних аналітиків та консультантів призводить до того, що перед будь-якими виборами в Україні масово з'являються

різноманітні аналітично-експертні центри та навіть цілі інститути, які прилаштовуються під діючу політичну кон'єктуру та ставлять собі за мету здобуття максимальних фінансових дивідендів, не гребуючи при цьому технологіями «чорного» піару тощо.

2.6. Інформаційно-аналітичне дослідження

Особливість методики інформаційно-аналітичних досліджень полягає в тому, що вона знаходиться на перетині ряду наукових дисциплін, зокрема соціології, політології, економічної науки, математики, логіки, інформатики тощо. Фахівці підкреслюють, що інформаційно-аналітичні технології надають інформаційні фрагменти у системному вигляді. Це дозволяє створити цілісну картину того, що відбувається, й спрогнозувати майбутню діяльність різних структур, сил, груп інтересів тощо.

Саме необхідність передбачення, виявлення та прогноз тенденцій розвитку ситуації обумовлює застосування різних аналітичних методик опрацювання вихідної інформації. З'ясування можливих шляхів розвитку ситуації потребує не тільки узагальнення виявленої інформації, а також її оцінки. Наявність в інформаційно-аналітичних дослідженнях «вивідного знання» робить їх надійним підґрунтям для прийняття управлінських рішень.

Необхідність інформаційно-аналітичних досліджень обумовлена не тільки інформаційними бар'єрами, які перешкоджають одержанню потрібної інформації, а й дефіцитом часу в діяльності споживача даних. Дефіцит часу суб'єктів управління як споживача інформації потребує перекладання на спеціальну інформаційну службу завдань постійного слідування за інформацією щодо визначених

інформаційних потреб, витягу необхідних інформативних фрагментів із усього масиву даних, аналітико-синтетичного перетворення вихідної інформації у відповідності до потреб споживача. Це потребує створення системи інформаційного забезпечення споживачів даними, у якій вони виступатимуть визначальним чинником під час підготовки інформаційно-аналітичних документів.

Основними **джерелами інформації** для проведення аналітичних досліджень є:

- результати фундаментальних теоретичних робіт із проблем проведених досліджень;
- матеріали, підготовлені різними аналітичними підрозділами та службами;
- державні та комерційні інформаційні ресурси;
- відомості, що надходять у відповідь на запити до абонентів різного рівня;
- оперативна інформація.

З урахуванням ознак інформації (вид, актуальність, тематика, джерело) проводиться її первинна обробка, цілю якої – мінімізувати обсяг матеріалів для зменшення трудомісткості операцій при наступному проведенні аналітичних робіт, спростити процедуру пошуку та підбору необхідної інформації для кожного аналітичного дослідження, систематизувати інформацію за ступенями важливості й актуальності. Досягнення цієї мети реалізується через освоєння сучасних технологій обробки інформації.

Доцільне використання як *внутрішніх, так і зовнішніх баз даних*. У перших зберігається інформація, до якої найчастіше звертаються при рішенні аналітичних завдань. Другі служать як додаткові джерела даних.

Для проведення аналітичних досліджень необхідно підтримувати в актуальному стані такі групи баз даних:

1. із законодавчими та нормативно-правовими документами;

2. зі статистичною інформацією та аналітичними матеріалами, отриманими за результатами безпосередньої обробки статистики;

3. що містять результати аналітичних досліджень (тексти підготовлених і розісланих аналітичних записок, графіки, картографічну інформацію, що відбиває регіональну обстановку або ілюструє результати конкретного дослідження);

4. групу довідкових баз даних. Вона містить списки науково-експертних і прогностичних організацій, окремих експертів, аналітичних центрів, фірм-постачальників масивів інформації, державних і комерційних організацій, профіль роботи яких пов'язаний із аналітичною діяльністю, телеконференцій і телесемінарів, каталог зовнішніх баз даних й ін. сюди відносять масиви класифікаторів і словників, на основі яких забезпечується інформаційна інтеграція різних джерел інформації й засобів її обробки;

5. групу баз даних оперативної інформації з матеріалів центральної та регіональної преси.

Результатом інформаційно-аналітичного дослідження є такі вторинні документи, що є інформаційною моделлю не первинного документа, а проблеми. Вони містять так зване вивідне знання у вигляді висновків, рекомендацій, прогнозів. Це, насамперед, огляди, щорічні доповіді, аналітичні довідки. До різновидів оглядової інформації слід віднести також інформаційні релізи, підготовка яких потребує аналізу первинних даних, їх розподілу на основні та надлишкові, відкриті та конфіденційні, головні та периферійні. Тому в процесі інформаційно-аналітичної діяльності широко використовуються методи критичної оцінки інформації.

Завдання для самостійної роботи № 2

На прикладі аналітичних центрів США та Польщі, що подані в додатку Б, підготувати довідку про аналогічні центри у таких країнах, як Угорщина, Білорусь, Росія, Франція, Німеччина, Бельгія, Бразилія, Уругвай, Італія, Греція, Алжир, Єгипет, Туреччина, ЮАР, ОАЄ, Куба, Мексика, Австралія.

Тематика рефератів

1. Інформаційні системи в прикладному політичному аналізі.
2. Принципи складання аналітичних документів.
3. Підготовка аналітичних документів (довідок, аналітичних записок, оглядових записок).
4. Політичне консультування та політичні рекомендації.
5. Вимоги й особливості роботи політичних аналітиків.

Рекомендовані джерела:

1. Актуальні проблеми інформаційної безпеки України : [Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова] // Національна безпека і оборона. — 2001. — №1. — С.25.
2. Бакуменко В. Аналітичне забезпечення формування державно-управлінських рішень / В. Бакуменко // Вісн. Української академії державного управління. — 2000. — № 4. — С.350-358.
3. Бережной О. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень / О. А. Бережной // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — №9(39). — С. 25-29.

4. Білецький В. «Мозкові центри» в США / В. Білецький // Схід. — № 6. — 2000.

5. Блюменау Д. И. Информационный анализ/синтез для формирования вторичного потока документов / Д. И. Блюменау. — СПб., 2002.

6. Диксон П. Фабрики мысли / П. Диксон. — М. : ООО «Изд-во АСТ», 2004.

7. Конотопов П. Ю. Аналитика. Методология, технологические и организационные аспекты информационно-аналитической работы / П. Ю. Конотопов, Ю. В. Курносов. — М. : Русаки, 2004.

8. Крулькевич М. И. Информационная деятельность в организациях / М. И. Крулькевич, Е. М. Сынова. — Донецк : ДонНУ, 2001.

9. Крутых А. Информационный вызов безопасности на рубеже XXI века / А. Крутых // Международная жизнь. — 1999. — №2. — С. 82-89.

10. Кузнецов И. Н. Информация: поиск, анализ, защита : [учебник по информационно-аналитической работе] / И. Н. Кузнецов. — М. : Яуза, 2002.

11. Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління : [навч. посіб.] / С. П. Кулицький. — К. : МАУП, 2002.

12. Курс лекций по предмету «Политология» : модульный подход. — Модуль I. — Часть 2. — СПб., 2008. — С. 27-29.

13. Лясота Л. І. Проблеми інституціоналізації прикладного політичного аналізу та прогнозування у сучасному українському суспільстві / Л. І. Лясота // Теорія і практика політичного аналізу і прогнозування : [Збірник матеріалів] / [За ред. М. М. Розумного]. — К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2006.

14. Матвієнко О. В. Основи інформаційного менеджменту : [навч. посіб.] / О. В. Матвієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004.

15. Матеріали Всеукраїнської конференції «Українські мозкові центри та Уряд: ініціатива — діалог — співпраця» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intellect.org.ua/materials/300600conf/3/>.

16. Митко А. М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А. М. Митко. – Луцьк : ВМА «Терен», 2012. – 262 с.

17. Никколо М. Политическое консультирование / М. Никколо. – 2-е изд. – М., 2002.

18. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал; [пер. з англ. І. Дзюби]. – К. : Основи, 1999.

19. Пархоменко О. В. Інформаційна аналітика як складова управління сферою НТД / О. В. Пархоменко // Наук.-техн. Інформація. – 2004. – № 2. – С. 27-30.

20. Резолюція конференції «мозкових центрів» України «Влада та громадськість: співпраця у прийнятті рішень», (14-15 травня 2001 р., м. Київ).

21. Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии : [Учеб. для студ. вузов] / А. И. Соловьев. – М. : Аспект Пресс, 2001.

22. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. В. Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002.

23. Указ Президента України «Про Громадську раду експертів із внутрішньополітичних питань» від 4 листопада 2000 року №1203/2000.

24. Шпига П. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики : [Конспект лекцій] / П. С. Шпига – К. : КиМУ, 2004.

25. Hogwood B. Policy Analysis for the Real World / B. Hogwood, L. Gunn . – Oxford, 1984.

26. Sheplse K. A. Analyzing Politics / K. A. Sheplse, M. S. Bonchek. – N.Y., 1997.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ ТА ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

3.1. Політична ситуація та проблема

Політична ситуація охоплює особливо значущі явища, процеси, події політичного життя країни, регіону, світу в певний відрізок часу їх розвитку.

Структурними компонентами політичної ситуації виступають:

- а) умови й обставини політичного життя (об'єктивна ситуація);
- б) кількісні та якісні характеристики суб'єктив-учасників;
- в) масштаб дії, часовий інтервал, соціальний простір, яке вона охоплює;
- г) відображення ситуації в суспільній свідомості та психології людей через призму потреб, інтересів, концепцій і програм («розуміється» ситуація як безпосередня соціально-психологічна основа орієнтації суб'єктів);
- д) рівень вирішуваних завдань, ступінь їх впливу на функціонування політичної системи;
- е) результат.

Політична ситуація в усякій точці свого руху суперечлива, а отже, проблемна. У перекладі з грецької мови термін **«проблема»** означає перешкоду, утруднення, задачу. Проте, проблема є і формою розвитку наукового знання. Відсутність визнання і формулювання проблем у рамках тієї або іншої теорії означає, що ця теорія та методологія її

побудови знаходяться в кризовому стані або цілком вичерпали себе як інструмент пізнання.

Будь-яка політична дія, рушійна ситуація, передбачає, як правило, вибір одного з «віяла варіантів», сценаріїв поведінки, способів вирішення проблем. Цей вибір може бути зроблений на однозначній або компромісній основі.

Однозначний вибір – це безумовний вибір одного варіанта одного сценарію з серії суперечливих варіантів. Суперечливість між варіантами може досягати у своєму розвитку альтернативності, що вимагає обирати одну з двох або кількох взаємовиключних можливостей за принципом «або-або».

Компромісний вибір – це дія на основі поєднання позитивних або навіть альтернативних варіантів, що дозволяє знайти оптимальний вихід із ситуації, яка загрожує існуванню цілого.

Будь-яка ситуація на рівні політичної системи висловлює протиріччя між стабільними та динамічними тенденціями в її межах. Її хронологічними рамками виступають політичні події, які означають початок або кінець даного стану системи.

Політична ситуація – це, насамперед, усяке нове порівняно з попереднім станом політичної системи, що представляє в той же час етап у її русі. Політичний процес може бути й зміною різних політичних ситуацій, через які проходить політична система, її окремі інститути й інші

компоненти. У цьому аспекті політика рухається від ситуації до ситуації, а ситуація – елементарний «крок» політичного процесу.

Проблемна ситуація – це такий стан справ, коли немає необхідного розв’язання проблеми, необхідно відмовитися від використання звичних, стандартних методів і звернутися до пошуку нових пізнавальних засобів і прийомів.

Вона є точкою переходу від усталених поглядів до нових, стимулює висування нових дослідницьких програм. Проблемна ситуація може виникати і на стику декількох областей, наприклад, права та політики, моралі, економіки тощо.

Проблема має бути ясно і точно сформульована. Це допомагає визначити напрям пошуку, передбачити коло можливих рішень. Часто проблеми не лежать на поверхні. Тому першим етапом у розвитку проблеми є її **усвідомлення**, тобто осмислення протиріччя між відомими та невідомими способами вирішення певних задач. Наступна стадія – її **конкретизація**, прояснення тих логічних кроків, які необхідно здійснити для вирішення проблеми. Потрібно **зрозуміти ціль**, що переслідується при розв’язанні проблеми. Для цього необхідно теоретичні припущення й ідеалізації, логічна аргументація.

Міжнародні відносини – це складне соціальне явище, обумовлене безліччю факторів. Держави, будучи головними учасниками цих відносин, перебувають на різних рівнях соціально-економічного розвитку, мають специфічні політичні й інші інтереси, забезпечення яких періодично призводить до зіткнень і конфліктів між ними. В Уставі ООН і

більшості міжнародно-правових актів розбіжності між державами визначаються поняттями «ситуація» та «суперечка».

Держави часом в однобічному порядку намагаються вирішити те або інше міжнародне питання (про лінію проходження кордону територіальну проблему та ін.). Це може призвести до ситуації, яка загрожуватиме міжнародному миру та безпеці.

Міжнародна суперечка, на відміну від ситуацій, характеризується наявністю виявлених і сформульованих розбіжностей держав відносно предмета дискусії.

При цьому країни свої претензії обґрунтовують законними інтересами та нормами міжнародного права. Не можна визнати наявність міжнародної суперечки, якщо одна держава висуває домагання іншій, котра їх не приймає або погоджується з ними частково. Міжнародний суд ООН відзначав, що «однобічні домагання не утворюють суперечки». Для будь-якої міжнародної суперечки характерна наявність розбіжностей по питанню факту або норми права, конфлікту юридичних поглядів або інтересів між двома суб'єктами міжнародного права.

У положеннях Розділу VI «Мирний дозвіл суперечок» (ст. 33-38) і Глави VII «Дії відносно погрози миру, порушень миру й актів агресії» (ст. 39-51) Уставу ООН використовуються терміни «суперечка» та «ситуація». Наприклад, ст. 34 Уставу ООН говорить: «Рада Безпеки уповноважує розслідувати будь-яку суперечку або будь-яку ситуацію, що може призвести до міжнародних зіткнень або викликати спір, для визначення того, чи не може продовження цієї суперечки або ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки». При

цьому ні ця, ні інші статті Уставу ООН не дають визначення понять «суперечка» і «ситуація». Устав ООН указує лише на те, що ситуації й суперечки можуть бути двох видів: які небезпечні для міжнародного миру й безпеки й ні. Зрозуміло, що ця диференціація є відносною, оскільки і ситуація, і суперечка при певних обставинах можуть стати загрозливими для міжнародного миру та безпеки

У західній доктрині міжнародного права були спроби поділити міжнародні суперечки на *політичні* і *юридичні*. При цьому процедура судового або арбітражного дозволу суперечки, на думку прихильників цієї концепції, повинна поширюватися тільки на юридичні дискусії. Політичні ж суперечки варто дозволяти іншими засобами, наприклад, шляхом переговорів, посередництва, примирення і т.д. Польський юрист-міжнародник М. Ляху, виражаючи широко розповсюджену точку зору, відзначав, що майже всі суперечки між державами мають як політичний, так і юридичний аспект, оскільки право та політика перехрещуються за багатьма напрямками. У зв'язку з цим навряд чи можна кваліфікувати якусь міжнародну суперечку як суто політичну або юридичну.

Виникнення міжнародної суперечки зобов'язує держави вирішувати її. Відповідно до сучасного міжнародного права, це потрібно робити мирними засобами.

3.2. Етапи аналізу політичної ситуації

Політичні проблеми рідко унікальні. Аналітику варто пошукати схожість, але будь-яка подібна проблема або ситуація ніколи не може бути повністю аналогічною. Реальна політична ситуація завжди має свою специфіку, яку аналітик і намагається виявити та дослідити.

Аналітик у своїй професійній діяльності неминуче зіштовхується з низкою факторів, які впливають на формулювання проблеми (визначення пріоритетів, вибір рівня та глибини аналізу, методів дослідження і т.д.).

Формування сутності проблеми у тій або іншій ситуації, у певному розумінні, є й виділення пріоритетів. Багато проблем припускають вибір між інтересами двох і більше зацікавлених груп, або вибір пріоритетів може суперечити абстрактним цінностям. Нерідко вибір незалежних змінних у складній ситуації, що допускає різні тлумачення, визначається ступенем якості та глибиною аналізу: у діапазоні від мікрорівня до макрорівня політики. Вибір рівня дослідження тим часом залишається за аналітиком, що формулює проблему.

Аналіз політичної ситуації через вивчення загальнодоступної політичної інформації є ключовим і необхідним елементом забезпечення ефективної діяльності будь-якого державного органу (включаючи органи місцевого самоврядування). У процесі детальної діагностики поточної ситуації аналітик повинен дотримуватися ряду *принципів*, а саме:

- керуватися виключно інтересами, що відповідають поставленим завданням (професіоналізм);
- ні в якому разі не пристосовуватися під власні бажання та замовника (об'єктивність);
- не намагатися одержати заздалегідь запрограмовані результати (істинність);
- впливати на клієнта виключно за рахунок своїх особистих якостей: шляхом демонстрації професійних знань, прояву фахової етики, через спілкування тощо (принциповість).

На початковому етапі дослідження важливим є відповідь на наступні завдання та питання, які характеризують ситуацію:

- які реальні ресурси мають і задіюватимуть ключові гравці (це дозволить встановити реальний ступінь можливих загроз);
- з'ясуєте наміри політичних акторів, поділивши їх на задекларовані в тексті та приховані (вірогідні);
- встановіть лінії можливих конфліктів між політичними гравцями;
- визначіть загрози, що потенційно становлять небезпеку політичній системі (їх масштабність);
- встановіть, які акції, дії, заходи й інші типи політичної активності найбільш вірогідні, в який термін їх планують провести актори;
- мета заходів (на поглиблення суперечки, спонукання до діалогу сторін конфлікту, звернення уваги на проблему, пошук компромісів, здобуття електоральної підтримки популізм, реклама, самореклама тощо);
- інформаційна активність та інтенсивність (кількісні характеристики, скільки від певної політичної сили було заяв або інших витоків інформації в цілому в інформаційному просторі за день).

3.3. Методи політичного аналізу

3.3.1. Політичний моніторинг

Поняття «**моніторинг**» (від англ. *monitoring* – відстеження) використовується у тому випадку, коли мова йде про постійне спостереження за будь-яким

процесом з метою виявлення його відповідності очікуваному результату.

Іншими словами, якщо діагностика соціально-економічної та політичної ситуації здійснюється систематично, періодично та зі застосуванням базової системи індикаторів, то ми маємо справу з моніторингом. Крім того, можна сказати, що моніторинг – це також опис фактичного поточного стану інформаційного простору.

Сьогодні існує ряд загальноприйнятих визначень цього поняття як виду соціологічного дослідження.

1. Моніторинг – це система регулярного відстеження змін, які відбуваються або в усьому суспільстві, або в його окремих групах за умови регулярного застосування одних і тих самих принципів вибірки й інструментарію для збору даних.

2. Під моніторингом соціально-економічних і політичних процесів слід розуміти постійний, систематичний збір інформації з метою спостереження та контролю за розвитком певного соціально-політичного явища чи процесу, а також його прогнозування.

Основними **характеристиками моніторингу** є системність, динамічність і націленість на прогноз.

Об'єктом політичного моніторингу може бути як політична система країни загалом, так і кожна з її окремих складових інституцій (державні структури, політичні партії та лідери та інститути, громадські організації, їхні взаємозв'язки тощо). Наразі різноманітні вітчизняні інформаційно-аналітичні структури відпрацювали теоретичні та практичні моменти моніторингу діяльності політичних партій, громадських організацій і т.п. Моніторинг відносин населення до політичних партій і рухів проводиться системно, проте

методика та техніка проведення моніторингів із інших питань ще не достатньо відпрацьована, що пояснюється, передусім, наявною політичною кон'єктурою.

При цьому виділяють три основні **види моніторингу** (мал. 3.1), які відрізняються за такими критеріями, як кількість користувачів, результати дослідження й інтенсивність використання даних моніторингу.

Мал. 3.1. **Види моніторингу**

До *першої групи* відносять моніторинги, орієнтовані на суспільство в цілому. Як правило, їх метою є формування громадської думки з тих чи інших проблем життєдіяльності суспільства. Виходячи з цього ознайомлення користувачів із результатами моніторингу здійснюється через друковані й електронні ЗМІ. Загальноприйнятою нормою в більшості країн західної демократії при проведенні подібного виду моніторингу є його бюджетне фінансування (в основному замовлення від державних структур отримують як державні, так і приватні інформаційно-аналітичні центри).

До *другої групи* відносять дослідження, орієнтовані на фахівців різноманітних галузей діяльності. При цьому

чисельність груп фахівців може коливатися від кількох десятків чоловік до десятків тисяч. Комунікація між замовником і виробником моніторингу здійснюється за допомогою періодичних фахових видань, які розповсюджуються за підпискою, у тому числі – через Інтернет.

Третя група включає ті види моніторингу, користувачами якого є окремі структури, керівники різних рівнів, органи влади, політики тощо. Користувачі подібними видами моніторингу отримують готову інформацію, як правило, у вигляді аналітичних звітів, експертних оцінок, рекомендацій, проектів і т.п., причому ці документи достатньо часто носять закритий і конфіденційний характер.

Моніторинг виконує ряд **функцій**, основними серед яких є:

- *пізнавальна*, що передбачає діагноз проблемної ситуації;
- *функція підтримки дій*, спрямованих на благо суспільства (головна мета – збір аргументів для того, щоб переконати владу, громадян, політичні партії тощо в необхідності реформ);
- *профілактична* (спостереження, контроль за діяльністю органів влади, політичних партій, фінансово-політичних груп і т.п., найбільш поширена форма – моніторинг виборів).

Необхідно зазначити, що достатньо часто моніторинг може суміщати різні функції, наприклад, діагностичну та профілактичну. Проведення моніторингу повинно відповідати ряду ключових принципів, основними з яких є:

- оперативність і відповідність поставленим завданням;
- цілісність і науковість;
- точність, системність і детальність інформації, її обов'язкова максимально глибока перевірка;
- конфіденційність джерел інформації;

- об'єктивність і незаангажованість;
- прогностичність (націленість моніторингу на прогноз).

Моніторингом займається або спеціально створена група, або можна придбати готовий продукт у аналітичних структур, які спеціалізуються на моніторингу інформаційного простору.

Політичний моніторинг – спостереження, оцінка, прогноз стану та розвитку будь-якого політичного явища. Дуже часто слово «моніторинг» замінюється терміном «відстеження», що, по суті, одне і те ж. Моніторинг передбачає не разове дослідження, а деяку послідовність відстеження, що дозволяє вивчати об'єкт аналізу у розвитку.

Найчастіше буває так, що політичні діячі розраховують на непоінформованість людей, до яких звертаються зі своїми пропозиціями, програмами. Цей розрахунок себе виправдовує. Більшість громадян стає жертвою так званого миттєвого політичного аналізу, коли оцінюються тільки політичні дії та події останнього часу.

Об'єктом політичного дослідження можуть бути політичні партії, рухи та їх лідери, події (конфлікти, виборчі кампанії та ін.). Політичний моніторинг передбачає використання різних методик. Наприклад, для відстеження рейтингу політичної партії доцільно застосовувати опитування, анкетування, експертні оцінки вивчення матеріалів преси, політичних біографій, контент-аналіз базових політичних документів цієї партії, виступів її лідерів. Найкращий результат дає комплексний підхід в організації моніторингу. Значно розширюються можливості дослідження при використанні комп'ютерних технологій, особливо в

частині систематизації, обробки інформації та створення баз даних.

Етапи проведення моніторингу випливають з логіки розвитку самого явища, що вивчається. У цілому **моніторинг засобів масової інформації** поділяють на кілька етапів, які послідовно реалізуються.

На *першому етапі* чітко визначається об'єкт дослідження (наприклад, це можуть бути конкретні персони, організації, окремі теми, події і т.п.). Після розробки моделі інформаційного аналізу об'єкта дослідження відбувається оперативний збір інформації з джерел за заданими критеріями (телебачення, радіо, Інтернет, преса тощо).

На *другому етапі* головна увага приділяється безпосередній обробці інформації, перетворенню у текстові документи, пошук у матеріалах інформації про об'єкти моніторингу тощо. Після цього об'єкти моніторингу заносяться в спеціальну базу даних системи для того, щоб у майбутньому відслідковувати їх.

На *третьому етапі* відбувається систематизація інформації, що передбачає оцінку й опис об'єктів моніторингу по завчасно визначеним критеріям і принципам, їх класифікацію. Крім того, не виключена й аналітична обробка отриманих даних з певних напрямів моніторингу.

На *четвертому етапі* відбувається переведення отриманої інформації у зручну для використання форму, створення готового інформаційно-аналітичного продукту (аналітична записка, прес-огляд), а також розробка шляхів вирішення проблеми (практичних рекомендацій).

Продукт моніторингу складається з кількох документів (які, як правило, подаються у таблицях).

- 1) сюжети теленовин;
- 2) статті у друкованих та електронних ЗМІ;

3) перелік основних тем дня та тижня;

4) цитати з теленовин, друкованих та електронних ЗМІ з основних тем дня та тижня;

5) база даних, яка дозволяє у разі необхідності переглянути повний текст статті тощо.

Для аналізу ситуації у політичній або соціально-економічній сфері, як правило, використовується моніторинг засобів масової інформації. При цьому необхідно враховувати, що спеціаліст із інформаційно-аналітичної діяльності змушений працювати в умовах поліфонії (наявність великої кількості ЗМІ), що вимагає чіткої організації роботи у питаннях збору інформації та її первинної обробки.

В залежності від завдань моніторингу це можуть бути як загальнонаціональні, так і регіональні ЗМІ, можливий також поділ за направленістю ЗМІ тощо. Аналіз ЗМІ та моніторинг політичних процесів дає можливість оцінити, контролювати та безпосередньо прогнозувати політичні процеси та форми їх подачі у ЗМІ, відкоригувати їх, у тому числі за допомогою ЗМІ. Таким чином, моніторинг фактично є інструментом управління політичними процесами.

Більш детально викладене вище можна розглянути на прикладі політичного моніторингу виборчої кампанії за матеріалами засобів масової інформації за В. Жуковим та Б. Красновим. Моніторинг ЗМІ – це лише частина політичної та соціологічної підтримки виборчого об'єднання та його незалежних кандидатів. Напрямок і деталізація визначаються стратегією і тактикою виборчої кампанії в цілому, а також загальним планом діяльності виборчої команди. Разом із тим, цей, здавалося б, досить вузький напрям дослідження політичної ситуації, що використовує лише матеріали ЗМІ (друкованих та електронних), дозволяє, за умови правильної організації, безперервності, комплексної та технологічної

упорядкованості, отримати значний масив корисної, актуальної інформації, без якої немислима як поточна робота виборчого об'єднання, так і прогнозування результатів виборчої кампанії.

Моніторинг ЗМІ можна поділити на два основних напрями:

- накопичення інформації, її первинна обробка, оперативне інформування команди та кандидатів про істотні епізоди засобів масової інформації. Підсумкові відомості з цього напрямку доцільно видавати один раз у 3-4 дну, але можна й щодня;

- аналітична обробка масиву інформації. Мета – відстеження передвиборної ситуації в динаміці, визначення можливих напрямів розвитку, прогнозування, підготовка рекомендацій. Підсумкова інформація видається щотижня (досвід показує, що при збільшенні терміну підготовки підсумкового аналітичного документа понад два тижні різко знижується його корисність та ефективність).

Моніторинг ЗМІ ведеться, як правило, не однією людиною, тому ця робота повинна координуватися за строками й одноманітністю кінцевого продукту.

Найважливіший момент моніторингу засобів масової інформації – формування основних усереднених рубрик відстеження (рубрикатора). Щодо виборчої кампанії, то вони повинні охоплювати максимальне число напрямів діяльності виборчого об'єднання та команди (а також потенційних супротивників і союзників); забезпечувати «точки опори» для формування ефективного прогнозу, отримання оперативної прямої і непрямої інформації про якість роботи команди в центрі та на місцях (що дає можливість об'єктивного контролю, швидкого реагування і коригування діяльності).

Назви рубрик моніторингу ЗМІ в цілому співпадають з основними напрямками загального інформаційного забезпечення виборчої кампанії: відстежується кількість публікацій про виборче об'єднання та його лідера в масиві інформації, загальна характеристика інформації за встановлений період (негативна, позитивна, нейтральна, півтони), соціально-економічний фон (у центрі, регіоні, окрузі) виборчої кампанії у викладі ЗМІ. Матеріали ЗМІ дозволяють досліджувати політичну ситуацію (рівень довіри до місцевої та центральної адміністрації, дії політичних і громадських організацій, ефективність господарського управління, застосування нормативних актів тощо), визначати цілісну структуру суспільної свідомості, відображену в ЗМІ.

Моніторинг преси відкриває широкі можливості підвищення ефективності роботи виборчої команди, оперативних змін тактики її діяльності. З цією метою публікації ЗМІ аналізуються за такими основними напрямками:

- відстеження політичної поведінки кандидатів і команд, аналіз обраної ними стратегії та засобів її реалізації;
- визначення ареалу «союзників», «нейтралів» і прослідковування їх еволюції (можливі союзники, з ким цілеспрямовано треба працювати, на кого не витратити час). Ця робота проводиться також і щодо ЗМІ;
- визначення рівня інформованості провідних і регіональних ЗМІ про діяльність виборчого об'єднання та кандидатів (таким способом встановлюється якість інформаційно-пропагандистської роботи команди, слабкі місця й ін.);
- виділити основні лінії критики кандидата або виборчого об'єднання (для організації інформаційного пресингу та прийняття превентивних заходів);

- відстеження процесу формування й еволюції іміджу виборчого об'єднання та його лідерів у ЗМІ (стимулювання появи в ЗМІ інформаційних та аналітичних матеріалів доповнюють і коректують імідж і створюють інформаційне поле для роботи з електоратом);

- визначення перспективних, з точки зору формування громадської думки, напрямів діяльності кандидатів та об'єднання (формування подієвого ряду);

- систематизація думок політичних організацій, груп та об'єднань про кандидатів;

- виявлення кола проблем, які хвилюють виборців.

Управління політичним, економічним і соціально-культурним розвитком суспільства може бути ефективним лише у разі наявності достовірної та систематичної інформації про його поточний стан. Сьогодні в Україні органи державної влади, політичні партії, фінансово-політичні групи тощо не мають чітко налагоджених механізмів збору інформації для власних потреб. Крім того, існує проблема достовірності та доступу до відомостей, яка є складовою такого специфічного в умовах пострадянського простору поняття, як «свобода слова». Досить часто відповідні служби, які функціонують у структурі органів державної влади, політичних партій і т.п., зацікавлені у замовчуванні або ігноруванні певних фактів, паралельно з цим займаючись підготовкою та розміщенням дезінформації. Тому, оцінка політико-економічних та соціально-культурних процесів часто є необ'єктивною, що призводить до загального погіршення ситуації в країні. Таким чином, для вирішення практичних проблем управління соціально-політичними процесами особливого значення набуває проведення окремого виду соціологічних досліджень – моніторингу, який фактично є своєрідним інструментом управління, у тому числі державною політикою.

Ще одним видом моніторингу є **моніторинг майбутнього**, який представляє собою прогнозування майбутнього стану інформаційного простору. Основне його завдання – визначити, які теми будуть присутні в інформаційному просторі у той чи інший день у майбутньому. При цьому необхідно враховувати, що інформаційний простір має циклічний характер (існують тижневі, місячні, річні цикли). Наприклад, у понеділок, як правило, домінує обласна та міська тематика, під час сесії Верховної Ради – парламентська тощо. В регіональному інформаційному просторі можна нарахувати від 50 до 120 тем, що повторюються щорічно. При цьому вони домінують протягом одного дня. Таким чином, фактично на кожний день припадає одна домінуюча тема, яку можна передбачити завчасно.

3.3.2. Контент-аналіз

Політична сфера суспільства породжує величезну кількість різнопланових документів. Це передвиборні програми кандидатів у депутати, виступи представників різних партій і об'єднань на з'їздах, мітингах, матеріали засобів масової інформації й ін. Усе це – безцінна для політолога інформація, що відображає в собі складні процеси боротьби за владу та хід політичної діяльності загалом.

Контент-аналіз – специфічний, формалізований аналіз змісту того чи іншого тексту, один із найважливіших допоміжних методів підготовки та реалізації політичних рішень і прогнозу.

Він широко використовується в політичній практиці останніми роками. Це визначається рядом його переваг: можливість скорочення загального обсягу матеріалу, що вивчається, відносна дешевизна подібних досліджень, обмеження суб'єктивних впливів при роботі з великими обсягами інформації, доступність матеріалів для контент-аналізу (газети, журнали, бібліотеки, базові документи партій і рухів, радіо, ТБ та ін.).

Проте головною перевагою, на наш погляд, є те, що контент-аналіз документів при високій цінності кінцевого результату не робить якого-небудь впливу на сам об'єкт дослідження (політичну партію, політичного лідера), всі контакти тут опосередковані

Контент-аналіз – формалізований метод вивчення текстової інформації. Це, по суті, пошук у досліджуваному тексті певних смислових понять, одиниць аналізу і виявлення частоти їх вживання в рамках загального змісту документа.

Техніка проведення контент-аналізу складається з декількох етапів. Спочатку необхідно визначити основну мету дослідження, перелік і послідовність вирішуваних у його ході завдань.

Параметри аналізу представляють його предмет у найбільш загальному вигляді. Розробка параметрів предмета аналізу є початковою точкою побудови його моделі, оскільки тільки після цього можлива деталізація моделі на рівні категорій аналізу. Можна виділити чотири класи параметрів аналізу:

- 1) предмет змісту тексту – елемент дійсності, що потрапив у зону уваги комунікатора, відбитий у змісті тексту,
- 2) ставлення комунікатора до предмета змісту тексту, що містить усі можливі типи відносин

(наприклад, обсяг уваги, ступінь доброзичливості тощо),

3) модальність відносин комунікатора до предмета змісту тексту)фіксує способи вираження ставлення комунікатора до предмета змісту тексту);

4) тип комунікатора, тобто безпосереднього творця тексту повідомлення.

Визначення **емпіричного матеріалу дослідження**. Коло залучених матеріалів може бути дуже широкий: офіційні документи, періодична преса, художня література й ін. обирається один або кілька джерел інформації. Наприклад, якщо виявляються закономірності використання ефірного часу в рамках виборчої кампанії, зупиняємось на конкретному джерелі. На наступному етапі необхідно визначити які саме матеріали, що містяться у відібраних джерелах, будуть аналізуватися (все без винятку або з якихось окремих напрямів).

Визначення **хронологічних рамок дослідження**. Діапазон тут дуже широкий: від одного дня до тижнів, місяців, років.

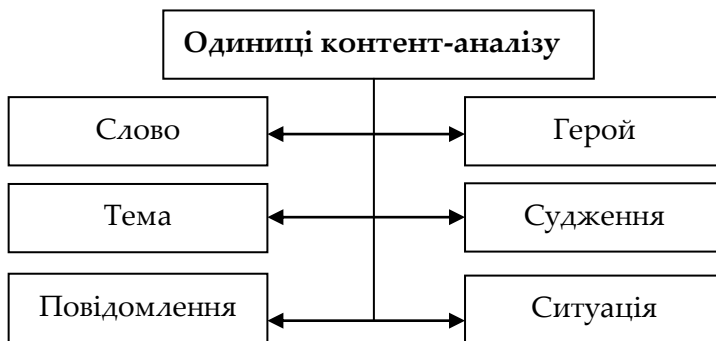
Категорії аналізу поділяються на типи:

- 1) за ступенем їх конструктивізації,
- 2) за характером їх зв'язку з елементами змісту,
- 3) за «міждисциплінарністю».

Ступінь конструктивізації характеризується абстрактністю категорії. Експліцитні категорії в цьому плані є найменш абстрактними. Їх конструювання часто полягає в простому копіюванні найбільш значущих ознак змісту тексту. Сенса другого з вказаних підстав класифікації полягає в можливості співвіднесення категорії та змісту тексту. Чим менш абстрактна категорія, тим легше поставити її пошуковий образ. У простому випадку образ зводиться до

перерахування певного списку слів. Під «міждисциплінарністю» розуміється зв'язок категорій аналізу з різними науковими дисциплінами.

Готуючись до проведення контент-аналізу, необхідно прийняти рішення про **одиниці виміру** або аналізу (якщо використовувати більш загальнозживаний термін). Це етап, від якого багато в чому залежить успіх дослідження. Тут одиниця аналізу – це просто окремий елемент або ознака того повідомлення, яке ми збираємося вивчати, обраховувати або оцінювати. Це може бути ключове слово, термін, якийсь цільний матеріал, політична подія, інформаційне повідомлення й ін. Однак неодмінною умовою, що визначає «якість» одиниці аналізу, є відсутність у ній будь-яких оціночних елементів (обмеження впливу суб'єктивного чинника), а також нейтралізація особистої схильності дослідника.

Мал. 3.2. Одиниці контент-аналізу

К. Сімонов виділяє такі можливі одиниці: слово, категорія, тема, повідомлення й ін. Найпростішим елементом повідомлення є *слово*. Воно використовується в контент-

аналізі найбільш безпосередньо. Наприклад, бажаючи відповісти на запитання: «Наскільки цікавили проблеми миру в усьому світі Р. Рейгана, Дж. Картера, Дж. Форда та Р.Ніксона?», можна взяти вибірки з виступів кожного президента і підрахувати, скільки разів у тексті з'явиться слово «мир» (і, можливо, деякі інші, пов'язані з цим слова). Відповідаючи на питання: «Яка країна – Ізраїль, Єгипет, Сирія або Саудівська Аравія – займає найбільш миротворчу позицію з питань близькосхідного конфлікту, якщо судити з виступів її представників в ООН у період з 1975 по 1990 рр.?», знову можна було б, взявши записи всіх таких виступів, підрахувати частоту появи слів «світ», «братство», «компроміс» і т.п. Таким чином, метод полягає в тому, що встановлюються певні ключові слова і підраховується частота їх вживання в повідомленнях.

Коли беремо до уваги слова, то це слід робити з урахуванням контексту. Тут у нас є щонайменше два варіанти. З одного боку, можемо використовувати думки арбітрів (кодувальників), тобто членів дослідницької групи, в завдання яких входить прочитання й оцінка контекстів ключових слів з точки зору їх позитивності, негативності або нейтральності. Зазвичай, перш ніж досягнути остаточне рішення, кожне згадування повинні прочитати не менш як два кодувальники, оцінки яких повинні бути узгоджені. Подібні оцінки контексту дозволяють згодом підрахувати числове співвідношення позитивних і негативних згадувань.

Інший можливий шлях інтерпретації окремих слів у контексті полягає в тому, щоб додати до розгляду другу одиницю аналізу – тему. *Тема* – це деяке цілком певне поєднання слів або понять, втілене у фразі, пропозиції або навіть абзаці. Фактично, підраховуючи теми, ми займаємося пошуком згадок у тексті об'єктів обговорення, наприклад, у

вигляді фраз «холодна війна», «проблема біженців», «державне соціальне страхування», «християнське поведінка». Ця процедура є поліпшеним варіантом підрахунку слів – у тому відношенні, що до складу тем входять пояснювальний текст і слова-модифікатори (прислівники, прикметники), які супроводжують вживання конкретного слова та допомагають встановити його значення.

Повідомлення – одна з найбільш часто використовуваних одиниць аналізу. Воно характеризується цілісністю. Його розмір і структура залежать від типу комунікації. Виділення повідомлення в структурі тексту зазвичай не вимагає яких-небудь спеціальних інструкцій.

Герой (характер) – певний тип діяча, що володіє чітко вираженими соціальними рисами. Найчастіше використовується при аналізі невеликих творів літератури (оповідання, нарис). Прикладом є герой інформації, що виділяється в змісті на основі роду його занять.

Судження – найбільш потужна і складна у використанні одиниця аналізу. В загальному вигляді структура судження може бути представлена у фасетній формі, тобто у вигляді ряду осередків, у яких розташовані однотипні елементи. На практиці в досліджуваних текстах на один тип судження в середньому припадає 1-2 згадки. Отже, значне число типів суджень взагалі не зустрічається в змісті тексту. Тому найчастіше інформація аналізується не у вигляді суджень у цілому, а окремих фасетів, тобто фактично одиницею аналізу є елемент суджень.

Ситуація – це одиниця, яка має на меті представити зміст тексту у вигляді структури, що відбиває фрагменти дійсності. Ними можуть бути не тільки діючі особи, а й мотиви, засоби, цілі діяльності. До складу структури ситуації входять такі елементи: суб'єкт діяльності, його локальність

(сфера соціального життя і т.п.), інтереси, цілі, мотиви дій характер подання суб'єкта комунікатором, ставлення комунікатора до суб'єкта. Близькою за задумом до ситуації одиниця дії, яка може бути використана як елемент ситуації.

У більшості контент-аналітичних досліджень використовується кілька одиниць аналізу. Це пов'язано з кодувальною операцією в контент-аналізі, де необхідна взаємодія одиниць аналізу.

Наступний елемент, часто використовуваний у дослідженнях із застосуванням контент-аналізу, – це **предмет**, що розглядається в цілому. Наприклад, який відсоток книг, опублікованих в США в 1935 р., пропагують соціалізм? Якому кандидату в президенти в 1992 р. симпатизувала найбільша кількість редакцій газет? Як відрізняються листи, написані Р. Ніксоном після того, як він пішов зі свого поста? При розгляді таких питань спостерігається гострота, оскільки необхідно аналізувати дрібніші структури. Проте це легше виконати, ніж аналіз слів. Досліднику доводиться робити менше запитів, оскільки можна оперувати змінними досить нейтрального рівня, на якому події (помітні, яскраві) часто очевидніші й оцінки достовірніші. Предметне вивчення вживання слів останнім часом стало легше проводити завдяки розвитку комп'ютерних баз даних, таких, як LEXIS / NEXIX.

Дослідження починається зі збору інформації, а саме з відшукування в тексті документа індикаторів (одиниць аналізу) тих чи інших категорій. Це можуть бути слова, їх групи, висловлювання, частина тексту. Для кожної категорії фіксується тільки одна її згадка в тексті документа незалежно від реальної частоти згадувань і числа індикаторів, що відносяться до змісту категорії. Первинні емпіричні дані збирають кодувальники. Кодування змісту документів здійснюється, як правило, за допомогою трьох методичних

інструментів: кодифікатора, інструкції для кодувальника та кодувальної картки, яка містить перелік кодових позицій усіх категорій і підкатегорій документа, що аналізується.

У роботі кодувальника виділяють три етапи:

- 1) попередня підготовка – вивчення проблеми або проблем, відображених у документах, що вивчаються;
- 2) первинна обробка – відбір матеріалів із проблеми дослідження;
- 3) вторинна обробка – читання документів, співвіднесення елементів їх змісту з кодифікатором і реєстрація кодів у кодувальній картці, яка є формою обліку та накопичення первинних даних. На кожен документ заводять одну кодувальну картку. Аналізуючи матеріал, кодувальник «розкладає» його зміст на категорії, представлені в кодифікаторі.

Реєстраційний номер			Тип статті			Дата публікації			Кандидат			Газета			Загальні преференції			Виділення матеріалу			Графічні засоби			Заголовок			Загальна к-ть стовпчиків			К-ть стовпчиків про кандидата (см)		

Мал. 3.3. Типовий кодувальний бланк для проведення структурного контент-аналізу

На мал. 3.3 представлений зразок типового кодувального бланка, використовуваного для запису даних у ході структурного контент-аналізу. Малюнок взятий із роботи, в якій досліджувалося висвітлення в пресі виборів у конгрес. За одиницю аналізу в ній був прийнятий матеріал про кандидата (candidate insertion), який визначається як будь-яке газетне повідомлення, в якому поіменно або імпліцитно згадувалися будь-які кандидати в конгрес від того округу, де поширювалася дана газета. Таким чином, кожен рядок кодувальної таблиці сумарно відображає ознаки одного такого матеріалу про кандидата.

Створення категоріальної схеми контент-аналізу. Категорії служать для класифікації одиниць аналізу. Наприклад, при дослідженні публічного виступу політичного лідера, одиниці аналізу (ключові слова) розносяться по основних категоріях: економіка, політика, соціальний захист, боротьба зі злочинністю, військова політика й ін.

Один із найскладніших етапів – трансформація змісту документа в категоріальну схему (кодування тексту). Ця робота вимагає досить високого рівня підготовки виконавця. Одиниці аналізу розносяться по певним категоріями;

Після того, як основні дані закодовані, настає кульмінація – етап аналізу отриманих даних (вимірювання, порівняння, індексація тощо) й інтерпретації результатів. І знову ж таки ефективність та якість аналізу різко підвищує використання ЕОМ.

Підсумком проведення контент-аналізу, як і будь-якого іншого дослідження, є, звичайно, аналітична записка. Вона містить у собі висновки та рекомендації.

Безумовно, наведена вище схема – один із можливих варіантів організації дослідження політичних документів. Існують і інші розроблені й апробовані методи та технології

контент-аналізу, які успішно застосовуються в сучасній політичній практиці.

Важко уявити собі сучасний політичний процес, його політологічне забезпечення без моніторингу та контент-аналізу. Будучи допоміжними, прикладними політологічними технологіями, вони допомагають зробити процеси, що протікають у політичній сфері суспільства, передбачуванішими та керованішими.

3.3.3. Івент-аналіз

У процесі аналітичної діяльності аналітика може зацікавити інформація про окремі визначні події та ситуації, які за своїм змістом визначають хід розвитку подальших політичних подій у державі, але суть яких не повністю відбивається через послідовний опис подій. У випадках, коли застосовуються узагальнені фактологічні дані про політичну ситуації, дуже багато аспектів політичного процесу залишаються закритими для дослідника. Отже, ступінь невизначеності при прийнятті рішень у динамічно мінливих умовах політичного середовища є досить високою.

Західні аналітики у XX ст. звернули увагу на частоту та рівні інтенсивності подій, що формують взаємодію сторін у рамках конкретної ситуації. У цьому зв'язку джерела інформації стали оброблятися з метою чіткої класифікації акцій і їхньої тривалості у часі. Ця методика отримала назву «**івент-аналіз**» або «**аналіз подій**».

Мета аналізу подвійного ряду обробки інформації визначається за такими ознаками:

- хто головний суб'єкт у цій події (хто говорить і є рушійною силою);

- мета, зміст, наміри, завдання суб'єкта (що саме говорить і як чинить),

- об'єкт, стосовного якого суб'єкт діє (по відношенню до кого);

- термін, час, місце (коли говорить і робить).

Аналіз відповідних даних здійснюється за наступними ознаками:

- суб'єкт-ініціатор (хто);

- сюжет (що);

- об'єкт (стосовно кого);

- дата події (коли).

Цей простий алгоритм опису події дозволяє аналітику систематизувати й обробляти інформацію, закладаючи основи для бази даних, яка в перспективі дозволить спрогнозувати ймовірний вплив подібних подій на політичну систему загалом.

Методика івент-аналізу заснована на спостереженні за ходом та інтенсивністю подій з метою визначення основних тенденцій до змін у політичному процесі.

Її можна застосовувати і для аналізу політичної активності учасників політичного процесу: кількість інформаційних повідомлень, акцій проведених сторонами, частота проголошення промов, їх динаміка.

I. Практика івент-аналізу передбачає розчленовування інформаційного масиву на окремі одиниці спостереження, кодування останніх за принципом «що – де – коли», співвідношення у такий спосіб певних фактів із завданням дослідження.

II. Наступним кроком застосування івент-аналізу є класифікація тих фактів і явищ, які характеризують ситуацію,

що вивчається, та відповідають цілям дослідження. Приклад попередньої класифікації – сортування даних за принципом бінарної композиції: відокремлюються дві антагоністичні сторони (хороші-погані, ворог-друг і т.д.).

III. Важливим питанням є визначення того, що саме ми виділяємо як одиницю виміру. Залежно від цілей дослідження є два види одиниць: суб'єкти політичних відносин (актори) та їх дії (акції). Тому увагу можна зосередити на вербальній або фізичній категорії дій, що становлять структуру та динаміку розвитку події. Фіксація та класифікація результатів дослідження відбувається за алгоритмом «хто, що, чому, коли» і проявляється в події в фізичних або вербальних діях (мал. 3.4.).

Мал. 3.4. Види дій (акцій)

IV. Останнім етапом застосування методики івент-аналізу є верифікація отриманих результатів. При підтвердженні результатів аналітичної роботи вони фіксуються в підсумковому документі. Відповіді на зазначені запитання та завдання дозволять аналітику сформувати цілісну інформаційно-політичну модель дня, яка є передумовою будь-якої аналітичної діяльності.

3.3.4. Методи збору даних

Опитування. Найчастіше кращий (а часом і єдиний) спосіб дізнатися, про що люди думають, полягає в тому, щоб просто запитати їх про це. Визнання цього факту привело до того, що одним із найбільш поширених методів у соціальних науках стало опитування. Оволодіння методикою опитування необхідно для розуміння того, як розвивалася політологія в 30-80-х рр. ХХ ст.

Опитування – це метод збору даних, при якому дослідник отримує інформацію безпосередньо від людей, відібраних таким чином, щоб на підставі їх відповідей можна було з достатньою надійністю робити висновки про все населення або його частину. Така інформація може бути отримана або за допомогою очного або телефонного інтерв'ю, заповнення опитуваними анкет-запитальників, доставлених поштою або кимось із персоналу. Ці способи є складовою частиною опитування як більш загального методу. Особи, які відповідають на питання, називаються респондентами.

При опитуванні засобом операціоналізації понять служать питання, а спостереження полягає у фіксуванні відповідей людей на них. Тому цей метод особливо підходить для тих досліджень, у яких одиницями аналізу є індивіди й основні використовувані поняття також пов'язані з ними.

Опитування містить 14 основних видів процедур. На практиці може здійснюватися відразу декілька процедур одночасно. Дослідник вправі по ходу опитування при необхідності повертатися назад до тієї чи іншої процедури або, навпаки, «перескакувати» вперед.

Етапи опитування можуть бути описані наступним чином:

1. *Концептуалізація* – визначення мети дослідження, висунення гіпотез, уточнення понять і знаходження їх операціональних відповідностей у цьому опитуванні (операціоналізація).

2. *Схематизація* – встановлення процедур, які потрібно застосовувати під час опитування, прийняття рішення про характер необхідної вибірки.

3. *Підготовка інструментарію* – складання анкети або бланка інтерв'ю, визначення числа та порядку питань, вибір необхідних наочних посібників чи будь-яких інших підсобних засобів.

4. *Планування* – розгляд фінансових, адміністративних, матеріально-технічних і кадрових проблем, пов'язаних із проведенням опитування.

5. *Побудова вибірки* – відбір передбачуваних респондентів відповідно до того з методів, який краще за інших підходить для цілей і засобів цього дослідження.

6. *Інструктаж* – підготовка інтерв'юерів, кодувальників та іншого обслуговуючого опитування персоналу до роботи з респондентами й обробки даних; постачання їх необхідними матеріальними засобами.

7. *Попереднє тестування (pretesting)* – випробування обраного інструментарію на вибірці малих розмірів з метою перевірки правильності розуміння респондентами інструкцій і питань, відповідності їх відповідей очікуваному типу.

8. *Опитування* – поштове, телефонне або очне опитування учасників вибірки із застосуванням пілотажного інструментарію.

9. *Спостереження за ходом опитування (моніторинг)* – пересвідчитись у коректності застосування методики опитування, а також контроль за тим, щоб опитувалися строго тільки учасники вибірки (перевірка записів інтерв'юєрів, випадків відмови респондентів від опитування; прослуховування телефонних інтерв'ю).

10. *Контрольна перевірка* – за допомогою додаткових контактів із респондентами того, чи всі члени вибірки виявилися реально охоплені опитуванням і скільки з них повернули анкети.

11. *Кодування* – перетворення зібраних даних у числову форму.

12. *Обробка* – підготовка даних для аналізу.

13. *Аналіз* – переробка даних за допомогою статистичних та інших засобів з метою отримання змістовних висновків.

14. *Складання звіту* – виклад результатів аналізу у формі дослідного звіту.

За своїм цілям опитування поділяють на пошукові, описові та пояснювальні (мал. 3.5). *Пошукове* допомагає отримати інформацію, необхідну для більш точного формулювання дослідницьких питань і гіпотез у тому випадку, якщо про явище, що вивчається, відомо недостатньо. *Описове опитування* сприяє точному вимірюванню важливих для теорії змінних, але не дає підстави для висновків про причинні зв'язки. *Пояснювальне* допомагає перевірити гіпотези про причинні зв'язки і зрозуміти спостережувані закономірності в світлі теорії. Воно повинно будуватися так, щоб виключати будь-які конкуруючі теорії. Дані для кожного

з цих типів опитування можуть бути отримані за допомогою очного та телефонного інтерв'ювання, поштового та пресового анкетування.

Мал. 3.5. Способи та види опитувань

У виборі способу опитування основна дилема – віддати перевагу *перехресному* (*cross-sectional*) чи лонгітюдному опитуванню. При першому збір даних проводиться лише один раз. За умови наявності репрезентативної вибірки це дозволяє описувати групи населення та відносини між ними у момент, але позбавляє нас можливості бачити розвиток у часі. Перехресне опитування надає нам ніби моментальний знімок рухомого об'єкту. Такий тип більше підходить для пошукового або описового опитування. Однак при наявності добре розробленої теорії та належному аналізі даних він може стати в пригоді й у пояснювальному дослідженні. При лонгітюдному опитуванні збір даних проводиться більше

одного разу. Основні його види – це трендове, когортне та панельне обстеження.

У *трендових опитуваннях* у різний час опитуються члени кількох різних вибірок, складених із представників однієї і тієї ж сукупності (наприклад, із виборців штату Канзас). При цьому кожен раз в опитуванні можуть брати участь різні особи, але результати обстеження будуть репрезентативно відображати тенденцію розвитку однієї і тієї ж сукупності в цілому.

Когортне опитування відрізняється від трендового тим, що, тоді як останнє репрезентативне по відношенню до великих груп людей або до населення загалом (наприклад, до сукупності американських жінок, французьких виборців, алжирських студентів), перше націлене на вивчення в часі приватних, специфічних груп. Наприклад, нам потрібно зробити вибірку з сукупності всіх мексиканських громадян, які спочатку легально іммігрували в США в 1985 р., а потім – з тієї ж самої групи трьома роками пізніше з метою визначити ступінь її адаптації до життя в США. Хоча у цій групі може спостерігатися деяке зменшення числа членів (за рахунок смертей або від'їзду зі США), проте нових людей не додасться.

У *панельному опитуванні* використовується одна й та ж вибірка, обстежувана в різні моменти часу. Це дозволяє побачити, яких членів групи стосуються зміни, визначити ті характеристики особистості або досвіду респондента, які пов'язані з ним. Наприклад, ми можемо інтерв'ювати членів однієї і тієї ж вибірки із загальної сукупності зареєстрованих в окрузі виборців до, під час і після виборчої кампанії, аби встановити, які аспекти кампанії найбільшою мірою вплинули на зміни в думках виборців про кандидатів.

Особливим типом лонгитюдного опитування є *експериментальне*. Дослідник викликає зміни в одній або

кількох незалежних змінних у проміжку часу між першим і другим опитуваннями або підгання опитування до часу до та після деякої очікуваної зміни незалежної змінної (наприклад, до та після введення в дію нового закону або обрання нового президента країни). Таке опитування може використовуватися в якості польового експерименту і буває особливо корисними при оцінці тієї чи іншої урядової політики.

Яку б схему опитування не обрали, у будь-якому випадку потрібно розробити серію питань, що застосовуватиметься як робочий матеріал для отримання необхідних вимірювань. Ця процедура – продовження процесу операціоналізації понять, розпочатого на етапі концептуалізації. Її метою є розробка інструментарію опитування: або анкети, яку респондент заповнює самостійно, або бланка інтерв'ю, який заповнюється інтерв'юєром у ході проведення інтерв'ю.

Майже про будь-який предмет можна задати масу найрізноманітніших питань. Однак для того, щоб респондент міг заповнити анкету, вона має бути короткою. Очні інтерв'ю, як правило, мають тривати не більше 45 хв., а телефонні – не довше 20 хв. Анкета, що пересилається поштою, взагалі не повинна перевищувати 4-ох сторінок. Однак, прагнення до стислості не повинно переважати над необхідністю формулювати питання так, щоб виключити конкуруючі гіпотези, які можуть виникнути при аналізі даних.

Опитування зазвичай включають у себе як специфічні питання, так і спільного, «фонового» характеру, призначені для вимірювання тих параметрів, які безпосередньо пов'язані з розрізняльними ознаками досліджуваного типу політичної поведінки. Загальні питання в анкеті потрібні для того, щоб виключити конкуруючі гіпотези, поєднані з такими «фоновими» параметрами, уточнити наше розуміння існуючих залежностей, простеживши за тим, як вони

різняться в демографічних групах. Практично в будь-якому опитувальному інструментарії є (або щонайменше розглядаються на предмет включення) питання, що стосуються наступних параметрів:

стать	склад сім'ї
вік	нерухоме майно
расова приналежність	партійність
дохід	національність
віросповідання	термін проживання в даній
освіта	місцевості
рід занять	членство в громадських
сімейний стан	організація

Тип питання визначається тим, чи має він відкритий або закритий набір можливих відповідей. На *питання з відкритими можливостями для відповіді* (відкрите питання (open-ended question), респондент вільний відповідати своїми словами. Жодні варіанти відповіді ззовні йому не нав'язуються. Приклад такого роду питання: «Яка проблема, на Вашу думку, буде в цього річ найважливішою на місцевих виборах?» У таких питаннях неможливі непередбачені повороти у відповідях респондентів. Крім того, вони допомагають уникнути спотворення інформації, що виникає найчастіше за рахунок наявності недовомовленості або тенденційності у варіантах відповідей, заздалегідь підібраних дослідником. Однак у питаннях з відкритими можливостями для відповіді є і свої недоліки. Справа в тому, що сильно ускладнюється порівняння відповідей між собою, оскільки кожен респондент при відповіді виходить із власною унікальною, відмінною від інших «системи координат». Крім того, такі питання можуть

призводити до порожніх або нетямущих відповідей, до відповідей не по суті або просто довгих, складних для аналізу.

Відповідаючи *на питання із закритим набором можливих відповідей* (закриті питання (closed-ended question), респондент змушений вибирати відповідь із обмеженого числа запропонованих в анкеті варіантів. Питання цього типу легко піддаються порівнянню і подальшій обробці. Вони виключають можливість появи відповідей, які не відносяться до справи. Приклад питання із закритим набором можливих відповідей: «Ким Ви себе вважаєте?: 1) консерватором, 2) помірним, 3) лібералом». Варіанти відповідей повинні бути вичерпними (мають включати всі відповіді, які тільки можна передбачити) і взаємовиключними (на кожне питання повинно допускатися не більше одного варіанта відповіді). Крім того, респонденту слід надати можливість відображати у відповіді ступінь своєї оцінки в тих випадках, коли це є значущим. Наприклад: «Чи згодні Ви з думкою, що...?» Таке питання передбачає більш широкий набір потенційних відповідей, ніж просто «згоден» і «не згоден». Спектр можливих оцінок, напевно, краще відобразить ряд типу «повністю згоден», «згоден», «ставлюся нейтрально», «не згоден», «абсолютно не згоден» і «не знаю».

Форма питання відноситься до способу його презентації. Крім найбільш звичайної форми – «усні (письмові) питання – усні (письмові) відповіді» – існує ряд інших способів, що допомагають респонденту зрозуміти, про що його питають, і зробити свідомий вибір при відповіді. Багато з них пов'язані з використанням наочних посібників (схеми, фотографії, картки з написами і малюнками). Один із прикладів – «термометр відчуттів», розроблений в опитувальному науково-дослідному центрі Мічиганського університету. Респонденту пред'являють картку із зображенням «термометра відчуттів» і просять

оцінити, які відчуття – «гарячі» або «холодні» – у нього викликає той чи інший об'єкт (наприклад, демократична партія чи мер міста, де він проживає), вказуючи на відповідне показання «термометра». Такий наочний посібник дає респонденту більше число можливих варіантів (наприклад, всіх кандидатів на пост президента країни), ніж він міг би зробити подумки. Процедура полягає в тому, що дослідник просто запитує думку респондента окремо по кожному варіанту, а потім порівнює свідчення «термометра». Взагалі, чим складніші розумові операції вимагаються від респондента, тим кориснішими можуть виявитися наочні посібники тощо.

Вирішальним фактором успіху всього опитування є правильне словесне формулювання питань. Якщо ви не зумієте точно сформулювати питання, то й отримані відповіді не будуть відповідати тому роду даних, які потрібні для перевірки гіпотези. Якщо питання заохочують одні відповіді на шкоду іншим, то і результати опитування відображатимуть не стільки реальний світ, скільки вибір, навіяний самою структурою питання.

Крім складання окремих пунктів опитування, дослідник повинен подумати і про організацію опитувального інструментарію. Добротні анкети та бланки інтерв'ю зазвичай складаються з чотирьох основних частин: вступ, кілька питань для розминки, основні і біографічні питання.

У вступі респонденту так роз'яснюються завдання дослідження, щоб переконати його у важливості опитування й витратити на нього час. Ця частина може допомогти інтерв'юєру встановити хороший контакт із респондентом, а також розвіяти можливі побоювання щодо того, чи не служить опитування прикриттям для яких-небудь непорядних цілей.

Питання для розминки налаштовують на невимушеність спілкування. Це неупереджені, нейтральні запитання, поставлені з метою зав'язати розмову. Для розминки добре буває запитати респондента про те, чи давно він живе в цій місцевості, які найбільш актуальні проблеми стоять, на його думку, перед країною або його округом.

Основні питання складають ядро опитувального інструментарію. Порядок пунктів усередині цієї групи визначається необхідністю дотримуватися логічного ходу опитування.

Біографічні питання мають на меті отримання фактичних даних про респондента; інші з них часом вважаються суто особистими.

Характер дослідницької проблеми визначає, який тип опитування необхідний, але те, який тип можливий, диктується наявністю або ступенем доступності відповідних матеріальних засобів. Опитувальна практика надає нам на вибір чотири основні типи: очне та телефонне інтерв'ювання, анкетування поштою й опитування через пресу.

Очне інтерв'ювання – це самий гнучкий тип. Воно допускає використання найрізноманітніших способів опитування (наприклад, застосування наочних посібників), а також надає інтерв'юєру можливість наполегливо домогатися від респондента відповіді на кожне питання, одночасно роз'яснюючи йому незрозумілі місця. Крім того, послідовне («від дверей до дверей») опитування важко контролювати. Дослідник не має можливості спостерігати за роботою інтерв'юєрів у дії (в «польових умовах») і повинен опиратися на різні способи подальшої обробки інтерв'ю, щоб упевнитися, що опитування було проведено належним чином. Очне інтерв'ю є одночасно одним із найгірших і найкращих методів збору інформації, доступних ученому-політологу.

Найбільш істотний його недолік пов'язаний з тим, що сама ситуація інтерв'ювання надто багата можливостями для такої реакції (реактивності) респондента, яка може негативно впливати на результати обстеження. Реакція людини на зовнішній вигляд або стиль поведінки інтерв'юєра, формулювання запитань, обстановку, в якій проводиться інтерв'ю, може породити інформаційні «перешкоди», що мають відношення не стільки до реального світу, скільки до самого процесу опитування.

Поштове опитування має ряд переваг:

1. Оскільки поштові опитування коштують набагато дешевше, ніж очні, вони допускають більш широке коло поширення опитувального інструменту і, відповідно, великі вибірки.

2. Дозволяє уникнути багатьох незручностей, пов'язаних із розповсюдженням опитувального інструменту. До таких складнощів відноситься небажання інтерв'юєрів працювати в певних районах і їх невміння брати інтерв'ю в індивідів або сімей певного типу.

3. Допомогає запобігти спотворень у результатах, які обумовлені особистими якостями інтерв'юєра.

4. Завдяки анонімності, яка забезпечується за рахунок поширення опитувального інструменту поштою, відповіді респондентів бувають правдивішими.

5. При поштовому опитуванні у людини більше часу на обдумування відповідей, які відображають її справжні настрої, ніж породжених у поспіху в ході очного інтерв'ю.

6. За рахунок централізованості процедури кодування та більшої стандартизації всіх інших процедур у поштовому опитуванні менший ризик дублювання помилок при обробці даних.

7. Вимагає меншої кількості обслуговуючого персоналу. Це дозволяє заощадити гроші та час, а також забезпечує більшу стандартизацію при обробці даних.

Але, на жаль, у поштового опитування теж є свої обмеження. Перш за все, воно вимагає розробки однакового опитувального листа, що розсилається поштою всім респондентам вибірки, причому вибірка повинна бути досить представницькою.

Телефонне опитування займає проміжне положення між очним і поштовим відразу в декількох відносинах. Число поставлених питань у ньому трохи більше, ніж у поштовому опитуванні, але менше, ніж в очному. Швидкість отримання відповіді, як правило, нижче, ніж в очному, але вище, ніж в поштовому. Хоча джерела спотворення інформації, обумовлені особистістю інтерв'юєра, усунуті не повністю, все ж голос у телефонній слухавці менш здатний призвести до перекручувань у відповідях, ніж жива людина. Вимоги до підготовки обслуговуючого персоналу теж знаходяться у проміжку між тим, чого вимагають очне та поштове опитування.

Інтерв'ювання. У політології існує багато важливих дослідницьких питань, на які можна дати відповідь, тільки з'ясувавши, як думають і поведуться у відповідних ситуаціях конкретні люди чи їх тип. Наприклад, хоча ми завжди вправі будувати будь-які припущення щодо причин прийняття того чи іншого законопроекту, але дійсні мотиви можна дізнатися, тільки з'ясувавши думку законодавців. Для відповіді на подібні питання зазвичай проводиться не масове обстеження населення, а спрямоване інтерв'ювання особливих груп – еліт. Це люди, які мають у своєму розпорядженні дані, важливі для цілей цього дослідницького проекту, які передбачають

індивідуальний підхід при інтерв'юванні. Елітний статус цим людям додає не їх роль у суспільстві, а доступ до інформації, яка може допомогти відповісти на певні питання (хоча ті, хто удостоюється такого підходу при обстеженні, найчастіше є реально важливими фігурами в політиці, громадському житті або економіці).

За К. Симоновим, такі відмінності між вибіркоvim і спрямованим інтерв'юванням лежать у ступені стандартизації процедури опитування. *Вибіркове* передбачає якомога однаковий підхід до всіх респондентів. Метою такого опитування є отримання інформації, яку можна використати для кількісного порівняння відповідей респондентів, що дозволить далі узагальнити результати для генеральної сукупності. При *направленому інтерв'ю* – кожна людина вимагає особливого підходу в тій мірі, в якій це передбачає та унікальна інформація, якої тільки він (вона) володіє. Метою такого опитування є не збір заздалегідь специфікованих даних, а отримання такої інформації, яка допоможе реконструювати якусь подію або ж виявити закономірність в особливому типі поведінки.

Друга велика відмінність полягає в тому, що вибіркoве інтерв'ювання – зазвичай планове інтерв'ювання із заздалегідь визначеним планом опитування. При *направленому* інтерв'юванні плану найчастіше немає. Жорсткий план інтерв'ю припускає, що питання та порядок їх пред'явлення респонденту заздалегідь визначені і не можуть змінюватися.

Направлене інтерв'ювання здатне надати досліднику інформацію, яка найбільш суттєва для розуміння певної політичної події і яку іншим шляхом не добути.

При деяких типах досліджень політологи мають потребу в інформації, отриманої не від унікальних у своєму роді респондентів, як у випадку спрямованого інтерв'ювання, не від

респондентів, що представляють населення в цілому, як при вибіркового опитуванні, а від типових представників якоїсь досить вузької групи населення. Це викликає необхідність провести *спеціалізоване інтерв'ю*. Це будь-яке опитування, при якому наявність у респондента певних особливостей вимагає використання іншої опитувальної техніки, ніж при стандартному вибіркового опитуванні. Таким є опитування дітей, неписьменних дорослих, ув'язнених, бродяг з нетрів районів, душевнохворих, робітників-іммігрантів, які не володіють англійською мовою.

Завдання для самостійної роботи № 3

Завдання 1. Скласти анкету для опитування населення з актуальних політичних проблем.

Завдання 2. Провести опитування громадян (щонайменше 30 осіб) або інтерв'ювання експертів (щонайменше 5).

Зразок опитувальника, анкети у додатках В, Д, Ж.

При опитуванні використати поради, розміщені у додатках З, К.

Тематика рефератів

1. Специфіка та характер застосування формальних аналітичних прийомів.

2. Бази знань та експертні системи: проблеми їх використання у політичному аналізі.

3. Аналітична методологія політичних мислителів Античності.

4. Специфіка методології політичних досліджень Середньовіччя.

5. Політична аналітика епохи Відродження.
6. Політична аналітика США та Західної Європи на межі XIX-XX ст.
7. Українські політичні ідеї в системі методології політичної аналітики XIX-XX ст.
8. Загальнометодологічні принципи пізнання дійсності та предметна специфіка політичного знання.
9. Методологічна класифікація суб'єктів політичного аналізу.
10. Критерії демаркації теоретичного та прикладного політичного аналізу.
11. Методологія планування й організації прикладного політичного аналізу.
12. Проблеми та перспективи розвитку методології політичної аналітики.
13. Політико-управлінський цикл: фази, компоненти і типи моделей.
14. Проблемно-політична ситуація: базова структура, основні елементи і способи моделювання (case study).

Рекомендовані джерела:

1. Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование : [учеб. пособ.] / А. С. Ахременко. — М. : Гардарики, 2006.
2. Ващенко К. Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу [Електроний ресурс] / К. Ващенко // Політичний менеджмент. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=67&c=1541>.

3. Веймер Д. Л. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг; [Пер. з англ. І. Дзюби, А. Олійника; наук. ред. О. Кілієвич]. – К. : Основи, 1998.

4. Головщинский К. И. Сравнительный анализ стратегий по борьбе с коррупцией / К. И. Головщинский, С. А. Пархоменко // Следователь. Федеральное издание. – № 11 (115). – С. 6-12.

5. Жуков Д. С. Политический анализ прогнозирование. Курс лекций : [учеб. пособ.] / Д. С. Жуков. –Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2010.

6. Задорин И. Экспертный сценарно-прогностический мониторинг: методологические основания / И. Задорин // Вопросы социологии. – 1994. – № 5.

7. Кальниш Ю. Г. Суб'єкти політичної аналітики в державному управлінні [Електроний ресурс] / Ю. Г. Кальниш. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2005-1/txts/Kalnish.htm>.

8. Клементевич Т. Процесс принятия политических решений / Т. Клементевич // Элементы теории политики. – Ростов-на-Дону, 1991.

9. Макарышев А. С. Система внешнеполитического планирования и анализа: опыт США 70-90 годов / А. С. Макарышев // Международная экономика и международные отношения. – 1994. – № 12.

10. Мангейм Дж. Политология. Методы исследования : [пер. с англ.] / Дж. Мангейм., Р. Рич; предисл. А. К. Соколова. – М. : Издательство «Весь Мир», 1997.

11. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал; [пер. з англ. І. Дзюби]. – К. : Основи, 1999.

12. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа : [Сборник учебных материалов] / [Под ред. Мелешкиной Е.Ю.]. – М. : ИНФРА, 2001.

13. Проблемы социально-экономической ситуации в стране / Национальная доктрина России. – М., 1994. – № 5-8.

14. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / А. Романюк. – Львів : Тріада Плюс, 2004.

15. Симонов К. В. Политический анализ : [учеб. пособ.] / К. В. Симонов. – М. : Логос, 2002.

16. Теремко В. В. Сутнісні характеристики прикладного політичного аналізу [Електронний ресурс] / В. В. Теремко – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/socgum/Vdakk/2010_1/39.pdf.

17. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. В. Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002.

18. Юськів Б. М. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Формалізовані методи дослідження ЗМК» / Б. М. Юськів. – Рівне : РІС КСУ, 2003. – 56 с.

19. Юськів Б. М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід: [монографія] / Б. М. Юськів. – Рівне : «Перспектива», 2006. – 203 с.

20. Weimer D. Policy Analysis: Concepts and Practice. D. Weimer, A. Vining. – Englewood Cliffs, 1992.

21. Dexter L. A. Elite and Specialized Interviewing / L. A. Dexter. – Evanston : Northwestern Univ. Press, 1970.

22. Gorden R. L. Interviewing / R. L. Gorden. – Homewood : The Dorsey Press, 1975.

23. Quade E. Analysis for Public Decisions / E. Quade. – Elsevier, 1976.

24. Rich J. Interviewing Children / J. Rich. – N.Y. : Jason Aronson, 1977.

25. Schuman H. Questions About Attitude Survey Questions / H. Schuman, O. Duncan // Sociological Methodology.
– San Francisco : Jossey – Bass, 1974.

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ

4.1. Поняття «припущення» та «прогноз»

Зазвичай припущення так чи інакше пов'язане з проблемною ситуацією, тобто з питанням або з групою взаємообумовлених питань, що виникають у ході якоїсь діяльності. Не на всякі питання можуть бути відразу дані однозначні відповіді у вигляді категоричних суджень. Інколи відповіді приймають форму припущень, здогадок. У психологічному плані припущенню відповідає суб'єктивний стан, що включає у себе сумнів, невпевненість у тому, що справа йде так-то і так-то.

Припущення засновані на наступних процедурах:

1) для пояснення або опису деякого факту (події, процесу, об'єкта або групи об'єктів) висувається припущення у вигляді судження;

2) оскільки його істинне значення не можна встановити безпосередньо, судження розглядається як логічне підґрунтя для виведення безлічі наслідків;

3) встановлення істинного значення отриманих у такий спосіб наслідків (шляхом їх зіставлення з фрагментами наявного або що одержується в ході дослідження знання) дозволяє належним чином оцінити і припущення.

Прогноз – передбачення, передрікання. У науковому розумінні це поняття вперше почало вживатись у медицині. Давньогрецький учений і видатний лікар Гіпократ (460–377 рр. до н. е.) є автором праці «Прогностика» (передбачення, передрікання, в даному випадку – перебіг хвороби).

Дати визначення поняттям «прогноз» і «прогнозування» складно. Упродовж сторіч прогноз у соціальній сфері

практично не застосовувався. Тут повністю панувала релігія, ідеалістична філософія, різні утопії. Рівень наукових знань про природу також був недостатній. Наукове прогнозування природних явищ стало можливим наприкінці XIX – початку XX ст.

Термін «прогноз» (від грецького «прогнозіс») означає передбачення, пророкування. Прогнозування –це розробка прогнозу. Його зазвичай розуміють у широкому та вузькому значенні. В широкому – це вироблення ймовірного судження про стан якогось явища в майбутньому. У вузькому - це спеціальне наукове дослідження перспектив розвитку певного явища, переважно з кількісними оцінками й із зазначенням строків зміни даного явища.

Донедавна прогнозування було справою вузького кола фахівців і знаходило застосування при виконанні обмеженого кола завдань, переважно в природно-науковій сфері. Однак за останні роки все більш актуальною стає розробка соціально-політичних та економічних прогнозів з метою пошуку оптимальних шляхів розвитку суспільства. У наш час немає жодної сфери людської діяльності, в котрій тією чи іншою мірою не використовувалася би прогнозна інформація.

Підвищена зацікавленість до майбутнього впливає з безпосередньої та гострої практичної потреби сьогодення. Передбачення подій дає можливість завчасно підготуватись до них, врахувати позитивні та негативні наслідки, а якщо можливо – втрутитись у процес їх розгортання, контролювати його, цілеспрямовано працювати над втіленням у життя однієї з виявлених альтернатив майбутнього. Тому наявність такої інформації – необхідна передумова оптимального управління будь-якою системою.

Тепер прогнозуванням займаються представники різних наукових дисциплін: економісти, фізики, філософи,

математики, соціологи, історики, юристи, що дає підстави стверджувати про виникнення на стику цих наук нової дисципліни – прогностики. Предметом її дослідження є загальні принципи, методи та засоби прогнозування стану об'єктів будь-якої природи, закономірності розробки самих прогнозів.

*Під **прогнозом** зазвичай розуміється науково обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому, альтернативні шляхи та терміни їх здійснення.*

Процес розробки прогнозів називається прогнозуванням. Це спеціальні наукові дослідження конкретних процесів, явищ, подій, в результаті яких із одних відомостей про минуле та сьогодення отримують уявлення про можливі стани прогнозованого об'єкта, тобто отримують нові знання. Прогноз як нове знання існує у двох формах:

- знання про властивості об'єктів, що існують у дійсності, спостережуваних або неспостережуваних в період прогнозування;
- знання про властивості об'єктів, що не існують у дійсності в період прогнозування.

***Політичні прогнози** розробляються з метою підвищити ефективність і результативність прийнятих рішень, уникнути небажаного напряму розвитку подій у різних сферах політичного життя і на ділянках впливу політики на економіку, соціальну та духовну сфери.*

Найважливішим завданням прогнозування вважається виявлення перспективних політичних проблем і найкращих

шляхів їх вирішення в інтересах оптимізації управління політичними процесами, а також передбачення тих чи інших політичних подій (як бажаних, так і небажаних).

4.2. Трагування політичного прогнозування

Прогнозування практикується в усіх сферах життя суспільства. Одним із його напрямів є політичне прогнозування, об'єктом якого є політика. Для виявлення сутності політичного прогнозування його необхідно охарактеризувати. Ця специфіка проявляється, перш за все, у своєрідності об'єкта прогнозування, а потім – у пов'язаних із ним особливостях цілей і завдань розробки прогнозів, а також підходу до вибору методів прогнозування. Об'єкт політичного прогнозування зазвичай широкий і складний за структурою. Тому поняття «політичне прогнозування» означає багатогранну та різноаспектних діяльність із проведення спеціальних наукових досліджень і розробки прогнозів численних складових політики у сфері їх різнобічних взаємодій, а також в області взаємозв'язків із іншими сферами життєдіяльності суспільства – економічною, соціальною, духовною.

Розглянемо основні поняття і терміни, що використовуються у сфері прогнозування.

Під прогнозуванням розуміють наукове (засноване на аналізі фактів і доказів, причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей) визначення ймовірних шляхів та результатів майбутнього розвитку явищ і процесів, оцінку показників, що характеризують ці явища та процеси для більш-менш віддаленого майбутнього.

Прогнозування є частиною більш загального поняття «передбачення», котре поєднує всі різновиди способів здобування інформації про майбутнє: наукове, що засноване на знанні закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення; інтуїтивне – на передчуттях людини; буденне – на так званому життєвому досвіді, прикметах і т. ін.; релігійне пророкування, яке ґрунтується на вірі в надприродні сили, на марновірствах.

Іноді в літературі зустрічається супровідне поняття «завбачення», котре замінює термін «прогнозування». Однак їх слід розрізнити між собою за ступенем ймовірності оцінок щодо майбутнього. Якщо прогноз – це ймовірне судження про стан якого-небудь об'єкта в майбутньому, то завбачення ймовірне судження про його майбутнє. Формула прогнозування – «ймовірно буде», завбачення – «буде».

Прогнозування та планування (а в більш широкому розумінні – прийняття будь-якого управлінського рішення) – різні, але взаємопов'язані етапи єдиного процесу вироблення управлінського рішення. Вони розрізняються не тільки зрушенням у часі, але й характером відношення до інформації про майбутнє. Образно кажучи, якщо прогноз – інформація для розмірковування, то план – керівництво до дії. При цьому важливо, щоб прогнозування було цілеспрямованим, бо його результати мають використовуватися при виконанні конкретних завдань управління, а позиції плану ґрунтувалися не тільки на аналізі ретроспективної інформації (що найчастіше і трапляється при підготовці подібних управлінських рішень), але й підкріплювалися відповідними прогнозними даними.

Прогноз є складним явищем не тільки за своїм створенням, а й за наслідками. Однак він не є типовою сформованою структурою, а відрізняється за багатьма

критеріями. Спільним для всіх прогнозів є характеристика майбутнього.

***Прогностика** — теорія і методологія розроблення прогнозів, вивчення динаміки та перспектив розвитку соціальних процесів, певних явищ людського співіснування.*

Прогностичні дослідження постійно вдосконалюють наукові засоби підвищення обґрунтованості й ефективності прогнозів. Сучасна прогностика враховує співіснування в цивілізаційному розвитку неоднакових темпів соціального розвитку: зон прискорених та уповільнених змін, елементів традиції та сучасності, зіткнення старого та нового в соціально-політичних процесах, наявність інерції та маятникових інверсій.

Основним інструментарієм, яким оперує прогностика, є:

- ретроспективний аналіз;
- нелінійні методи опанування майбутнього;
- стратегія і тактика моделювання сценарного простору;
- проектування оптимальних траєкторій;
- моніторингові зрізи громадської думки;
- визначення недоступних для людського розуміння зон індивідуального та суспільного буття людини.

4.3. Планування

Процес планування та програмування є достатньо складним. Він вимагає множинності підходів, суттєво залежить від якості ідей і наявності знань, а також від їхнього символічного резонансу, а вихідною точкою реальності служить реалізація плану. Особливо це стосується аспектів

підтримки плану й очевидної необхідності протистояти можливій опозиції, що може зірвати його здійснення. Загалом техніка планування пов'язана як з практикою, так і з теорією.

Ефективне планування залежить від 4 аспектів:

- 1) кадрове забезпечення;
- 2) час;
- 3) комунікації;
- 4) ресурси.

Без високого ступеня управлінської організації неможливо вчасно втілити у життя прийняті політичні й управлінські рішення. Тому ми звернемо увагу на методи формування команди та консультантів, проаналізуємо значення фактора часу, способи використання засобів масової інформації, здатність до комунікації із зацікавленими особами, важливість якісних досліджень, обробку даних, засобів і необхідних ресурсів.

Аби втілити план, він не повинен базуватися на поверхневих дослідженнях. Не секрет, що при прийнятті рішення на вищому рівні виникає потреба в обґрунтованих висновках, заснованих на грамотному аналізі проблеми ситуації тощо.

Професійна команда містить у собі ядро, тобто групу, що постійно працює до закінчення реалізації плану. Також залежно від ситуації використовуються її члени й консультанти.

При **формуванні ядра команди** необхідно дотримуватися наступних параметрів.

-
1. обсяг і характер аналізу даних і досліджень, які повинні проводитися.
 2. технічні знання команди. Планування національного масштабу, так відрізняються на рівні регіону, міста тощо.
 3. існує потреба в обговоренні, створенні політичної підтримки в здійсненні плану (коаліції, союзи й т.д.). Це політичні або управлінські аспекти, які часто не враховуються.
 4. побоювання, що команда буде працювати з урахуванням інтересів якоїсь певної групи зацікавлених осіб.
 5. нестача часу на виконання завдання. Якщо часу дуже мало, необхідно розширити штат відповідальних осіб.
 6. здатність працювати згуртовано. Команді потрібні «колективні працівники».
 7. здатність фахівців будувати мости через різні культури (соціальні аспекти, політичний аналіз, вироблення напрямів політики при різних рівнях культури зацікавлених осіб). Це значить, що вони здатні розуміти проблеми та доносити їх до тих, хто приймає рішення, й інших зацікавлених осіб.
 8. навички комунікації, що включають здатність готувати повідомлення, які зрозумілі та привертають увагу.

Існує кілька моделей управління командою. Вибір залежить від масштабу, тривалості й розмаху заходу, відносин між виконавцями, замовником або особою, яка приймає рішення, й іншими зацікавленими особами, характеристик зацікавлених осіб і складностей технічної роботи. Моделі професійного менеджменту для вибору включають модель

вищого ешелону та колегіальну модель. При моделі вищого ешелону управління роботою здійснюється невеликою групою: головною відповідальною особою та його безпосередніми помічниками. В колегіальній моделі керівництвом є більш широка група, що допомагає визначати пріоритети дій. Такі команди не працюють шаблонними методами, однак вони мають потребу у твердій руці. Бувають дуже складні професійні програми, коли членів команди треба мотивувати.

Часто виявляється корисним запрошувати на деякий період співробітників із інших організацій, груп і секцій, щоб установити більш тісні зв'язки в структурах і скоротити бюджетні витрати.

Зовнішні консультанти. Вони виконують кілька функцій:

- забезпечують зв'язки з додатковими структурами. Вибір зовнішніх консультантів тісно пов'язаний з їхньою здатністю зв'язувати ядро групи з додатковими співтовариствами зацікавлених осіб, з їхньою здатністю спілкуватися із цими співтовариствами та перетворювати концепції зацікавлених осіб у політичні пропозиції;

- можуть використовуватися для ведення переговорів. Якщо вони будуть мати успіх, то будуть продовжувати діяльність. Якщо зовнішні консультанти зазнають невдачі, їх завжди можна попросити припинити роботу;

- їх можна швидко долучити до роботи. Вони надають гнучкість невеликій внутрішній команді, сприяючи її росту;

- зовнішні консультанти можуть скоротити число внутрішніх конфліктів при виборі альтернатив;

- якщо престиж експертів добре відомий, а команда має у своєму розпорядженні широкий діапазон професіоналів, те це збільшує довіру до їхніх рекомендацій;

- консультанти з інших галузей та альтернативним досвідом приносять додаткові знання й відомості;

- зовнішні консультанти дають можливість зробити переоцінку основних положень і протистояти загальноприйнятій концепції. Наприклад, вони можуть відігравати важливу роль при керівництві, яке не сприймає інновації та не міняє своїх поглядів останнє десятиліття й живе у відриві від реальних подій;

Але використання зовнішніх консультантів має кілька недоліків:

- вони не становлять частину внутрішніх аналітичних структур, і їм потрібно більше часу для встановлення контактів з відповідними зацікавленими особами;

- відомі експерти, які активно займаються управлінським або політичним консультуванням, достатньо часто головну увагу приділяють загальним, теоретичним, а не практичним аспектам проблеми.

Вибір зовнішніх консультантів ґрунтується на тих же самих аспектах, перерахованих для команди. Але деякі із цих аспектів більш важливі, ніж інші. Загалом, зовнішніх консультантів відбирають залежно від їхнього внеску у вірогідність технічної кваліфікації команди. Немає нічого незвичайного, якщо для короткострокового планування прагнуть мобілізувати якнайбільше визнаних експертів, яких можна знайти у даній області.

При виборі зовнішніх консультантів враховують також їх можливість працювати у стислі терміни, в ситуації форс-мажору та виконувати короткострокові завдання. Професорсько-викладацький склад університетів достатньо часто залучають консультантами при плануванні, тому що викладачі можуть значно підсилити команду та готові

виконувати короткострокові завдання, зберігаючи свою основну викладацьку або дослідницьку роботу.

Поточні практичні дослідження підкреслюють три фактори, що безпосередньо відносяться до нашої концепції планування. По-перше, мають значення цінності, міфи та парадигми користувачів. Люди використовують і трансформують результати досліджень виборчими та стратегічними методами. Тому знання залишаються силою, якщо адаптуються для розуміння клієнтів.

По-друге, необхідно мати досить надійних постачальників інформації. До інформації починають прислухатися, коли повідомлення неодноразово підтверджується із різних достовірних джерел.

По-третє, існують безпосередні проблеми терміновості отримання інформації: чи доступна інформація, коли вона потрібна? Чи досить часу для адаптації або модифікації плану в контексті інтересів зацікавлених осіб? Як всі ці результати трансформуються у складові процесу планування? Вони підкреслюють важливість виділеного часу, підтримки структур і економії часу на марну бюрократичну діяльність.

Часу для виконання завдання, як правило, завжди бракує, тому що необхідно враховувати додаткові фактори, які впливають на процеси прийняття рішень. Крім того, потрібний значний час для створення політичної підтримки, тому що необхідно довести знання до значної кількості зацікавлених осіб. Якщо ми розглянемо випадки успішного планування, ми встановимо, що потрібно мати достатньо виділеного часу, перш ніж ідея буде оприлюднена. У деяких випадках - ми виявляємо дуже великий проміжок часу від початку обговорення до впровадження рішення у життя. Але більша частина відпущеного часу проходить до оприлюднення ідеї. Тому одне із правил планування говорить:

відводить якнайбільше часу на створення політичної підтримки до оприлюднення ідеї та залишає якнайменше часу після оприлюднення, щоб складніше було підготувати контр-план. План рідко буває без недоліків. Найпоширенішою причиною зриву плану є відсутність достатнього часу на обговорення та переговори. У міру розростання конфлікту виникають нові вимоги, і ті хто планують ідуть на поступки. Вартість проекту зростає в міру внесення нових пропозицій і модифікацій. В остаточному підсумку, кінцевий варіант може не задовольнити нікого.

Скільки відведеного часу потрібно аналітикам, залежить від ступеня попереднього неформального обговорення. Політичні проблеми, що існують протягом тривалого часу, відрізняються від проблем, які виникли нещодавно.

Планування розвитку держави вимагає турботи про більш довгострокові обрії, чим як правило не переймаються політики. Фактично більшість осіб, що приймають рішення, очікують в основному на негайні результати. Це пов'язано з тим, що політики зайняті своїм «виживанням». Тому короткострокові міркування домінують у їхніх розумах та діях, особливо коли наближаються вибори, внаслідок чого дуже часто популістські міркування беруть гору. Перед державними службовцями, які несуть відповідальність за державний розвиток, стоять два основні завдання: вони повинні захищати інтереси держави і піклуватися про довгостроковий розвиток держави. В цілому ці завдання доповнюють один одного.

Нові виклики майбутнього легко можуть залишитися непоміченими, ситуація може вийти з-під контролю, тоді планування стане рутинним і марним. Турбота про довгострокове майбутнє потребує своєчасної реакції на нові

аргументи та перспективи, які слід враховувати і відповідно вносити корективи в планування.

Здатність вчасно реагувати на проблеми, у тому числі й політичні, створює можливість для висування, обговорення та перевірки нових ідей, від яких можливо залежить майбутнє.

Таким чином, ефективне планування вимагає тривалого часу. Недостатньо розробити план, створити політичну підтримку і запустити його в дію. Необхідно також продовжувати зусилля, зберігати організацію та колектив, продовжувати процес вивчення, щоб бути готовими до адаптації та доробки плану по ходу зміни обставин. Тому необхідні виділення фондів і підтримка. Але це ще не все. Сама небезпека втрати часу виникає через бюрократизацію здійснення плану. При зайвій бюрократизації планування більше уваги приділяється формі, а не змісту процесу, внаслідок чого найбільш важливі та суттєві питання уже вирішені або виключені, так що часто дискусія по важливих питаннях відсутня. Саме тому так багато проектів не доводиться до кінця.

Щоб впливати на інших, ті від кого залежить реалізація плану повинні вміти ефективно налагоджувати зв'язки. Тут важливими видаються три моменти:

- 1) здатність аналітиків контактувати з вищим керівництвом і зацікавленими особами.

- 2) здатність показати якість досліджень і глибину вивчення теми.

- 3) використання засобів масової інформації як комунікаційний канал.

Аналітики, які розробляють плани, мають глибокі технічні й професійні знання, і перед ними виникає дилема, якщо вони будуть спілкуватися мовою своєї професії, їх не зрозуміють. По-перше, тут проблема термінології. По-друге,

існує проблема порівняння концепцій і відповідно тлумачення. Постає питання, до якого ступеня його концептуальні аргументи співпадають та відповідають аргументам осіб, що приймають рішення? Інакше кажучи, чи може бачення концепції аналітиком перебороти концептуальні установки зацікавлених осіб? Ці загальні питання допомагають зрозуміти раціональність планування.

Коротше кажучи, питання завжди зводиться до визначення проблеми. Чи представлені технічні аргументи таким чином, щоб люди могли зрозуміти, у чому полягають труднощі. Це – серйозна проблема, і їй нелегко знайти рішення. Наприклад, можна стверджувати, що багато проблем поточної політики перекручені через неправильне уявлення журналістів та громадськості. Аналітик повинен врахувати, як його дослідження впишуться у наявні знання осіб, що приймають рішення. Часто аналітики та творці політики користуються різними методами пояснення та інтерпретації політичної реальності. Найчастіше аналітики покладаються на факти, моделі, обґрунтовані прогнози та різні види аналізу. Особи від яких залежить політичні рішення і які направляють політику, імовірно, не дуже розуміють та покладаються на ці методи, а користуються замість цього метафорами та аналогіями або іншими формами народної мудрості, що призводить до жахливих промахів. Часто вони спрощують реальність, тим самим спотворюючи її, використовують особисту інтуїцію у вирішенні проблем, що призводить до певної ірраціональності та обмеженості. Тому можна чекати від особи, що приймає рішення недовіри до того, що аналітики вважають достовірним і обґрунтованим.

Фактично, яка б не була проблема, кожна людина або група зацікавлених осіб буде використовувати своє бачення

ситуації, використовувати свої концепції для її рішення. Синтез аргументації, поглядів і їхнє тлумачення становить процес навчання, який завжди присутній в процесі планування. Процес планування вимагає постійних контактів і втручання. Цей процес вимагає більше ресурсів, чим звичайно виділяється.

Інша важлива проблема полягає у тому, що аналітики вимагають ресурсів для забезпечення якості проведених ними досліджень. Але ресурси часто є обмеженими, внаслідок чого аналітикам доручають нездійсненні завдання з дефіцитом часу та ресурсів.

Розповсюдженою причиною провалу плану є масштаб робіт і рівень їхнього виконання. Іноді масштаб робіт занадто великий. Але навіть коли з обсягом робіт можна впоратися, планування часто зазнає невдачі через недолік часу та ресурсів.

Засоби масової інформації можуть відігравати надзвичайно важливу роль у плануванні. Фактично в деяких випадках засоби масової інформації стають форумом, де відбувається процес формування рішень. Використання засобів масової інформації припускає два важливих моменти. По-перше, аналітики повинні триматися подалі від представників засобів масової інформації, щоб не допустити витоку важливої інформації. По-друге, аналітикам необхідно навчитися вміло використовувати засоби масової інформації. Важлива здатність готувати матеріали, які засоби масової інформації будуть охоче використовувати. Уміння підготувати цікаву інформацію для ЗМІ – запорука успіху реалізації плану.

Крім того, **засоби масової інформації** необхідно використовувати з наступних причин:

- ЗМІ розширюють можливості вербування потенційних прихильників і союзників;

- коли план оприлюднений і реалізується, висвітлення в засобах інформації важливо для формування політичної підтримки;

- ЗМІ надають легітимність процесу реалізації плану. Той факт, що план відкрито обговорюють у засобах масової інформації, справляє видимість відкритості, навіть якщо це ілюзія;

- ЗМІ активізують процес зворотного зв'язку, що впливає на процес втілення плану і допомагає внести відповідні корективи. Вони можуть повідомляти про потреби, пропонувати модифікації і взагалі інформувати аналітиків про бажані зміни.

Але використання **засобів масової інформації** може мати також **негативні наслідки**.

По-перше, ЗМІ можуть стати форумом для тривалих конфліктів, тому що публічність може слугувати приводом та мотивацією для певних груп, які виступають проти політичної сили, що реалізує свій план. Інакше кажучи, коли проблема винесена на відкрите обговорення і засоби масової інформації приділяють їй достатньо уваги, багато нових діючих осіб з'являється на арені з метою отримати власну популярність і привернути до себе увагу. Безпосередньо ж сама справа залишається осторонь.

По-друге, ЗМІ можуть легко спотворити проблему або ввести в оману громадськість та зацікавлених осіб. Звіти в газетах або телевізійних новинах не завжди точні.

По-третє, ЗМІ можуть приділяти зайву увагу питанням, які не мають прямого відношення до проблеми, і в той же час замовчувати певні недоліки.

По-четверте, ЗМІ ніколи не бувають політично незаангажованими. Вони ведуть власну політику або зазнають сильного утиску з боку політичних сил, представники яких є власниками цих ресурсів. По цій та іншим причинам ЗМІ, безсумнівно, можуть у деяких випадках негативно вплинути на втілення плану.

Політичні та соціально-економічні проблеми України частково пов'язані з відсутністю культури планування та недооцінки важливості планування. У свою чергу планування на основі нормативного прогнозування необхідно для ліквідації наслідку великих політичних помилок і економічних прорахунків.

4.4. Предмет політичного прогнозування

Взаємопов'язаність і взаємозалежність у політиці стирають чіткі межі предмета прогнозування. В політичній науці аналіз і прогнозування ідуть поруч, тому предметом прогнозування можна визначити і характерні **предмети політичного аналізу**. До них можна віднести:

1. Політичний процес.
2. Трансформацію інститутів.
3. Прийняття політичних рішень.
4. Порядок денний.
5. Політичну кризу.

Однак здійснити прогноз для окремого з цих предметів дослідження, не враховуючи інші, практично неможливо. Тому прогноз у політиці буває тільки комплексним, із максимальним врахуванням залежностей і точок дотику предмета прогнозування. Таким чином, виходячи із самого контексту прогнозу, предметом прогнозування виступає певний стан у майбутньому. Політична криза впливає на

прийняття політичних рішень і навпаки. Але комплексно, у визначений період часу вони формують певний політичний стан, який і має бути прогнозований.

Зрештою предметом політичного аналізу теж виступає певний стан політичного явища, наприклад, інституту чи процесу. Втім, оскільки знову ж таки складно розмежувати політичний процес і діяльність (взаємодію) інститутів, необхідно вибрати прогнозування стану центрального елемента системи. Саме таким є політичні інститути, які формують, перетворюють і підтримують політичну систему. Отже, найбільш доцільним видається прогнозування майбутнього стану певного політичного інституту, що в свою чергу враховує прогнозування політичних рішень, криз, процесів тощо.

Але на характер і спосіб прогнозу впливає поняття політичної системи. Тут можна розмежувати прогноз у політичній системі, яка створюється, і яка уже сформована. Для останньої притаманні чіткі тривалі в часі тенденції, тому закономірним способом прогнозування тут є екстраполяція. Стабільність і злагодженість системи дають можливість для здійснення точних прогнозів майбутніх станів політичних інститутів і потенційних загроз. Особливістю прогнозів у стабільних системах є їх довгостроковість.

Значно складніше прогнозувати в умовах несформованої хаотичної політичної системи. Амплітуда коливань тут висока, а діапазон ймовірностей надзвичайно широкий. Це, безперечно, ускладнює розробку можливих сценаріїв майбутнього розвитку. В хаотичній системі більш доречно говорити не про точний прогноз, а про точно прогнозований діапазон можливих майбутніх станів.

Як зазначає Гордон, хаотичні системи теж володіють постійними ознаками, серед яких, у першу чергу, можна

виділити нелінійність і рекурсивність. Ці риси дали йому змогу побудувати математичні моделі прогнозування хаотичних процесів і виділення можливих стратегій здійснення прогнозів. Оскільки послідовність точок у хаотичній системі залежить від точно визначених початкових умов, ми мусимо усвідомлювати неможливість здійснення точного прогнозу в більшості випадків. Але це не означає, що моделювання є недоречним. Моделі, які враховують нелінійні елементи, сприяють виявленню умов, які призвели до хаотичного стану. Потім, використовуючи модель, можна виявити можливі політики, які повернуть систему до стабільності». Також, із будь-якої хаотичної системи можна передбачити перелік виходів, якщо вона викладається в структурі більш ширшої системи.

Обґрунтовуючи актуальність проблеми політичного прогнозування, український дослідник М. Зелінський визначив, що в наш час вона зумовлена такими чинниками:

- 1) ускладненням процесів розвитку суспільного життя в умовах НТР;
- 2) значним розширенням обсягу і масштабів прогностичної діяльності, кількісної та якісної багатоманітності об'єктів прогнозування;
- 3) зростанням соціальної, економічної, екологічної, інформаційної цінностей прогнозів.

4.5. Принципи та функції політичного прогнозування

Політичне прогнозування, будучи найважливішим елементом управління, визначає основні напрями розвитку політики, відображає всю сукупність складних зовнішніх і внутрішніх зв'язків і залежностей між різними сферами

політичного життя. Тому воно має ґрунтуватися на принципах альтернативності, системності прогнозування, безперервності, верифікації (перевірюваності).

На думку В. Горбатенка, в цілому можна визначити такі основні принципи здійснення політичного аналізу та прогнозу.

Принцип альтернативності пов'язаний із можливістю розвитку політичного життя і його окремих ланок за різними траєкторіями, при різних взаємозв'язках і структурних відносинах. Необхідність побудови альтернатив, тобто визначення можливих шляхів розвитку політичних відносин завжди виникає при переході від імітації сформованих процесів і тенденцій до передбачення їхнього майбутнього.

Принцип системності прогнозування означає, що, з одного боку, політика розглядається як єдиний об'єкт, а з іншого – як сукупність відносно самостійних напрямів (блоків) прогнозування. Цей підхід передбачає побудову прогнозу на основі системи методів і моделей, характеризується певною ієрархією та послідовністю. Під системністю методів і моделей прогнозування в області політики слід розуміти їх сукупність. Вона дозволяє розробити узгоджений і несутеречливий прогноз (з кожного напрямку) політичного життя.

Принцип безперервності прогнозування. Основна його вимога впливає із самої назви. У завдання суб'єкта, що розробляє прогноз, входить безперервне коригування прогнозних розробок в міру надходження нової інформації.

Принцип верифікації спрямований на визначення достовірності розробленого прогнозу. Верифікація може бути прямою, непрямою, консеквентною, дублюючою, інверсною.

Всі названі принципи прогнозування не можна брати ізольовано, у відриві один від одного.

Принципи прогнозування реалізуються через конкретні методи науково-прогностичних досліджень. Вивчення складних соціально-політичних явищ визначає і складний характер наукових методів необхідних для цього.

До сьогодні сформувалося понад 150 методів прогнозування, що носять як загальний характер, так і застосовуються у вузьких галузях знань. Основне питання полягає в тому, щоб визначити можливу область використання кожного методу та вибрати найбільш ефективний у кожному конкретному випадку.

Наявні в політичних прогнозах картини майбутнього спонукають людину або активно прагнути до нього, або протидіяти йому, або пасивно чекати на нього. Тому будь-який політичний прогноз містить науково-пізнавальний зміст і певне ідеологічне призначення.

У політичному прогнозуванні виділяють два аспекти: теоретико-пізнавальний та управлінській. **Теоретико-пізнавальна функція** ґрунтується на загальнонауковому підході, основу якого становляться безмежність і плюралізм наукового пошуку.

Управлінську функцію прогнозування можна проілюструвати запропонованою І. Бестужевим-Ладою «методикою довгострокових попереджувальних аналізу даних». Вона містить такі етапи:

1) постановка проблем, що передбачає побудову їх ієрархії, яка має охоплювати ключові та субключові проблеми;

2) виявлення перспективних проблем, до яких належать:
а) ті, що назрівають і вже дають про себе знати, б) очікувані – ті, які взагалі не виникли, але можуть з'явитися за певне умов. Разом з перспективними мають враховуватись і поточні проблеми. Якщо останні можуть фіксуватись особою, яка

приймає рішення, та її апаратом, то для виявлення перспективних проблем потрібна група експертів;

3) ціле покладання передбачає визначення мети, заради якої здійснюються всі рішення. Головним критерієм є досягнення оптимуму;

4) побудова «дерева рішень» та аналіз наслідків їхнього прийняття. На цьому етапі найважливішим є попереднє врахування негативних наслідків певних рішень.

4.6. Види прогнозів

У контексті прогнозування політики доцільно розрізнити два види прогнозування: *політичне* та *стратегічне*. Перше пов'язане зі ситуативним аналізом тенденцій, процесів, інтересів акторів і їх взаємодії, виражає можливий стан у короткотерміновій перспективі. Політичний прогноз дуже часто межує з політичними коментарями, які передбачають разове прийняття політичного рішення або тимчасову поведінку акторів. Для цього виду прогнозування найчастіше характерна екстраполяція існуючих тенденцій.

Стратегічне прогнозування суттєво відрізняється від політичного. В першу чергу, часовим горизонтом. Цей вид прогнозування враховує довгострокові глобальні тенденції та загальну динаміку системи, не прив'язану до одиничних проявів політичної поведінки.

Стратегічний прогноз передбачає бажаний майбутній стан і містить перелік принципів та моделей поведінки, які сприятимуть його досягненню.

Він вказує на необхідні політичні чи економічні наголоси, які в довгостроковій перспективі сприятимуть

досягненню бажаного майбутнього. Визначене в стратегічному прогнозі майбутнє або є наслідком існуючих цілей та інтересів, або сприяє їх формуванню. Цінність цього прогнозу полягає саме в його характеристиці можливостей досягнення бажаного майбутнього. Це суттєво відрізняє його від політичного, де пріоритетом є сам кінцевий прогноз.

Утім, недоцільно протиставляти політичний і стратегічний прогнози, оскільки останній мусить включати перший. Прогнозування короткотермінових кризових ситуацій сприяє кращому розумінню того, якою має бути поведінка актора в довгостроковій перспективі, і дає можливості для її поступової кореляції. Стратегічний прогноз перебуває в постійній залежності від політичних коливань. Довгострокові тенденції та тренди можуть знайти своє завершення або сприяти виникненню новим несподівано і не прогнозовано. За таких умов стратегічний прогноз мусить володіти великим ступенем адаптивності. Проте, саме прогнозування має включати аналіз ризиків невідповідності та несподіваності.

Стратегічний прогноз також відрізняється від стратегічного плану. Останній виходить із чітких зафіксованих і перевірених тенденцій, опирається на конкретні завдання та чіткі моделі поведінки. План зазвичай володіє низьким рівнем адаптивності і потребує нової розробки за зміни умов. Стратегічний прогноз є більш абстрактним і скоріше задає межі можливої поведінки акторів, ніж їх чітку модель. Це допомагає вносити коригування на різних етапах, не змінюючи кінцевий результат – бажане майбутнє.

Доцільно розрізняти внутрішньополітичне та зовнішньополітичне прогнозування.

***Внутрішньополітичне прогнозування** (внутрішня політика) – це область взаємовідносин між класами, націями й іншими соціальними групами. Для внутрішньої політики характерний прямий або непрямий зв'язок із державною владою. У сферу політики входять політичні рухи, відносини, свідомість і поведінка, напрям рішення і дій соціальних угруповань і їх лідерів усередині держави, вибір того чи іншого курсу дій на міжнародній арені й ін.*

Політика пов'язана з усіма видами відносин між соціальними групами (боротьба та співробітництво класів, партій, націй і народів, революції, війни, вибори), а також з їх духовною, теоретичною формою, ідеальним вираженням (політичні погляди, ідеї, настрої, забобони, теорії, програми, принципи). Змістом внутрішньої політики є діяльність держави, партій, усіх елементів політичної організації суспільства. Структура політичної діяльності складається з наступних її елементів: суб'єкти – держава, класи, соціальні верстви, партії, політичні лідери (формальні та неформальні); об'єкти політики (зовнішні та внутрішні, в тому числі інші держави, економіка, географічне та культурне середовище, ідеологія, право); цілі політики та засоби досягнення політичних цілей.

Складний характер політичного розвитку робить особливо актуальною необхідність розробок із метою виявлення, з одного боку, перспективних політичних проблем та оптимальних шляхів їх вирішення в інтересах оптимізації процесів управління політичними процесами, а з іншого – передбачення, як бажаних, так і небажаних, політичних подій.

Необхідно розрізняти два аспекти в області прогнозування внутрішньої політики. Один із них пов'язаний

із прогностичними оцінками конкретних політичних подій. Цей аспект має прикладний характер і зазвичай здійснюється в процесі самої політичної діяльності. Суб'єктом прогнозу при цьому виступають, як правило, державні та політичні органи. Інший аспект прогнозу охоплює діяльність політичних інститутів суспільства та політичні процеси, що відбуваються в ньому. Розробником прогнозу тут виступає який-небудь науковий колектив, який спеціалізується на вивченні політичної системи суспільства.

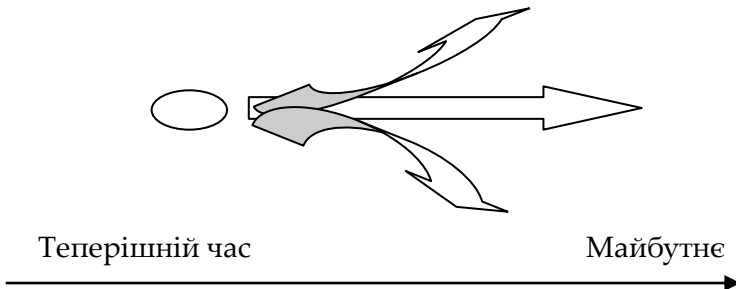
Зовнішньополітичне прогнозування – це прогнози в галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики. Міжнародні відносини як область людського спілкування складається з економічних, політичних, правових, дипломатичних, ідеологічних, соціально-психологічних, культурних, науково-технічних, торгових, військових та інших зв'язків та взаємовідносин між державами, народами, соціальними групами, партіями, організаціями й окремими особистостями, які діють на міжнародній арені.

На основі прогностичних методів оцінюється загальна обстановка в світі, регіоні, країні, вивчаються тенденції, напрями розвитку та чинники, які визначають ту чи іншу подію, робляться спроби оцінити нові можливі фактори розвитку. В прогнозуванні міжнародних відносин розглядаються, передусім, відносини держав, а потім – інших учасників міжнародного життя.

Політичне прогнозування – частина практичної політики. Прогнозів висловлюється досить багато. Щоб не заплутатись у їх потоці, потрібно мати певну типологію прогнозів. Вона може будуватися на різних критеріях, залежно від цілей, завдань, об'єктів, характеру, періоду

попередження, методів і т.д. Основоположним є проблемно-цільовий: для чого розробляється прогноз? У зв'язку з цим розрізняються два типи прогнозів: пошукові (мал. 4.1) і нормативні (мал. 4.2).

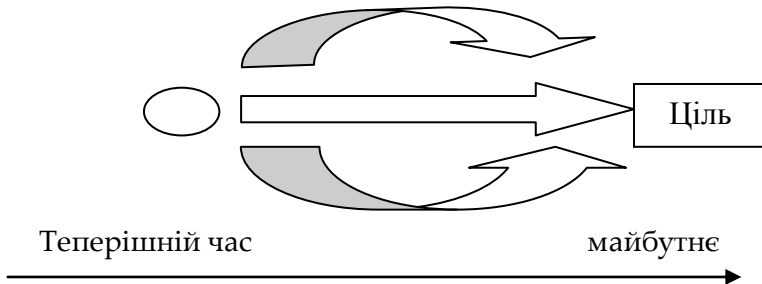
***Пошукове прогнозування** – це визначення можливих станів об'єкта в майбутньому. Здійснюється умовне продовження, перенесення в майбутнє існуючих у минулому і тепер тенденцій розвитку об'єкта з припущенням, що протягом прогнозованого періоду не станеться ніяких подій, котрі могли б різко змінити ці тенденції. Такий прогноз відповідає на питання: що найімовірніше відбудеться в суспільстві за умови збереження існуючих соціально політичних тенденцій?*

Мал. 4.1. Пошукове прогнозування

***Нормативне прогнозування** – це визначення шляхів і строків досягнення можливих станів об'єкта, котрі відповідають на запитання: яким шляхом можна досягти бажаної ситуації. Будується на основі заздалегідь заданих норм, ідеалів, цілей. Такий прогноз*

відповідає на питання: якими шляхами досягти бажаного?

Мал. 4.2. Нормативне прогнозування

Однак, на практиці обидва типи вказаних прогнозів у чистому вигляді зустрічаються рідко. Як правило, вони застосовуються в комплексі. Типова схема прогнозування в цьому випадку така: спочатку розвиток суб'єкта прогнозується, виходячи з існуючих тенденцій (пошуковий прогноз). Якщо прогноз виявляється несприятливим, здійснюється пошук можливих способів, за допомогою яких вдалося би подолати несприятливий розвиток ситуації. При цьому ставиться мета, визначаються способи її досягнення та більш-менш точні строки (нормативний прогноз).

Інтуїтивне прогнозування. Експерти при складанні прогнозу розвитку передбачуваних подій і наслідків політичних рішень ґрунтуються на власний досвід та інтуїцію, наприклад, щодо військово-політичного напруження в Перській затоці та політики ОПЕК (Організації країн-експортерів нафти). Однак у багатьох випадках інтуїтивний прогноз практично нічим не відрізняється від ворожіння оракулів по кістках.

Прогнози-застереження застосовуються задля безперервного впливу на свідомість і поведінку людей, аби спонукати суспільство до прийняття відповідних політичних рішень і таким чином уникнути небажаних для майбутнього тенденцій розвитку.

Прогнози-розвідники — провокативні концептуальні визначення майбутнього з метою виявлення поглядів і підходів щодо сформульованих проблем із боку ідеологічних супротивників, представників інших цивілізацій. Сюди можна віднести концепції «кінця історії» Ф. Фукуями та «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, адресовані, в першу чергу, посттоталітарним країнам для стимулювання в них самопізнання та виявлення установок на майбутнє.

Слід особливо зупинитися на класифікації прогнозів із точки зору періоду упередження (горизонту прогнозування), тобто часового інтервалу, на котрий розробляється прогноз. У літературі зустрічається різна кількість градацій прогнозів за часовим критерієм.

У деяких випадках для соціально-економічних прогнозів, згідно з характером і темпами розвитку явищ, які прогнозуються, доцільно прийняти ось такий приблизний часовий масштаб для періодів упередження:

- *короткостроковий прогноз* (до одного року);
- *середньостроковий* (від одного до п'яти);
- *довгостроковий* (від п'яти до п'ятнадцяти).

В основі визначення періоду упередження лежить загальний методологічний принцип: прогноз можливий лише в часових рамках, у котрих кількісні зміни не виходять за межі певної якості, тобто поки діють характерні для цієї якості закони.

Прогнозування значно ускладнюється в періоди переходу соціально-економічних систем із одного якісного

стану в інший, коли особливо загострюються усі суспільні відносини, що різко збільшує невизначеність подальшого розвитку системи. В цих умовах система стає вразливою і будь-яке, навіть слабе збурювання, вплив випадкового фактора може стати вирішальним для її подальшого розвитку. Тому розробка достатньо надійних прогнозів, навіть на найближчу перспективу, в такі перехідні періоди, як свідчить, зокрема, досвід кримінологічного прогнозування, виявляється надзвичайно складною. Прикладом такого якісного стрибка є сучасний етап соціально-економічного розвитку нашого суспільства. Водночас зазначимо, що саме з цієї причини тепер широко використовується такий підхід до прогнозування, як розробка багатьох варіантних прогнозів. При цьому будується не один, а декілька (найчастіше три) сценарії можливого розвитку ситуації, які умовно називають «песимістичний», «оптимістичний» і «найбільш ймовірний», котрий знаходиться між двома першими. Кожний із них базується на відповідних припущеннях про майбутні зміни в політичній, економічній, демографічній та інших сферах життя суспільства з наступною оцінкою впливу цих змін на злочинність.

З періодом упередження певною мірою пов'язаний і поділ прогнозів на *якісні* та *кількісні*. У першому випадку прогнози розробляються у вигляді якісних оцінок розвитку об'єкта: загального опису тенденцій та очікуваного характеру змін, а в нвйпростошому випадку – ствердження про можливість або ні настання подій, що прогнозуються.

Кількісні прогнози – це числові значення прогнозованих показників або кількісні оцінки достовірності досягнення цих значень. На практиці, як правило, прогнозуються одночасно і якісні, і кількісні характеристики об'єкта. Співвідношення цих

сторін у прогнозі залежить від специфіки самого об'єкта, цілей прогнозування, періоду упередження й ін.

За масштабом чи об'єктом прогноз може бути *територіальним* (національно-державним, регіональним, місцевим); *інституційним* (державні органи, політика, закон); *особистісним* (правосвідомість, поведінка, правова культура); *громадським чи суспільним; інтегрованим або диференційованим*.

Об'єктивною основою прогнозування є і системна будова досліджуваного політичного явища, процесу. Поняття «система» означає сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність. Система володіє певними ознаками. По-перше, цілісність, принципова незвідність її властивостей до суми особливостей її елементів. По-друге, ієрархічність (кожен її елемент може розглядатися як система, а сама вона бути лише одним із компонентів більш широкої системи).

Критерієм виділення елементів політичної системи є наявність автономності, специфічних завдань, ролей, функцій, норм, традицій, стереотипів. Усі її елементи знаходяться в постійній зміні, розвитку. Тому мова може йти не тільки про прогнозування політичних подій, а й політичних процесів. Наскільки багатогранне політичне життя суспільства, настільки різноманітні і політичні процеси. І кожен з них є об'єктом прогнозування.

Завдання для самостійної роботи № 4

Зібрати інформацію про місто, районний центр, село, селище, яка допомагатиме скласти кандидату в депутати, план виборчої кампанії у відповідному територіальному утворенні (зразок – додаток Л).

Тематика рефератів

1. Основні схеми процесу прийняття політичних рішень: переваги та недоліки. Прийняття рішень в умовах ресурсних обмежень.
2. Типологія політичних рішень за Р. Макрідісом.
3. Типологія політичних рішень за Т. Клементевичем.
4. Принцип зворотного зв'язку в процесі прийняття політичного рішення. Концепція Д. Істона.
5. Основні принципи, типи й інструменти політичного прогнозування.

Рекомендовані джерела:

1. Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование : [учеб. пособ.] / А. С. Ахременко. — М. : Гардарики, 2006.
2. Бестужев-Лада И. В. Поисковое прогнозирование / И. В. Бестужев-Лада. — М., 1984.
3. Веймер Д. Л. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг; [Пер. з англ. І. Дзюби, А. Олійника; наук. ред. О. Кілієвич]. — К. : Основи, 1998.
4. Горбатенко В. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування / В. Горбатенко // Людина і політика. — 2003. — № 5. — С. 46-55.
5. Жуков Д. С. Политический анализ и прогнозирование. Курс лекций : [учеб. пособ.] / Д. С. Жуков. — Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010.
6. Кокошин А. А. Прогнозирование в политике: методология, организация и использование прогнозирования во внешней политике США / А. А. Кокошин. — М., 1975.

7. Макарышев А. С. Система внешнеполитического планирования и анализа: опыт США 70 – 90 гг. / А. С. Макарышев // МЭМО. – 1994. – №12

8. Мунтян М. А. Политическое прогнозирование [Электронный ресурс] / М. А. Мунтян. – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=380160>.

9. Прогностика. Терминология. – М., 1990.

10. Процесс принятия внешнеполитических решений: исторический опыт США, государства Израиль и стран Западной Европы. – Нижний Новгород, 1992.

11. Рабочая книга по прогнозированию. – М., 1982.

12. Сидельников Ю. Теория и организация экспертного прогнозирования / Ю. Сидельников. – М., 1990.

13. Pal L. Public Policy Analysis: An Introduction / L. Pal. – Scarborough, 1992.

14. Palton C. Basic Methods of Policy Analysis and Planning / C. Palton, D. Sawicki. – Englewood Cliffs, 1986.

РОЗДІЛ 5

ПРОГНОЗУВАННЯ: ЕТАПИ ТА МЕТОДИ

5.1. Етапи здійснення прогнозів

Існує типова методика проведення прогностичного дослідження. Структурно вона містить такі етапи: передпрогнозна орієнтація (визначення об'єкта, суб'єктів, предметної проблеми, мети і завдань, робочих гіпотез і методів, організація дослідження); прогнозоване поле (збирання даних, які впливають на об'єкт, за суміжними непрофільованими галузями прогнозу); вихідна (початкова) модель, тобто система параметрів і показників, які відображають структуру та характер об'єкта; пошуковий прогноз; нормативний прогноз; оцінка ступеня вірогідності (верифікація) й уточнення прогностичної моделі шляхом опитування експертів; вироблення рекомендацій щодо оптимізації рішень на основі порівняння прогностичних моделей.

Специфічною особливістю прогнозування є тісний взаємозв'язок між передбаченням і попередженням, який у деяких випадках здатний призводити до самоздійснення. Цього можна досягти значною мірою за умов керованості тим чи іншим соціальним об'єктом, що вивчається, через впровадження прогностичних цілей, планів, проектів, програм і рішень.

Однією з головних умов наукової коректності щодо здійснення соціального прогнозування виступає розуміння того, що прогноз не можна ототожнювати зі спробами передбачити всі деталі майбутнього внаслідок діяння досить великої кількості макро- та мікрофакторів і окремих специфічних чинників, що опосередковують досліджувані

феномени. Саме тому закони суспільного розвитку подекуди мають ймовірний характер, а прогностичні висновки коректніше формувати як тенденції або варіативні моделі. Прогнозування оперує категоріями «передбачення» та «передрікання» (вказівка).

У практично-політичному плані прогнозування є багатоступеневим процесом наукового пошуку, який складається з таких стадій:

- постановка мети;
- одержання інформації;
- оброблення даних;
- оцінка й аналіз відомостей;
- визначення перспектив і вірогідності реалізації прогнозу.

Етапи підготовки прогнозування (мал. 5.1):

1. Попередній етап.

Замовник призначає голову групи та повідомляє йому:

- характеристику наявної ситуації;
- мету роботи (бажану ситуацію, яку необхідно отримати);
- наявні ресурси та можливості (фінансові, часові, управлінські й ін.).

Голова робочої групи формує робочу групу та готує інформацію для експертів, яка містить:

- відомості про наявну ситуацію;
- обґрунтування важливості поставленої замовником мети роботи;
- можливості, якими володіє замовник для сприяння досягненню мети роботи;
- необхідну додаткову інформацію (готові прогнози з близьких за характером розробок чи областей досліджень, дані прогнозного фону й ін.)

Мал. 5.1. Етапи підготовки прогнозування

Особливість підготовки даних відомостей полягає в тому, що поза загальною для всіх експертів частиною, керівник групи буває вимушений готувати додаткову, індивідуальну інформацію для деяких, або й усіх експертів. Бувають випадки, коли сценарна розробка виконується експертами всього лише 2-3 рівнів, що суттєво полегшує

роботу для керівника групи. Але при більшій кількості рівнів і значному числі експертів, обсяг інформації, що готується, стає значним. Це впливає на терміни виконання роботи.

Робоча група готує карту опитування 1-го рівня, в якій:

- фіксується прізвище, ім'я та по батькові експерта;
- мета роботи;
- зазначаються заходи, які потрібно виконати;
- фіксуються проміжні в процесі реалізації цілі;
- зазначаються інші умови, при виконанні яких

сформульована мета буде досягнута.

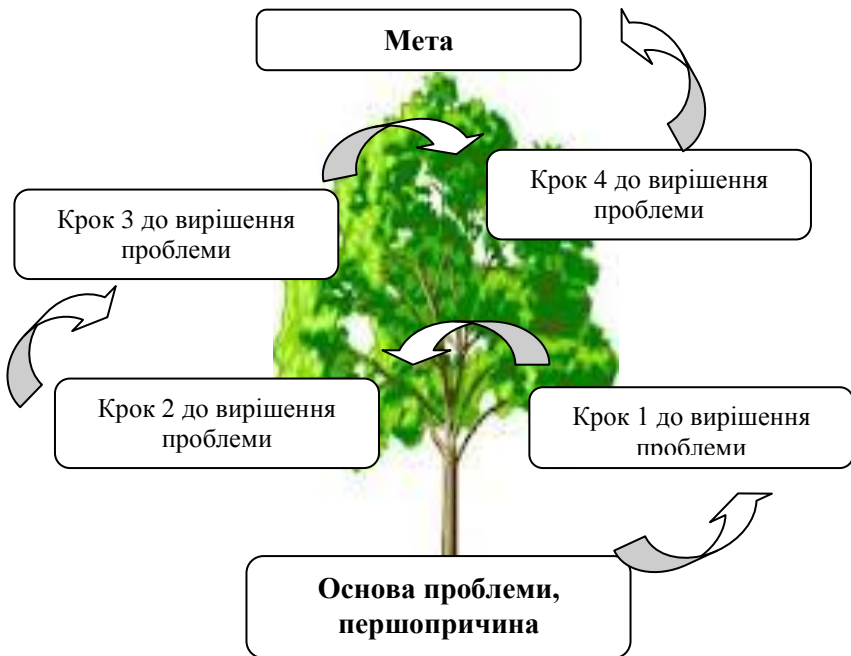
В правому стовпчику зазначаються особи (можливі експерти), які могли б детально розкрити способи та засоби досягнення зазначених проміжних цілей.

2. Основний етап.

Керівник групи здійснює опитування експертів 1-го рівня, далі, за їх рекомендаціями, фахівців 2-го рівня, за порадою тих – спеціалістів 3-го рівня і т. д. до тих пір, поки експерти останнього рівня вже не потребуватимуть додаткової діагностики, а можуть негайно приступити до виконання роботи. При цьому завдання керівника групи полягає в тому, щоби підготувати анкети (містять орієнтуючу інформацію та карти опитування) для фахівців усіх рівнів. Вони можуть мати загальну форму, зазначену вище, але викладені в заголовку мета й орієнтуючі дані, які можуть знадобитися кожному експерту, бувають індивідуальними.

Під час опитування експертів керівник групи складає «прогнозне дерево» – ланцюжки робіт і заходів, послідовне виконання яких веде до досягнення основної цілі.

Основний етап завершується коли на різних рівнях «прогнозних дерев» записані заходи, до виконання яких можна приступити негайно.

Мал. 5.2. Прогнозне дерево аналітики

3. *Заключний етап.*

Його завдання – отримати оцінку ресурсів, необхідних для виконання всіх зазначених робіт по кожному «прогнозному дереву», і термінів їх виконання. Для цього кожен варіант «прогнозного дерева» роздають експертам. Вони можуть також додатково зазначити будь-які свої судження та рекомендації.

Робоча група збирає й узагальнює ці дані й опрацьовує оцінки часу та ресурсів відповідно до загальних правил роботи з кількісними експертними оцінками, складаючи остаточний варіант сценарію та формулюючи прогнозні рекомендації.

Остання є завершенням сценарного прогнозування і містять конкретні поради щодо характеру рішень, що приймаються.

За своєю природою рекомендації є інформацією, яка сигналізує керівникам про ту чи іншу ступінь ймовірності певного варіанта майбутнього розвитку ситуації. Однак їх характер залежить не лише від отриманих показників, але й інших чинників, що впливають на відносини замовників і аналітиків. Таким чином, результати трансформуються в рекомендації, передусім, із урахуванням їх прийнятності для керівників. При цьому до уваги повинні братися не лише початкові, в т.ч. і політичні, але і суто кон'юнктурні чинники:

- зміни політичної ситуації, що трансформують початкові установки та цінності;
- зміни в суспільних настроях (особливо, коли суспільна думка може категорично не погоджуватися з результатами прогнозів в силу їх повної для себе неприйнятності);
- трансформації ресурсної бази рішень.

Характер рекомендацій залежить від складності майбутнього рішення, а головне – в сумісності з ним пропонованих підходів. Адже науково-обґрунтована ціна рекомендацій може бути політично неприйнятною.

Отже, ефективне політичне прогнозування можливе лише за умови постійного коригування прогнозів з урахуванням найновішої інформації. Прогнозування не можна розглядати як безумовну констатацію, що характеризується дієсловами «буде», «станеться». Воно має розглядатися як умовна, інструментальна діяльність, що вкладається у формулу «може бути або станеться за певних обставин».

В українському контексті хаотичність політичних процесів і системи характеризується відсутністю їх направленості. Мова йде про відсутність навіть найменшого

тренду або визначеної кінцевої мети (бажаного політичного майбутнього, системи). За таких умов будь-який прогноз може носити тільки короткостроковий характер. Це також ускладнює стратегічне прогнозування, оскільки «бажаний майбутній стан» кардинально відрізняється в уявленнях головних політичних акторів.

Зважаючи на вищезазначені труднощі здійснення політичного прогнозу, в хаотичній системі можна виділити наступні обов'язкові елементи:

1. Широкий політичний аналіз сучасного стану досліджуваного інституту.
2. Визначення діапазону можливих майбутніх обставин (мінімумів і максимумів).
3. Визначення часового горизонту.
4. Прогноз найоптимальніших станів (сценаріїв).

У здійсненні прогнозу найбільш оптимальним і перевіреним часом видається метод Дельфі (будується на опитуванні експертів) і сценаріотехніки (ґрунтується на політичному аналізі). Зокрема, при прогнозуванні результатів президентських виборів похибка цієї методології склала 2%. Ці методи найчастіше використовуються для короткострокового політичного прогнозування, що є найоптимальнішим у хаотичних системах.

В українських умовах здійснення прогнозу стану певного політичного інституту за цією схемою можна поділити на три етапи: 1) політичний аналіз, 2) розробка опитувальника й опитування, 3) співставлення отриманих даних із результатами аналізу, вироблення прогнозу. Характерним тут має бути тотожність питань, на які дослідник дає відповідь у своєму аналізі, з тими, які входять до опитувальника.

На першому етапі необхідно досліджувати ті фактори, які визначають майбутню політичну поведінку: політичні

інтереси (довго- та короткострокові), вплив (за суспільними сферами), зовнішні тиски, межі конфліктності, радикальності чи лояльності, ресурси та підтримка, максимально вигідні та ні політичні стани.

На другому етапі, більшість із цих факторів мають бути включені в опитування експертів. Проте спеціалісту має залишатися вільний простір для визначення додаткових критеріїв і можливих сценаріїв. Також опитування повинне передбачати оптимально чіткий прогноз, до якого схиляється експерт. Роль фахівців можуть виконувати як незалежні індивіди так і наукові інститути.

На останньому етапі необхідно визначити відсоткове співвідношення експертного бачення на користь конкретної політичної схеми та виробити прогноз на основі виділення максимально можливих сценаріїв.

5.2. Характеристика методів політичного прогнозування

Прогнозування на основі **аналогії** (від грец. *analogia* – відповідність) з минулими або існуючими феноменами та моделями. Використання цього методу може призвести до помилкових порівнянь. Так, наприклад, експерти британського МЗС у 1956 р. переконали прем'єр-міністра Е. Ідена в тому, що націоналізація Суецького каналу Президентом Арабської Республіки Єгипет Гамалем Абделем Насером є аналогом аншлюсу (від нім. *anschluss* – приєднання; політики захоплення Австрії Німеччиною в 1938 р.). Експерти прийшли до висновку, що відсутність реакції з боку урядів Сполученого Королівства та Франції послужить аналогом Мюнхенської змови 1938 р., що, на їх думку, могло стати передумовою для становлення «нового фюрера» на Близькому

Сході. Ця аналогія привела до невдалої інтервенції військ Великобританії та Франції в зону Суецького каналу в 1956 р..

Метод **мережевого планування** заснований на використанні автоматизованих систем управління проектами. Наприклад, CPM – Critical Path Method – «метод критичного шляху» і PERT – Program Evaluation and Review Technique – «техніка аналізу й оцінки програм». Перші експерименти зі застосування цих новітніх методик управління почались у США в рамках проектів Пентагону, в 1955 р. – в Офісі спеціальних проектів військово-морського флоту США як найбільш пристосованих бюрократичних організацій для досягнення інтеграції при управлінні складними та великими замовленнями. Цінність методу PERT полягає в можливості оцінки як усього процесу, так і будь-якої його складової. Мережевий графік PERT, поряд із корекцією часу виконання кожного етапу роботи та графіка в цілому, дозволяє зменшити загальні витрати на втілення політичного проекту. Така можливість обумовлена тим, що при збільшенні часу виконання робіт зменшуються витрати на їх здійснення і навпаки. Проте на якомусь етапі корекції тривалості робіт досягається баланс додаткових витрат і отриманої економії. Подальші маніпуляції стають даремними, і процес коригування завершують. Із 1970-х рр. інформаційні технології та виробництво ЕОМ швидко розвивалися, дешевшали та поширювались усім світом. Сьогодні масштабне й ефективне мережеве планування доступне будь-якої державній організації для підтримки процесу прийняття і здійснення управлінських рішень.

Однак серед недоліків цього методу варто відзначити, що політична інформація досягає особи, яка приймає рішення, пройшовши обробників інформації. Тому почастишала практика застосування ЕОМ у моделюванні наслідків

управлінських рішень з високим рівнем невизначеності. Директор Інституту наукових і цивілізаційних досліджень при Оксфордському університеті Джеймс Мартін стверджує, що можливо, найгіршим злом, яке виходить від комп'ютерів, є їх здатність багаторазово посилювати міць бюрократії. Дійсно, інформаційні технології посилюють владу експертів, яким значно легше переконувати у вірності своїх рекомендацій осіб, які приймають рішення, апелюючи при цьому до майже містичної віри багатьох політиків у «всемогутність» комп'ютерних технологій.

Метод **SWOT-аналізу** (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats), винайдений у 1960-х рр. дослідником Стенфордського університету А. Хамфрі – підхід, що дозволяє здійснити всебічний аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища. За своїми вихідними установками SWOT-аналіз є клієнт-орієнтованим методом: дослідження ситуації відбувається «під кутом зору» конкретного актора. Назва методу є аббревіатурою чотирьох англійських слів:

- Strength – сильні сторони;
- Weakness – слабкі сторони;
- Opportunities – можливості;
- Threats – загрози.

Перші дві позиції пов'язані переважно з позитивними та негативними ресурсними базами політичного актора. Наприклад, у процесах партійного будівництва основною слабкістю може бути дефіцит організаційного та кадрового ресурсу.

Наступні дві позиції пов'язані зі структуруванням ситуації й умовами зовнішнього середовища. Так, при реалізації проекту створення нової опозиційної політичної партії основні можливості визначаються, наприклад, негативними тенденціями в соціально-економічному

становищі населення (фактор зовнішньої дійсності), а загрози – сильною протидією з боку владних еліт, частина яких консолідуватиметься для блокування проекту (структурний чинник).

Проте основна перевага SWOT-аналізу полягає не тільки в системній характеристиці позицій актора за вказаними вище ознаками, але й у комплексному розгляді його сильних/слабких сторін через призму можливостей/загроз. Це робиться за допомогою спеціальної матриці SWOT-аналізу, яку іноді ще називають матрицею первинного стратегічного аналізу. Вона має такий вигляд:

	Можливості 1. 2.	Загрози 1. 2.
Сильні сторони 1. 2.	<i>Поле «можливості та сильні сторони»</i>	<i>Поле «загрози та сильні сторони»</i>
Слабкі сторони 1. 2.	<i>Поле «можливості та слабкі сторони»</i>	<i>Поле «загрози та слабкі сторони»</i>

Мал. 5.3. Матриця SWOT-аналізу

Як видно, на перетині чотирьох розділів утворюються чотири додаткових поля, які дозволяють розглядати характеристики позицій актора в різних поєднаннях. Найважливіше значення має поле «Можливості та сильні сторони», яке визначає найбільш перспективний, стратегічний вектор розвитку, а також поле «Загрози та слабкі сторони», яке демонструє «ахіллесову п'яту» актора, найуразливіші його позиції. Поле «Можливості та слабкі

сторони» демонструє, яким чином «проблемні» положення компенсувати за рахунок нових можливостей.

Поле «Загрози та сильні сторони» дозволяє краще зрозуміти, як спрямувати ресурсні переваги на ліквідацію загроз. Ситуаційний і SWOT-аналіз ефективно використовувати в комплексі. При цьому останній виступає, з одного боку, резюмуючим елементом ситуаційного аналізу, з іншого – дозволяє ефективно адаптувати його результати до проблеми конкретного клієнта.

Так, застосовуючи на основі методу SWOT-аналізу стандартизовані процедури, що забезпечують максимальне порівнянність отримуваних результатів, співробітник Фонду ІНДЕМ С. Пархоменко та науковий співробітник Інституту проблем державного і муніципального управління К. Головщинський розділили все різноманіття антикорупційних стратегій на три види.

По-перше, усунення причин, що породжують підкупність, а не зовнішніх проявів цієї проблеми - то є корупціонерів. По-друге, «стратегія війни», яка орієнтується переважно на застосування правових заходів проти корупціонерів. По-третє, стратегія свідомої пасивності. Відмінною рисою цього підходу є твердження про «неефективність і безплідді активних дій, спрямованих на боротьбу з корупцією».

У кожній антикорупційної стратегії існують як переваги, так і недоліки, потенційні перспективи та проблеми застосування. Так, сильною стороною першої стратегії є усунення системних (соціальних, економічних, політико-правових) основ корупційної практики. Недолік – недооцінка системного ефекту феномена корупції, вкоріненості в суспільстві корупційної практики, а також культури патерналізму (*від лат. paternus – батьківський; опіка старшого*

над підопічним), фаворитизму та непотизму (від лат. *perotis* – онук, племінник; кумівство, роздача посад родичам). Стратегія може бути втілена спільно з проведенням загальнонаціональних політико-правових і соціально-економічних реформ. Ця обставина накладає істотне обмеження на її здійснення.

Друга стратегія передбачає застосування радикальних правових заходів і кримінальної політики проти конкретних корупціонерів. Ця політика призводить до короточасних позитивних результатів: рівень корупції скорочується на деякий час, проте потім корупційна практика триває, так як не усуваються політико-правові та соціально-економічні фактори корупційного поведінки. Ця стратегія може бути обмежена в часі і, як правило, пов'язана з наданням надзвичайних повноважень організаціям по боротьбі з корупцією.

Третя стратегія призводить до інституалізації корупційної практики, проте дозволяє зберегти статус-кво серед корумпованої політичної та бізнес-еліти, а також заощадити ресурси для здійснення інших політичних та економічних проектів. Слід також зазначити, що незастосування правових норм про адміністративну та кримінальну відповідальність за корупційні злочини не є абсолютним індикатором відсутності боротьби з корупцією, так само і відсутності самої корупції як соціально-політичного явища.

5. 3. Групові методи

Метод експертних оцінок є найпоширенішим. Його суть полягає у створенні об'єктивної характеристики кількісних і якісних сторін об'єкта прогнозування на основі

обробки й аналізу сукупності індивідуальних думок фахівців. Якість експертних оцінок, їх надійність та обґрунтованість залежать від обраної методики збору й опрацювання індивідуальних експертних висновків, які має такі етапи:

- а) вибір складу експертів і визначення рівня їх компетентності;
- б) складання анкет для опитування спеціалістів;
- в) отримання експертних висновків;
- г) оцінка достовірності результатів;
- д) складання програми для обробки експертних висновків.

Метод експертного опитування обумовлює проведення опитування загальновизнаних фахівців, що володіють істинними знаннями та досвідом у певній сфері діяльності. Він отримав широке поширення завдяки своєму демократизму розгляду проблеми. Однак, чим більше експертів беруть участь в опитуванні, тим більше суперечливих думок необхідно проаналізувати політику, що приймає остаточне рішення.

Мозковий штурм. У процесі проектування можливі ситуації, не схожі на попередні засоби вирішення проблеми. В цих випадках і застосовують метод мозкового штурму, коли мобілізується весь інтелектуальний запас: оголошується своєрідний конкурс ідей, здатних знайти оптимальне вирішення проблем проекту. Метод «мозкового штурму» (груповий метод генерування ідей), запропонований у 1948 р. американським бізнесменом А. Осборном, реалізується групою експертів у два етапи.

Під час першого етапу експертами висловлюються різні, в тому числі найсміливіші пропозиції. На другому етапі із загального числа ідей вибираються і детально аналізуються найбільш вдалі. Метод мозкового штурму добре підходить

для розгляду проблем, що характеризуються високою невизначеністю. Наприклад, при виявленні способів подолання політичних криз, розробці стратегії електоральної кампанії. Основним недоліком цього та попереднього методів є складні організаційні процедури, що обмежують творчий потенціал експертів, а також нездатність більшості фахівців до нестандартної, творчої діяльності

Метод групового обговорення або **метод Дельфі** (за історичною аналогією з Піфією дельфійського храму), застосовувався футурологом О.Хелмером і корпорацією «Ренд» із 1959 р. для аналізу стратегічних проблем у галузі національної безпеки. Фахівці отримують анонімну відповідь за прогнозами, зробленими іншими експертами, та повинні прийти до спільної думки самостійно, за один або кілька турів. Метод Дельфі символізує необхідність використання державними діячами експертного знання з питань державного управління та регулювання політичних процесів сучасного суспільства.

Незважаючи на особливості застосовуваних методів прогнозування, результат повинен бути один – прогноз політичної ситуації на майбутні тимчасові періоди. Таким чином, вивчивши переваги та недоліки основних методів прогнозування, слід підкреслити, що в тому випадку, коли вирішується нестандартне прогнозне завдання, необхідно використовувати всю можливу сукупність методів прогнозування. Застосування різних методів обумовлює велику вірогідність результату прогнозу та зменшує ризики негативних наслідків з метою управління соціальними та політичними процесами. Саме тому політична прогностика є однією з найбільш перспективних галузей, що вивчають проблеми наукового прогнозування в політичній сфері.

5. 4. Сценаріотехніка

Метод сценаріїв використовується для виявлення гіпотетичних (від грец. *hypothesis* – підстава; умовний, гаданий) альтернативних варіантів розвитку прогнозованого явища чи події та визначення ймовірності реалізації кожного результату при зміні факторів, що впливають на нього.

Це дуже корисний метод прогнозування при вивченні складних, багатофакторних явищ політичної дійсності. Наприклад, прогнозування поведінки конкурентів під час електоральної кампанії, а також інших держав на міжнародній арені. Однак, використовуючи цей метод при вивченні політичної дійсності, дуже важко вибрати основні напрями розвитку передбачуваних політичних процесів і подій, так як можуть бути міріади (від грец. *miriada* – десятки тисяч; незліченна безліч чого-небудь) варіантів альтернативного майбутнього світу політики.

На сьогодні у науковій літературі з прогностики не пропонується єдине визначення поняття «сценарій». Домінує два основних підходи до його тлумачення. По-перше, це метод, що дозволяє використовувати судження як одного, так і групи експертів, по-друге, це – підсумковий документ, отриманий у результаті використання сценарного методу.

Фахівці з проблем прогностики вважають, що *сценаріотехніка* є найбільш опрацьованою в межах системного аналізу і виокремлюють наступний перелік можливих значень цього терміна:

- Узгоджена послідовність гіпотетичних подій;
- Запис акцій і контракцій, здійснюваних сторонами конфлікту;

- План дій, які передбачається вжити під час передбачуваних подій;

- Оцінка тієї чи іншої ситуації.

Сценаріотехніка більш, ніж інші методи, дозволяє виявити суттєві відношення та залежності між складовими досліджуваної системи й абстрагуватися від незначних перемінних. Вона характеризується такими специфічними рисами, як «покроковий» характер аналізу розгортання процесу й особлива увага до зв'язків і відносин між складовими системи, серед яких виокремлюють:

- *причинно-наслідкові зв'язки* між частинами досліджуваної системи;

- *генетичні (історичні) зв'язки*, що виявляють походження подій, визначають, яка з них виступає в якості попередньої для безпосередньо іншої події;

- *структурно-функціональні зв'язки*, що забезпечують нормальну роботу системи. Серед них особливо важливі зв'язки управління (функціональні зв'язки і зв'язки розвитку).

Таким чином, у загальному вигляді сценарій – гіпотетичний опис причинно-зумовленої послідовності подій (етапів трансформування системи).

У працях, присвячених сценарному методу (Е. Крейда й О. Хелмера), він характеризується як різновид моделювання (якісного вербального моделювання). Попри це, деякі дослідники вважають, що застосування сценарного методу характеризується більшою універсальністю і широтою, ніж просто створення (чи участь у створенні) прогностичної моделі. Так, побудова сценарію може відігравати допоміжну роль на стадії поставлення та коректування цілей. Якщо на питання, чи існує сценарій або визначена логічна послідовність подій, яка може призвести до трансформації

ситуації А (реальність) в Б (бажаність), відповідь негативна, то обрану мету слід скоригувати в бік реалістичнішої.

Сценарії корисні на стадії опису поточної ситуації, оскільки допомагають аналітику, що працює над виявленням суттєвих чинників, об'єктів і характеристик ситуації, виокремити її найбільш значущі складові й усунути дрібні перемінні.

Сценарний метод у його сучасній формі зародився і розвивався в межах такого напрямку, як кризовий менеджмент. Перше серйозне випробування сценаріотехніки як прикладної прогностичної й управлінської методики відбулося за часів «холодної війни» і пов'язано з дослідженнями проблем ядерної безпеки, що проводились американськими експертами. Пентагон, враховуючи низьку ймовірність раптового повномасштабного ядерного удару з боку СРСР, тим не менше, зробив ряд замовлень на сценарну переробку такої ситуації. Цей захід був продиктований тим, що сценарист, беручи до уваги не лише гіпотетичне, виступає руйнівником звичних стереотипів і усталених концептуальних схем, розширює поле можливого і тим самим забезпечує готовність діяти в незапланованих кризових ситуаціях, виконуючи «функцію упередження».

Пізніше сценарії почали активно використовувати при аналітичній проробці гіпотетичних і реальних дипломатичних криз. Наприклад, фахівці американської сторони використовували сценарний інструментарій під час Карибської кризи. Продемонструвавши свою ефективність, сценарний метод вийшов за межі кризової тематики (зберігши все своє значення для неї) і почав застосовуватись у найрізноманітніших сферах: від прогнозування стану на ринках фінансів до експертизи рішень на державному рівні.

Сценаріотехніка, будучи однією з найбільш доступних методик, здатна на час звільнити дослідника від звичних штампів і усталених схем, забезпечити готовність діяти в незапланованих кризових ситуаціях; дозволяє надати результати експертизи в найбільш наочній і переконливій формі; завдяки технологічній гнучкості інтегрує в аналіз найрізноманітнішу інформацію. Ці переваги сценаріотехніки є особливо значущими в контексті нестабільності політичних процесів, переплетення раціональних та традиційних складових в масовій свідомості і психології політичної еліти.

До переваг сценарного методу відносять також його дешевизну й оперативність. Він потребує значно менше часу, ніж інші методи якісного прогнозування, а тим більше математичне моделювання. Крім того, в генерації сценаріїв (у випадку, коли застосовується метод групової експертизи) можуть взяти участь фахівці різних напрямів і профілів. Це особливо важливо при аналізі політичної системи суспільства, яка функціонує в тісній взаємодії з іншими його підсистемами.

Сценарний метод допомагає не лише отримати загальні уявлення про можливі параметри майбутньої політичної ситуації, але й генерувати альтернативні шляхи її зміни в бажаному напрямі. За умови успішного вирішення цього двоєдиного завдання, написання сценаріїв є дуже ефективним. Так як цей метод є не лише засобом оперативного та детального аналізу майбутнього, але й виявлення можливостей його змін, фахівці зазначають *призначення сценарного методу* з метою:

- передбачення та попереднього аналізу якісних змін, стрибків, які можуть виникнути в результаті тих чи інших заходів, в умовах невизначеності їх проведення;

- визначення умов досягнення бажаної мети розвитку об'єкта експертизи та встановлення набору проблем, які можуть виникнути на шляху досягнення цієї мети;

- визначення генеральної мети розвитку об'єкта прогнозування, виявлення основних чинників фону (довколишнього середовища) та формулювання критеріїв для оцінки верхніх рівнів дерева цілей.

Характер сценарію (його мова, обсяг, стиль, ступінь деталізації і т. п.) не можуть бути встановлені апіорно: вони визначаються завданням конкретного дослідження. Специфіка завдання й особливості ситуації визначають не лише вид підсумкового документа – сценарію, але й суттєвим чином впливають на вибір методики його створення. За умови відсутності універсальної попередньо встановленої доктрини з написання сценаріїв, експерт має у своєму розпорядженні певні технологічні можливості.

Перш за все, **сценарна експертиза** залежно від масштабу та складності проблемної ситуації буває індивідуальною або груповою. Якщо рішення має тактичний характер, достатньо зусиль одного експерта. Якщо готується рішення стратегічного плану, виникає необхідність у залученні низки фахівців, в тому числі різного профілю.

Групова сценарна експертиза може бути корисною при вирішенні тактичних завдань, оскільки забезпечує охоплення більш широкого спектру альтернатив і можливостей і носить об'єктивніший характер. Але при вирішенні стратегічних задач вона є необхідною, оскільки їх наслідки торкаються не однієї, а декількох сфер життя. Зокрема, значна кількість політичних рішень можуть мати серйозні побічні ефекти в економічній і соціальній областях. Тому їх адекватний сценарний аналіз здійснюється лише в умовах міждисциплінарної співпраці.

У прикладному політичному аналізі сценаріотехніки застосовуються для вирішення трьох типових завдань: прогнозування найбільш ймовірних змін політичної ситуації; прогнозування політичних криз і опрацювання шляхів їх подолання; планування й опрацювання комплексу заходів, спрямованих на досягнення бажаної ситуації. Від типу завдання залежить, чи сценарій носитиме пошуковий, чи нормативний характер.

Пошуковий сценарій, будучи найбільш популярним, описує, виходячи з існуючої ситуації, стан системи та домінуючі тенденції її трансформації, послідовність подій, що логічно призводять до ймовірного майбутнього стану системи. Він застосовується в тих випадках, коли дослідник володіє порівняно незначним обсягом інформації відносно можливих шляхів розвитку тієї чи іншої ситуації.

Нормативний вид сценарію орієнтований на визначення шляхів досягнення майбутніх бажаних станів об'єкта дослідження (в цьому випадку вони приймаються в якості цілей) і вимагає більш серйозного інформаційного забезпечення.

Найважливіші етапи пошукового та нормативного прогнозів – побудування відповідно «дерева проблем» і «дерева цілей». В ідеалі їх нижні (найбільш детальні) рівні мають співпадати. Якщо говорити інакше, найближчі практичні цілі повинні зводитися до вирішення найбільш актуальних соціальних проблем, але мати чітко орієнтовану довготривалу перспективу. Для забезпечення надійності результатів бажано використовувати декілька (2-3) методики опитування експертів.

Алгоритм опису процесу розробки сценарію можна поділити на три великі етапи: попередній, основний і заключний.

Учасниками опрацювання прогнозу є:

- «представники замовника» – один із керівників, який здійснює загальну постановку завдання;
- голова робочої групи – фахівець із організації групової експертизи;
- члени робочої групи (1-2 особи) – спеціалісти з аналізу по обробці інформації;
- експерти - фахівці в галузі предмета прогнозу.

У сценарному методі всі експерти можуть взаємодіяти безпосередньо чи заочно, використовуючи лише ту інформацію, яку їм надає керівник групи. Весь процес побудови сценарію чи серії альтернативних прогнозних сценаріїв повинен опиратися на ретельно організовану роботу з експертами, які на різних стадіях обробки сценарію активно беруть участь в аналізі й інтерпретації інформації що надходять.

На характер прогнозування також впливають типи сценаріїв, кожен із яких відрізняється глибиною та масштабом дослідження, способами та прийомами передбачення майбутнього. Зазвичай у науці виокремлюють наступні типи сценаріїв.

Сценарій-есе – вільне викладення в публіцистичній манері можливого розвитку подій. Тут відсутня жорстка й обов'язкова структура викладення. Головне – це загострити становище, що формується, виявити в ньому внутрішні суперечності, зіткнення інтересів і в результаті означити наявність домінуючих тенденцій, продемонструвати варіативність розвитку ситуації. Важливе також драматичне загострення сутності управлінської колізії, шляхом виділення епіцентра розвитку ситуації і загострення уяви на основних структурних компонентах і наслідках передбачуваних рішень.

Аналітичний сценарій характеризується строгою внутрішньою структурою. Це передбачає короткий опис вихідних і результуючих підсумків розвитку ситуації. В ньому необхідно, передусім, виділити конкретні подвійні ланцюжки, аргументація яких будується на поєднанні якісних і кількісних суджень експертів.

Формалізований сценарій ґрунтується вже на переважно кількісно описуваних показниках і передбачає строгу формалізацію доведень і аргументів.

5.5. Специфічні методи (екстраполяція, моделювання, експеримент)

Метод екстраполяції. Екстраполяція — це поширення характеристик процесу в теперішній час на його стан у майбутньому або обчислення за рядом даних ознак певної системи на визначення в інших системах, що перебувають поза нею. Цей метод також застосовується для поширення виявленої динаміки та закономірності розвитку досліджуваного об'єкта на майбутнє за допомогою використання історичних та інших даних з ряду показників.

Метод екстраполяції (від лат. extra – понад, поза і polio – виправляю, змінюю) використовується для застосування висновків, отриманих у процесі спостереження за окремою частиною будь-якого феномену, на весь феномен цілком.

Екстраполювати складно, бо соціальні процеси розвиваються не по прямій лінії, а по кривій: процес до певного моменту повільно наростає, потім настає період швидкого, бурхливого розвитку, який завершується періодом

насичення; після цього процес знову стабілізується (час Великої французької революції — 5 років). Неврахування цієї вимоги призводить до серйозних помилок.

Перевага методу полягає в тому, що дослідник може використовувати достовірні наявні дані та факти, які в майбутньому також проявляться в прогнозованих політичних явищах і процесах. Проте метод екстраполяції не враховує вплив на досліджуваний об'єкт багатьох факторів (динамічно розвивається міжнародне, політичне, соціальне та технологічне середовище). Так, французький генеральний штаб напередодні Другої світової війни готувався до затяжної «окопної війни», в той час як науково-технічний прогрес після Першої світової війни істотно змінив стратегію і тактику військової справи. Ця невірна екстраполяція і привела в 1940 р. до катастрофічного розгрому французів мобільними й оснащеними передовою технікою німецькими збройними силами.

***Метод моделювання** (від лат. *modulus* – міра, зразок) – складання дослідниками спрощеного й абстрактного опису політичної реальності, процесу або явища з метою виявлення подальшої передбачуваної динаміки розвитку стану об'єкта.*

Існують два основних види моделей: *емпіричні*, створені на основі реально існуючих об'єктів (наприклад, аналізують сформований процес прийняття зовнішньополітичних рішень), і *нормативні*, що описують рекомендовані дослідником процеси та явища (наприклад, передбачувана модель з удосконалення процесу прийняття рішень у МЗС РФ в ситуації зовнішньополітичної кризи або регіонального конфлікту).

За минуле сторіччя математика почала широко використовуватися у соціальних науках і нині застосовується фактично в усіх розділах політології: від питань укладання контрактів на використання міського гаража до проблеми запобігання ядерної війни. *Метод математичного моделювання* (оптимізація рішень) пов'язаний із пошуком різних варіантів розвитку, що дає змогу відібрати найоптимальніший із них. Математичних моделей багато. Всі вони як і методи прогнозування мають імовірний характер і видозмінюються залежно від тривалості періоду прогнозування. Використання моделей підвищує ефективність прогнозів, дозволяє проаналізувати велику кількість можливих варіантів і вибрати найліпший.

Політологія поступово розгорталась у бік кількісних методик протягом 50-60-х рр. Нині – якщо судити за текстом вступних курсів математичного моделювання – по широті використання моделей соціальної поведінки вона поступається тільки економіці. Це може здаватися дивним, але політичні процеси дійсно мають ряд особливостей, що піддаються математичній обробці.

Математичні моделі допомагають політологам із більшою легкістю вивчати особливості політичних процесів. У декількох рівняннях математичної моделі часто може бути укладений величезний обсяг інформації. У багатьох випадках можлива і комп'ютерна імітація політичного процесу. Використовуючи математичні засоби, політолог виявляється в змозі взяти на озброєння багато з методів, розроблених у логіці, статистиці, фізиці, економіці й інших галузях знань, і застосувати їх до вивчення політичної поведінки. І нарешті, математичні моделі ясні й експліцитні за формою і не залишають недомовленостей у тому, що стосується передбачуваних зв'язків між явищами.

***Експеримент** – класичний спосіб наукового доказу. Він заснований на припущенні, що перетворення суті однієї змінної викликають зміни в значенні іншої змінної.*

Експеримент дозволяє перевірити це припущення, піддавши об'єкти, які виявляють залежну змінну, впливу незалежної змінної в умовах, що дають нам певну впевненість в тому, що будь-яка зміна залежної змінної є результатом змін незалежної.

Для елементарної експериментальної програми дослідження потрібна експериментальна група, що складається з осіб, які будуть піддаватися впливу незалежної змінної (стимулу), і контрольна група осіб, які схожі з експериментальної групою в усіх істотних аспектах, але не піддаватимуться впливу стимулу. Значення залежної змінної в кожній групі вимірюється до початку впливу стимулу в ході так званого попереднього тестування (pretest) і потім ще раз після того, як експериментальна група піддалася впливу стимулу, під час контрольного тестування (posttest). Висновок про вплив стимулу (незалежної змінної) робиться на підставі порівняння оцінок попереднього та контрольного тестів для кожної групи. Чим більша різниця в значеннях, тим більший вплив приписується незалежній змінній.

У табл. 5.1 зображена логічна структура експериментальної програми дослідження. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє досягти двох умов, що полегшують отримання висновків: порівняння й управління.

Багато інших програм засновано на логічній структурі класичного експерименту, проте в них є модифікації, призначені спеціально для вчених.

Таблиця 5.1

Програма класичного експерименту

Група	Момент часу 1	Момент часу 2	Момент часу 3	Формула результату
Експериментальна	Попередній тест	Стимул	контрольний тест	Результат (для експериментальної змінної) = (контрольний тест е – попередній тест е) – (контрольний тест к – попередній тест к), де е – експериментальна група, к – контрольна
Контрольна	Попередній тест	–	контрольний тест	

Завдання для самостійної роботи № 5

Завдання 1. Індивідуальна аналітична доповідь на визначені програмою курсу теми.

Завдання 2. Колективний аналітичний документ із подальшими прогнозами щодо міжнародних проблем.

Тематика рефератів

1. Поняття й основні приклади політичних моделей (політичного простору, фальсифікації виборів, адміністративного ринку).
2. Особливості очних групових експертних оцінок.
3. Брейнстормінг: основні принципи, склад групи й етапи.
4. Метод синектики: принципи й основні етапи.

5. Особливості заочних методів групових експертних оцінок.
6. Метод ПАТТЕРН і його основні етапи.
7. Побудова «дерева цілей» (на конкретних прикладах аналізу політичної ситуації).
8. Методика «івент-аналізу» в ситуаційному моніторингу політичних процесів (проведення case study).
9. Підготовка динамічного сценарію розвитку політичного процесу.
10. Комплексна прогнозно-експертна оцінка напрямів еволюції проблемно-політичної ситуації
11. Типи та способи розробки підсумкових експертно-аналітичних матеріалів.

Список рекомендованих джерел:

1. Вишнев С. Основы комплексного прогнозирования / С. Вишнев. – М., 1977.
2. Джарол Б. М. Политология: Методы исследования : [пер. с англ.] / Б. М. Джарол, К. Р. Ричард – М. : Изд-во «Весь мир», 1997.
3. Дольникова Р. Н. Методология и методика прогнозирования внешней политики несоциалистических государств. Опыт системной организации понятий / Р. Н. Дольникова. – М. : Наука, 1986.
4. Каракозова Э. Моделирование в общественных науках / Э. Каракозова. – М., 1986.
5. Лопухин М. ПАТТЕРН – метод планирования и прогнозирования научных работ / М. Лопухин. – М., 1971.
6. Мангейм Дж. Политология. Методы исследования: [пер. с англ.] / Дж. Мангейм, Р. Рич; предисл. А. К. Соколова. – М. : Издательство «Весь Мир», 1997.

7. Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование : [учеб. для вузов] / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2000.

8. Польовий М. А. Політичні процеси : теорія і практика моделювання : [монографія] / М. А. Польовий. – Одеса : Фенікс, 2011.

9. Сало І. С. Сценаріотехніка в прогнозуванні / І. С. Сало // Теорія і практика політичного аналізу і прогнозування : [Збірник матеріалів] / [За ред. М. М. Розумного]. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2006.

10. Симонов К. В. Политический анализ : [учеб. пособ.] / К. В. Симонов. – М. : Логос, 2002.

11. Телешун С. О. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації / С. О. Телешун, А. С. Баронін. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2001.

12. Шикин Е.В., Чхартишвили А.Г., Математические методы и модели в управлении / Е. В. Шикин, А. Г. Чхартишвили. – М. : Изд-во «Дело», 2000.

13. Pal L. Public Policy Analysis: An Introduction / L. Pal. – Scarborough, 1992.

14. Palton C. Basic Methods of Policy Analysis and Planning / C. Palton, D. Sawicki. – Englewood Cliffs, 1986.

15. Weimer D. Policy Analysis: Concepts and Practice / D. Weimer, A. Vining. – Englewood Cliffs, 1992.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Сутність поняття «політична аналітика».
2. Основні етапи формування політичної аналітики.
3. Наука та методологія. Структурні елементи методологічної теорії.
4. Особливості формування теоретико-методологічних основ політичної аналітики.
5. Співвідношення понять «політична аналітика», «політичний аналіз», «аналіз політики».
6. Домінантні в політології підходи до розуміння терміна «політичний аналіз».
7. Методологія системного аналізу політичного процесу.
8. Політичний аналіз як форма розумової діяльності.
9. Структура політичного знання та специфіка її прикладного аспекту.
10. Системне співвідношення теоретичного та прикладного політичного аналізу.
11. Місце та роль політичного аналізу в прикладній політології.
12. Системний характер методології теоретичного та прикладного політичного аналізу.
13. Емпіричний рівень дослідження політики.
14. Основні принципи політичного аналізу.
15. Поняття і критерії системності політичного аналізу.
16. Основні типи, види політичного аналізу.
17. Поняття і критерії ефективності політичного аналізу.
18. Форми політичного аналізу.
19. Політичний аналіз і методологія політичної думки.
20. Сутність стратегії політичного аналізу.

21. Методологічна роль парадигми в науковому пізнанні та формування стратегії політичного аналізу.

22. Поняття політичного процесу. Основні етапи розвитку та сутнісні характеристики сучасного політичного процесу.

23. Методологічні особливості складання структури програми політичного аналізу.

24. Співвідношення теорії та методу в політичній науці.

25. Метод і методики в політичному аналізі.

26. Системний характер методів політичного аналізу.

27. Політична аналітика як система.

28. Мета і види політичної експертизи.

29. Основне завдання системи методів політичної експертизи в політичному аналізі.

30. Особливості методики й етапів політичної експертизи в політичному аналізі.

31. Політична аналітика як теоретико-прикладна система наукових методів.

32. Системна сутність методів і методик політичної аналітики.

33. Специфіка прикладної реалізації методів політичного аналізу.

34. Розмежування теоретичної та прикладної політології.

35. Проблеми методологічної унікальності прикладних і теоретичних політичних досліджень.

36. Основні групи методів, які використовуються в політології.

37. Обґрунтування достовірності розуміння політичного аналізу як прикладного.

38. Джерела інформації в політичному аналізі.

39. Етапи політичного аналізу й основні вимоги його здійснення.

40. Поняття політичної ситуації.

41. Еволюція ситуаційного аналізу.

42. Основні та необхідні риси сучасного ситуаційного аналізу.

43. Основні види аналізу політичної ситуації.

44. Поняття політичного прогнозу. Відмінності політичних прогнозів і проєктів.

45. Класифікація політичних прогнозів за різними критеріями.

46. Період випередження прогнозів. Оперативні, короткотермінові та середньотермінові політичні прогнози.

47. Поняття політичного рішення.

48. Принцип зворотного зв'язку в процесі прийняття політичного рішення. Концепція Д. Істона.

49. Основні схеми процесу прийняття політичних рішень: переваги та недоліки.

50. Класифікація політичних рішень: сильні та слабкі сторони.

51. Поняття політичного експерта та його риси.

52. Політична експертиза, її парадокси й еволюція.

53. Причини та фактори бурхливого розвитку політичних експертних знань у XX–XXI ст.

54. Класифікація суб'єктів політичного аналізу.

55. Сучасний стан політичної експертизи в Україні.

56. Межі розуміння, визначення та тлумачення об'єкта політичної аналітики.

57. Обмеженість застосування формальних методів у політичному аналізі.

58. Спроби модифікації моделі раціональної поведінки людини.

59. Експертні системи та політичний аналіз.
60. Поняття «моделі».
61. Види моделей, які використовуються в політичному аналізі.
62. Основні приклади політичних моделей.
63. Основи, формування та розвиток теорії ігор.
64. Основні види групових експертних оцінок.
65. Нарada та семінар як найпопулярніші та низькоефективні способи здійснення групових експертних оцінок.
66. Брейнстормінг – методика, спрямована на розкриття творчої активності експертів.
67. Переваги та недоліки заочних методів групових експертних оцінок.
68. Метод Дельфі, його основні принципи й етапи.
69. Критика методу Дельфі та відповідь на неї.
70. Сутність і специфіка політичного прогнозу.
71. Співвідношення системності й функціонування категоріального апарату політичної аналітики.
72. Методологічні підвалини розмежування рольових функцій політичного аналітика й експерта.
73. Політичний аналіз як основа прийняття політичних рішень.
74. Методологічні підходи та концептуальні моделі в інтерпретації політичних рішень.
75. Політичний аналіз як основа політичного прогнозування.
76. Політичний аналіз і політичне консультування.
77. Проблеми формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в Україні.
78. Перспективи імплементації політичної аналітики в державному управлінні та місцевому самоврядуванні.

Додаток А

А. Лясота Проблеми інституціоналізації прикладного політичного аналізу та прогнозування у сучасному українському суспільстві

Кардинальні процеси трансформації українського соціуму, поява багаточисельних соціально-політичних інновацій обумовили

необхідність їх адекватної наукової інтерпретації на основі якісного прикладного аналізу з метою прогнозування основних тенденцій розвитку.

Останнім часом в Україні, поряд з існуючими традиційними академічними та державними структурами, які відповідають за інформаційно-аналітичне забезпечення українського політикуму, виникло багато інформаційно-аналітичних, експертних та консалтингових центрів, що займаються різними видами робіт - від аналізу передвиборчої ситуації та планування виборчих кампаній до розробки стратегій розвитку країни на довгострокову та середньострокову перспективу. Достатньо гострі соціально-політичні процеси останніх років спровокували появу багаточисельних політичних коментарів та прогнозів стосовно підсумків виборчих кампаній, поточної політики, міжнародних відносин. Складається таке враження, що політичної аналітики не тільки не бракує у нашому суспільстві, але й іноді навіть відчутна її надмірність.

Але поряд з цим спостерігається ситуація, коли, по-перше, багато заявлених прогнозів так і не знайшли свого підтвердження у політичній практиці. На цій основі закономірно виникає питання про довіру до різного роду аналітичних структур, про якість використаних методів і

технік досліджень та їх відповідності світовим стандартам. По-друге, до числа аналітиків відносять себе й виборчі технологи, й журналісти, й іміджмейкери та інші суб'єкти, які своєю не дуже компетентною працею дискредитують саме науковий політичний аналіз та експертизу. По-третє, слід констатувати, що публічні політичні рішення в нашій країні приймаються у багатьох випадках абсолютно інтуїтивно, без врахування далекострочкових наслідків. Все це свідчить про те, що, прикладний політичний аналіз як професійна область знаходиться у стадії свого становлення і, відповідно, переживає серйозні труднощі, пов'язані з методологічною базою аналітичних досліджень; і він ще не став невід'ємним елементом української державної політики. Тому проблема стандартів якісного політичного аналізу та прогнозування для надійної фіксації змін, вияву механізмів політичної динаміки, для реалізації адекватної стратегії прийняття політичних рішень, набуває особливої актуальності.

Зосередимо свою увагу на деяких найбільш загальних проблемах становлення та розвитку політичної аналітики і прогнозування у сучасних умовах.

"Розрив" між академічною наукою та прикладною діяльністю. Останнім часом проблема становлення та розвитку прикладного політичного аналізу як професійної області стала предметом обговорення у колі вітчизняних науковців та аналітиків. Серед сучасних наукових праць, де розглядаються методологічні та методичні основи політичного аналізу, прогнозування та політичних консультацій, слід назвати роботи Д. Видріна «Очерки практической политологии» (К., 1991), А. Гончаренка «Прогнозирование и политика» (К., 1993), С.Телешуна і А.Бароніна «Політична аналітика. Прогнозування та політичні консультації» (К., 2001), А. Коваленка «Політичний

аналіз і прогнозування» (К., 2002), В. Горбатенка «Політичне прогнозування: теорія, методологія і практика» (К., 2006). Питання політичного аналізу, прогнозування та прийняття політичних рішень отримують висвітлення і у сучасній навчальній літературі, зокрема, у навчальному посібнику «Теорія і практика політичного аналізу» за редакцією О. Валецького, В. Ребкала, який вийшов у 2003 році.

Як вважають вітчизняні та зарубіжні дослідники, серйозною перешкодою для процесу інституціоналізації прикладного політичного аналізу та прогнозування, постає ситуація автономного існування представників теоретичної фундаментальної науки та співтовариства «політологів – прикладників». Мова йде навіть про різну інтерпретацію поняття "політичний аналіз". У науковій сфері, окрім практично-прикладної роботи по оцінці та рішенню деякої суспільної проблеми для конкретного замовника, при цьому розуміються всі фундаментальні знання, тобто практично вся політологія, а також збір, систематизація та обробка первинних даних та методи. А в практичній політиці під «політичним аналізом» розуміють і «ситуаційний аналіз», і інформаційне забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики, і експертне супроводження державних рішень, і політичну журналістику і навіть сприймають як різновид піару або шоу-бізнеса. З метою подолання цього розриву пропонувалося створити аналітичні секції у рамках Асоціації політичних наук або інших структур, державних у тому числі, які б поєднували як практикуючих аналітиків, так і університетських вчених. Основне питання, яке при цьому актуалізується, - це проблема фінансування.

Так званий «розрив», на наш погляд, слід розглядати також у більш широкому контексті, у площині логіки взаємодії фундаментальних і прикладних наук. З одного боку,

у сучасних суспільних науках існують багато теоретичних побудов, які або не мають ніякого відношення до дійсності, або викривлюють її настільки, що будь яке їх практичне застосування веде до непередбачуваних результатів. У цьому контексті слід нагадати й ефект «концептуальних натяжок», на який звернув увагу Дж.Сарторі. Він полягає у неадекватному застосуванні концептів для вирішення конкретних пізнавальних завдань, спроба надати їм характер пояснення «раз і назавжди», на всі випадки життя. Тобто при розширенні кола явищ, які досліджуються, самі ці концепти постають настільки розпливчатими, що сенс їх значення втрачається. Дж. Сарторі характеризує появу «концептуальних натяжок» як свого роду падіння вченого з «дробини абстракцій», коли один і той же концепт зводить до єдиного цілого елементи макротеорій, теорій середнього рівня і мікротеорій. Наприклад, різкої критиці сьогодні піддані концепти «демократій з прикметниками», які детально аналізувалися Д. Кольєром та С. Левицкі. У вітчизняному варіанті достатньо відомою однією з таких теорій була концепція «делегованої демократії» Г. О'Доннела. Ці автори відзначають, що в основі подібних концептів лежить змішування «ключового концепту» і «дрібного підтипу». Це призводить до того, що "демократії з прикметниками" мають не дуже велику пізнавальну цінність. Вони означають дуже великий клас явищ, але при цьому не дозволяють провести аналіз достатніх відмінностей між ними і характеризують, скоріше, наслідки, ніж причини їх виникнення.

З іншого боку, та ступінь автономії, яку відстоюють «прикладники-політологи», часто виступає свого роду спробою представити теоретичну політологію декілька зайвою для досліджень, які ними проводяться. У результаті такого підходу аналіз політичної реальності постає

однобічним, фрагментарним, який призводить у кінцевому підсумку до натуралістичного прорахунку. Останній виявляється у концентрації дослідження виключно у рамках «злободення». Його сенс полягає у повному виключенні всього того, що ми не спостерігаємо у часи виборів, вуличних маніфестацій, формування уряду, як такого, що не має відношення до діла, тобто виключенні існуючого соціально-політичного контексту. Сьогодні у роботі аналітичних центрів існує тенденція до поширення технократизму, коли у політичний аналіз привносяться не лише методи і техніка суворого формалізованого дослідження (математичні методи, наприклад), але й характерний для цих областей наукового знання стиль мислення. Поняття «аналіз» тлумачиться у буквальному сенсі, як декомпозиція, або розчленування цілісного суспільного об'єкту на окремі компоненти та вивчаються вони окремо від цілісного конструкту. Це означає практично повну відмову від використання в аналітичній роботі ціннісних і моральних критеріїв, а також ігнорування соціально-політичного середовища управлінської діяльності, загальних закономірностей розвитку політичного процесу. Саме таким підходом можна пояснити невдачі політико-економічних реформ у суспільствах, які трансформуються, коли механічно імпортувалися західні інститути та цінності без врахування загального культурного і політичного контексту, а на нашому ґрунті вони набували абсолютно антизахідного змісту.

Слід сказати, що «політичний аналіз» здійснюється дійсно на трьох рівнях: теоретико-фундаментальному, емпіричному та практично-прикладному. І останній, вирішуючи завдання оцінки та рішення суспільної проблеми для конкретного замовника, повинен будувати модель унікальної у своєму роді ситуації, синтезуючи для цього

концептуальні знання, що виробляються на першому рівні, та фактичну інформацію, що надає аналіз на другому рівні. З методологічної точки зору, таке дослідження дійсно може претендувати на науковість та об'єктивність.

Проблема застосування сучасних методів політологічних досліджень. ХХ століття для західної науки стало періодом швидкого росту різних методологій і методик з прикладного політичного аналізу та прогнозування, особливо пов'язаних з використанням інструментарію емпіричних, кількісних методів (у рамках панування біхевіористського підходу). Аналіз докладів і матеріалів останніх конгресів МАПН демонструє, що політологи активно використовують й «традиційні» - якісні, логіко-філософські та історико-порівняльні підходи, і «нові» методи прогнозування, які засновуються на методах вимірювання, застосування математичних, статистичних і комп'ютерних засобів аналізу спеціально зібраних для того емпіричних даних. Сучасні методики політологічних досліджень у більшості є формою, засобом адаптації загальних та спеціальних методів до вивчення специфічних та по - своєму унікальних політичних явищ та процесів, які вимагають певне комбінаційне сполучення та пропорцію «традиційних», якісних і «нових» емпіричних, кількісних засобів політичного пізнання і не зводяться до жодного з цих засобів окремо.

Проблема оптимального сполучення якісних та кількісних методів у політологічних дослідженнях (внутрішньо- та зовнішньополітичних сфер) набуває особливої актуальності у сучасний період розвитку нашого суспільства. Зазначимо, що незважаючи на дуже широку практику використання у світі математичних методів і наявність величезних обчислювальних потужностей, все ж таки їх практичне застосування принципово обмежується

лише випадками опрацювання ретроспективних даних кількісного характеру, що монотонно змінюються, або, в окремих ситуаціях, так званих «розмитих» даних. Інакше кажучи, при застосуванні методів прогнозування відбувається опис майбутнього, яке фактично є продовженням або екстраполяцією минулого. Ця обставина істотно обмежує можливості зазначених методів у трансформаційних суспільствах у чистому вигляді, де різного роду стрибкоподібні зміни вимагають напевно саме якісного аналізу, або сполучення цих методів. До того ж використання якісних методів дослідження дає змогу швидко реагувати на зміни, що відбуваються, та зорієнтувати прогноз на конкретну проблемну ситуацію.

Застосування математичних методів у сучасних гуманітарних дослідженнях, пов'язано зі складностями не тільки методичного, але й організаційного характеру. По-перше, не завжди система понять, що використовується, є достатньою для її формалізації, вона може бути не чіткою та внутрішньо суперечливою. У такій області знань, як політологія, часто треба враховувати наявність достатньо великого числа суб'єктивних моментів, об'єктів, які не піддаються розчленуванню, велику ступінь невизначеності і високий рівень динамізму. Необхідно також мати на увазі, що в ряді випадків серйозною перешкодою для формулювання коректних висновків може бути нестаток інформації. По-друге, обробка інформації математичними методами тривала і вимагає часу. По-третє, такі дослідження потребують серйозного фінансування і матеріально-технічної бази. По-четверте, математичні методи дослідження вимагають також від представників соціально-політичних наук і математичних або кібернетичних пройти спеціальну професійну

міждисциплінарну підготовку, що теж потребує додаткового фінансування.

Однак, саме оптимальне сполучення адекватних якісних та кількісних методів та їх використання в аналізі сучасних політичних процесів, безумовно, дало б змогу суттєво підвищити ефективність конкретних досліджень, забезпечуючи точність результатів, зокрема, дуже корисним таке сполучення виявилось б у моделюванні виборчих та законодавчих процесів (внутрішня політика), розвитку конфліктів та переговорів у сфері міжнародних відносин. Кількісні методи, незважаючи на їх обмеженість у застосуванні при вивченні політичних процесів, дозволяють виокремити раніш не дуже очевидні взаємозв'язки між суб'єктами внутрішньополітичних та міжнародних відносин, визначити приховані ресурси і можливості взаємодії акторів, необхідні для уточнення альтернатив вірогідніших сценаріїв розвитку ситуації та засобів дії.

Інша проблема стосується затребування політичного аналізу та його впливу на прийняття політичних рішень. Прикладний політичний аналіз розвиватимуся тоді, коли формується запит на аналітичну продукцію. Слід сказати, що незважаючи на слабкий зв'язок між аналітиками та особами, які приймають рішення (ця тенденція, до речі, характерна для всього світу, у тому числі й для США), політичний аналіз є достатньо затребуваним в країні. Але проблема стосується якості самого запиту. Політичний аналіз в Україні, безумовно, існує, але політична еліта потребує експертних рішень у більшості саме в питаннях, які стосуються внутрішньополітичної боротьби. Про це говорить й те, що потреба в експертно-аналітичних послугах різко зростає в ситуації передвиборчих процесів. Як показує досвід колишніх президентських і парламентських кампаній звертаються

українські політики і до російських аналітичних груп. Цікаво також, що запит політичної еліти на об'єктивну інформацію іноді конкурує із запитом на обґрунтування необхідного ідеологічного контексту.

Не потребує обґрунтувань теза про те, що саме поточні рішення, їх якість та оперативність, є тим, на що, у кінцевому підсумку, політичний аналіз спрямований. У цьому контексті актуальною є проблема стратегічного планування на основі довгострокового прогнозування у нашій країні. У політичному процесі важливою є не тільки порада спостерігача-експерта, який прораховує декілька варіантів розвитку ситуації, але й також розробка стратегії розвитку одного з найбільш прийнятних варіантів. Тобто в аналітичній роботі важливо враховувати рішення так званих «завдань щодо втілення», які є для багатьох «фабрик думки» (мозкових центрів), як у США, наприклад, (Ренд Корпорейшн, фонд «Спадщина», Бруклінський інститут та ін.) серйозним напрямком роботи, якщо не основним. Сама назва «фабрика думки» підкреслює соціальну функцію цієї структури: виробництво та просування ідей у проектній формі, які можуть бути сприйняті публічною політикою та інтегровані у соціальну практику. «Фабрики думки» є однією з ланок у системі прийняття рішень у державі.

Достатньо цікаво, але за суттю своєї діяльності «фабрики думки» у Східній Європі, що виникли після розпаду СРСР за підтримкою урядових та приватних західних фондів, суттєво відрізняються від діяльності «фабрик думки» у Північній Америці і Західній Європі. Так, за думкою І. Крестева, голови Центру ліберальних стратегій (Софія, 2002), у країнах Східної Європи «фабрики думки» стали затребуваними у середині 90-х років, коли у результаті суспільного незадоволення перші реформаторські ліберальні уряди поступилися владою на

користь відносно лівим силам. У цих умовах економічні «фабрики думки» відігравали важливу роль в утриманні вихідної парадигми економічної реформи. Цього вдалося домогтися у першу чергу завдяки тісній взаємодії «фабрик думки» та ЗМІ, до думки яких прислуховувалися і нові керівники. Національні фабрики відіграли таким чином роль посередника між Міжнародним валютним фондом та Всесвітнім банком, з одного боку, і національними урядами, з іншого. Таким чином, в Америці «фабрики думки» виникали з метою використання соціальних наук для вирішення конкретних соціальних, економічних або політичних проблем. А у Східній Європі, навпаки, вони являли собою нову стратегію утримання ліберального порядку денного для економічної політики щодо лівих урядів.

Існуюча ситуація в Україні свідчить про те, що розробка науково-обґрунтованих прогнозів та стратегій глобального характеру є життєво необхідною, особливо у зовнішній політиці. Умовою їх втілення виступає культура прийняття рішень, а також якісні характеристики національної стратегічної культури, лідерства та ініціативи.

Основні складності у роботі аналітичних центрів України, а також в реалізації впливу аналітики на прийняття державних рішень полягають у наступному:

- відсутності в суспільстві консенсусу еліт щодо базових стратегічних пріоритетів державного розвитку, цілей системи як такої;
- недостатній фінансовій та матеріальній підтримці діяльності аналітичних структур з боку влади та бізнес-груп;
- закритості та непрозорості процедури підготовки та прийняття багатьох рішень політичною елітою;

- низькій зацікавленості органів державної влади в послугах незалежних аналітичних структур.

Політичні рішення приймаються не на основі даних аналітичних досліджень, а з їх більшим або меншим врахуванням. Дійсно у політиці панують саме інтереси, а знання застосовують для обслуговування цих інтересів. При цьому часто виникає ситуація, коли інтереси формуються та реалізуються не завдяки експертному знанню та політичній аналітиці, а іноді навіть й всупереч їм. Слід констатувати, що аналітичні структури залишаються сьогодні здебільшого своєобразними «центрами впливу», точніше, центрами формування суспільної думки.

Підготовка професійних кадрів. Актуальною для нашого суспільства залишається проблема підготовки фахівців з прикладного політичного аналізу та прогнозування. У вищих навчальних закладах вже почали читатися курси з цього наукового напрямку, наприклад, в Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова, Київському національному університеті ім. Т.Г.Шевченко, Міжрегіональній академії управління персоналом (МАУП), Інституті політичних наук при Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та ін. Окремі питання цієї теми вивчаються і в рамках загального курсу прикладної політології, і у рамках вивчення проблем емпіричного аналізу. Але система підготовки професійних кадрів, інституціоналізація прикладного політичного аналізу як дисципліни знаходяться поки що у стадії свого становлення (у порівнянні із країнами Заходу).

Найбільш інтенсивний період інституціоналізації прикладного політичного аналізу як наукової дисципліни в США та Західній Європі припадає на кінець 1960 - початок

1970 років, саме у цей період з'являються різноманітні навчальні посібники, що присвячені проблемам політичного прогнозування, методиці політичного аналізу. Зацікавленість прикладним політичним аналізом як академічною дисципліною був викликаний масовим втіленням державних соціально-економічних програм ще в 50-ті роки, які принесли досить продуктивні результати. В останні десятиліття XX ст. були видані посібники У. Данна (1994), Д. Веймера і А. Вайнинга (1992), Е. Квейда (1989), Д. Мангейма і Р. Рича (1997), У. Парсонса (1995), Б. Хогвуда і Л. Ганна (1982) та інші, які є продуктами різних шкіл, в яких робиться акцент на різних елементах і завданнях політичного аналізу, підкреслюються різні аспекти діяльності аналітиків. Дані праці є не тільки яскравими зразками західного наукового та викладацького досвіду розвитку дисципліни, але й необхідно підкреслити, що вони здійснили значний вплив на створення вітчизняних (та й російських) навчальних курсів з політичного аналізу.

Проблема браку професійних кадрів в нашій країні звісно впливає на рівень розробок та використання методів прогнозування, тим більш, що в трансформаційних суспільствах застосування розроблених західними вченими методи та теорії прогнозування утруднюється специфікою нестабільності, нелінійності процесів, що відбуваються. Тому необхідний процес або переосмислення цих методів, їх переформатування, або створення у рамках загальновідомих дослідницьких напрямків власних методів та технік щодо аналізу процесів у внутрішньо - і зовнішньополітичній сферах. Причини дефіциту професійних експертних кадрів полягають, по-перше, в «розриві» між академічною наукою та прикладною діяльністю, по-друге, існує проблема впливу інтелекту за кордон внаслідок низького матеріально -

фінансового забезпечення діяльності науковців та несприятливу ситуацію у системі освіти в Україні, що фінансується за «залишковим» принципом.

Важливішою умовою розвитку прикладного політичного аналізу є формування професійного співтовариства політичних аналітиків. Створення наукового простору, який би поєднував і практикуючих аналітиків, і фахівців з теоретичної політології, сприяв би виробленню стандартів якості прикладних політичних досліджень, створенню рамок, які дозволяли б продукувати ефективні знання, що піддаються верифікації, формуванню взагалі професійної культури. Основними завданнями цього співтовариства повинні стати налагодження випуску журналів, Інтернет-видань для публікацій досягнень у цій галузі та розгортання дискусій щодо методологій, методик і технік прикладних досліджень, створення наукового майданчику для проведення «круглих столів», семінарів, конференцій. Формування професійного кола фахівців з прикладного політичного аналізу та прогнозуванню слід розглядати як серйозний крок на шляху подолання практики маніпуляції суспільною думкою, відходу аналітичних структур від іміджу «центрів впливу», формування системи управління, в якій публічні політичні рішення базуватиметься на об'єктивних наукових даних, встановлених стратегічних пріоритетах, з врахуванням потреб як влади, так і громадянського суспільства.

Таким чином, розвиток та інституціоналізація політичного аналізу у нашій країні залежить від наступних факторів: 1) подолання розриву, який зберігається, між академічною наукою та практичною політикою та створення співтовариства професіоналів з прикладного політичного аналізу; 2) росту рівня «запиту» уряду та інших політичних

суб'єктів на аналітичну продукцію; 3) вироблення культури стратегічного мислення політичної еліти; 4) налагодження системи підготовки професійних кадрів з прикладного політичного аналізу для підвищення рівня аналітичної роботи, у сфері державної служби, у тому числі.

Додаток Б

Характеристика аналітичних центрів США, Польщі

Аналітичні центри США

В США працює 1200 аналітичних центрів. Мозкові центри самого уряду США нараховують 5000 працівників і мають фінансування близько 1,5 млрд. дол. щорічно. При університетах працює майже 600 Think Tanks. Ще 600 є незалежними громадськими організаціями. Більшість найвпливовіших Think Tanks працюють у Вашингтоні. Засновниками й опікунами аналітичних центрів є відомі політики, скажімо, Інституту за підтримку демократії (National Endowment for Democracy), заснованого у 1983 р., — З. Бжежинський, М. Олбрайт. Найвпливовішими аналітичними центрами США є The Heritage Foundation («Фонд спадщина»), Центр міжнародних приватних підприємств (Center for International Private Enterprise), Інститут Брукінса: Національний інститут передових досліджень, Інститут міжнародної економіки (Institute for International Economics), CATO-Institute, Інститут міста (The Urban Institute), Центр міжнародного приватного підприємництва (Center for International Private Enterprise (CIPE)), Центр фундацій (The Foundation Center), Рада фундацій (Council of Foundations). Зважаючи на ту унікальну важливу роль, яку відіграють ці Think tanks США, зупинемося на них докладніше.

Одним із найвпливовіших аналітичних центрів США є **The Heritage Foundation («Фонд спадщина»)**. Це стратегічний дослідницький інститут, що займається широким спектром питань громадської політики. Зокрема, Heritage Foundation розробив моделі пенсійної системи, американської економіки та родини. Ідея інституту —

побудувати статистичну модель суспільства та забезпечити доступ до неї широкої громадськості. Фондація видає ряд аналітичних досліджень. Із найбільш відомих — щорічний «Index of Economic Freedom», «Мандат на лідерство» (рекомендаційні матеріали для кандидатів у президенти США). Фондація має біля 200 працівників, 35-40 дослідників, із яких 15-20 PhD. Бюджет організації — близько 30 млн. дол. щорічно. Організація має унікальну систему фінансування, яка включає до 200 тис. спонсорів, гроші від яких (суми 20-40 дол.) залучаються шляхом прямого листування. Біля 3000 жертводавців офірують на потреби фондації по 1000 дол., а члени «Президенського клубу» — понад 1000 дол. Донорам надається пріоритет у висвітленні питань, які їх цікавлять. Організація має 5 серверів у мережі Інтернету (<http://www.heritage.org>).

Центр міжнародних приватних підприємств (Center for International Private Enterprise) проводить і розповсюджує дослідження з реформування ринку та розвитку демократії. Бере участь у фінансуванні більш ніж 90 новостворених проєктів розвитку ринку. Пріоритетними галузями досліджень у країнах пострадянського простору можуть бути «молодь і бізнес», «старопромислові регіони», «корупція та шляхи її подолання» тощо (sedeane@cipe.org).

Інститут Брукінгса: Національний інститут передових досліджень. Поєднує академічні та громадські стратегії. Веде дослідження в галузі економіки, політики, законодавчої сфери та «третього сектору». Видає журнал накладом 12000 примірників. Відстежує ситуацію та розвиток Think Tanks у світі.

Інститут міжнародної економіки (Institute for International Economics) — приватний некомерційний незалежний дослідний інститут, створений для вивчення

міжнародної економічної політики. Займається економічним аналізом, проблемою глобалізації, перспективним прогнозуванням. Відома робота інституту «Запобігання апокаліпсису (дві Кореї)» Річний бюджет інституту — 6 млн. дол.

CATO-Institute — одна з провідних дослідних неполітичних організацій у Вашингтоні. Досліджує проблеми економіки, видає книги, журнали, проводить конференції. Приклад доробку — книга «Глобальний капіталізм». Стоїть на жорстких позиціях по відношенню до МВФ, USAID та ін. організацій, які опікуються трансформаційними процесами в країнах пострадянського простору. Позиція CATO — менше опікати «нові демократії» на теренах колишнього СРСР. Партнери CATO в Україні — The Ukrainian Center for Independent Political Research (1991 р.).

RAND Corporation («Research AND Development») — американський аналітичний центр, досліджує головним чином проблеми, дотичні до Збройних Сил США. Заснований 14 травня 1948 року в Санта Моніка (Каліфорнія).

Інститут міста (The Urban Institute) — заснований у 1968 р. Некомерційна організація, яка зосереджує увагу на проблемах суспільства, зокрема, проблемі житловлаштування, демографії, експертному обслуговуванні. В інституті 400 працівників. Річний бюджет організації — 70 млн. дол. Дуже цікавим явищем Think tanks-простору в США є наявність окремих НДО, які не будучи «чистими мозковими центрами» виконують допоміжні консультативні та комунікативні функції для грантодавців і між грантодавцями, а також вивчають НДО-простір і розробляють питання створення грантів. Очевидно, що наявність цих організацій говорить про розвиненість громадянського суспільства як

такого. До згаданих організацій належать Центр фондаций і Рада фондаций.

Центр фондаций (The Foudation Center) має місію збору, організації, аналізу та розповсюдження інформації про фондаций, корпоративне надання грантів. Розробляє питання створення грантів.

Рада фондаций (Council of Foudations) об'єднує близько 2000 організацій-грантодавців у всьому світі. Головна діяльність пов'язана з різноманітною інформацією для давачів грантів. Приклад діяльності — проект «Крила» (всесвітня ініціатива для підтримки творців грантів). РФ не є аналітичним центром, але її члени фінансово підтримують АЦ. Аналогом Ради фондаций в Європі є Європейський центр фондаций.

Ще одним цікавим явищем, є наявність цільових Think tanks, які розповсюджують у США, зокрема цільовим чином — в урядових структурах, в Конгресі, серед мас-медіа тощо аналітичну інформацію про Україну. Це, зокрема, Національна інформаційна служба України та фундація Україна-США.

Українська національна інформаційна служба (Ukrainian National information service — UNIS) — недержавна некомерційна організація, заснована в США, мета — збір інформації, проведення досліджень та розповсюдження інформації про Україну в США. Приклад діяльності — організація і проведення у 2000 р. конференції «Прагнення України до зрілої державності» (80 доповідей).

Фундація Україна-США (US-Ukraine Foundation) — недержавна некомерційна організація, заснована в 1991 році з метою сприяння розвитку демократії, стимулювання реформування вільного ринку та зміцнення прав людини у Україні. Має 12 штатних працівників у Вашингтоні і 30 — в

Києві. Фундація виходить з розуміння України як ключової ланки стабільності в регіоні Східної Європи. Програми US-Ukraine Foundation: заснування і підтримка Інституту ім. П. Орлика (Київ), розвиток в Україні НДО (програма партнерства громад). Планує підтримку кредитних спілок в Україні.

Think tanks Сполучених Штатів Америки слід вважати орієнтиром для інших демократій. Не скидаючи з шальок ваги національних особливостей, які присутні в будь-якому суспільстві, зауважимо, що структура, алгоритми фандрейзингу, політична, економічна, антикорупційна, правозахисна роль, лобістська, аналітична, дослідницька, інформаційна й ін. функції Think tanks США, їх місце та роль, яку вони виконують у суспільстві, є орієнтиром і для українських, порівняно молодих «мозкових центрів», які тільки розпочинають свій шлях.

Аналітичні центри Польщі

В цій країні працює близько 10 відомих у світі недержавних «мозкових центрів». Це — Інститут досліджень основ демократії, Інститут польської політики, Інститут приватного підприємництва і демократії, Міжнародний центр розвитку демократії, Фонд підтримки місцевої демократії, Гданський інститут ринкової економіки, Дослідницький центр ім. Адама Сміта, Фонд CASE — Центр соціальних та економічних досліджень, Інститут сталого розвитку й ін. Всі ці організації, окрім Гданського інституту, розташовані у Варшаві.

Європейський форум (Forum Europejskie) — незалежний студентський аналітичний центр при Європейському Центрі Варшавського Університету. Займається дослідженням міжнародної та внутрішньої

політики Європейського Союзу, її впливу на ситуацію в країнах-членах та зв'язку з партнерськими державами (США, країни Східного Партнерства і тд.).

Інститут досліджень основ демократії засновано в 1995 р. Сфера досліджень: політичні партії в нових демократичних державах, ставлення до демократії та ринкової економіки, родинні цінності та структура сім'ї. Інститут є приватною некомерційною організацією, яка ставить собі за мету вивчення філософських, історичних, соціальних, політичних і культурних передумов виникнення та функціонування демократичних систем у сучасному суспільстві. Джерела фінансування — внутрішні (польські) та міжнародні. Річний бюджет — бл. 4-6 тис. дол. Інститут має 13 працівників, у тому числі 4 — постійних.

Інститут польської політики — незалежна некомерційна установа, заснована у 1992 р., її мета — публікації про розбудову демократії, зокрема з тематики сучасної історії та національних конфліктів в Україні, Білорусі, Росії, Румунії, Естонії, а також з питань економіки та соціального захисту в Польщі, самоврядування в Польщі та Німеччині. Джерела фінансування — гранти від фондів. Постійних співробітників не має, асоційованих — 3 чол.

Інститут приватного підприємництва і демократії (1993 р.) — незалежна фундація, яка досліджує розвиток приватного сектора в Польщі. Ініціює внесення поправок до існуючого законодавства, розробляє стандарти економічних відносин, бере участь у громадських обговореннях. Джерела фінансування — внутрішні та зовнішні. Річний бюджет 130 тис. дол. Інститут організує національні та міжнародні брифінги, конференції та семінари для політиків і журналістів.

Міжнародний центр розвитку демократії (МЦРД) заснований у 1992 р спільно Ягеллонським університетом та Економічною академією і працює в напрямках: європейські та східні дослідження, дослідження питань безпеки, громадянське суспільство. До складу Центру входить Інститут стратегічних досліджень. До Ради Директорів – Л. Бальцерович. Дослідження стосуються ЄС, НАТО, питань громадянського суспільства, ринкової економіки, конституції. При МЦРД створена Депозитна бібліотека Ради Європи – відділ Європейської бібліотеки. Фінансування внутрішнє (польське) та міжнародне (приблизно порівну). Річний бюджет – 225 тис. дол. Центр має 55 співробітників, у тому числі 10 – постійних.

Фонд підтримки місцевої демократії працює з 1989 р. Основні напрями діяльності – розвиток громадського самоврядування, місцеве самоврядування, підтримка місцевих органів влади та місцевих адміністрацій. Фонд підтримує розвиток демократії в країнах Східної Європи, зокрема в Україні, Білорусі, Литві, Румунії та країнах СНД. Фінансування внутрішнє (польське) та міжнародне (приблизно порівну). У Фонді працює бл. 30 чол., із яких 23 – постійні професійні працівники.

Гданський інститут ринкової економіки, який засновано у 1989 р. – одна з провідних польських дослідницьких фондів у галузі економіки. Сприяє трансформації польської економіки в систему вільного ринку. Фінансування на 2/3 внутрішнє. Річний бюджет – бл. 1,5 млн. дол. Має понад 120 співробітників, переважна більшість яких – сумісники. Інститут має філії у Варшаві та Любліні, співпрацює з дослідницькими установами Європи та Америки. Засновник Гданської банківської академії.

Фонд CASE — Центр соціальних та економічних досліджень працює з 1991 р. Основні напрями діяльності: державний бюджет і фінанси, процес приватизації, банківська справа, економічні перетворення в посткомуністичних країнах. Річний бюджет бл. 1 млн. дол. Фонд активно друкує наукові розвідки з питань трансформації економіки. Має біля 90 співробітників, головним чином сумісників.

Додаток В

АНКЕТА

Це опитування присвячене вивченню ставлення молоді до політичних лідерів. Просимо Вас відповісти на питання запропонованої анкети. Для цього вибраний Вами варіант відповіді (цифру ліворуч) обведіть кружком.

1. Визначте, будь ласка, Ваше ставлення до участі в політичній діяльності.

- 01 - беру активну участь;
- 02 - не приймаю участі, але хотів (ла) би;
- 03 - є членом політичної партії;
- 04 - хотів (ла) би займатися політикою професійно;
- 05 - не беру участі в жодних політичних акціях, не вважаю це можливим;
- 06 - участь у політиці суперечить моїм моральним установкам.

2. Як Ви вважаєте, якими засобами громадяни можуть впливати на зміну політики?

- 01 - участю у виборах представницьких органів;
- 02 - участю в демонстраціях, мітингах;
- 03 - участю в діяльності політичних партій, громадських рухів;
- 04 - участю в народних повстаннях;
- 05 - підтримкою талановитого політика;
- 06 - здійсненням діяльності місцевих органів влади;
- 07- участю громадян в органах самоврядування за місцем роботи;
- 08 - ніякими.

3. Якого політика Ви би підтримали?

- 01 - того, який нагодує народ;
- 02 - того, який буде дбати про процвітання української нації;
- 03 - скоротить існуючий значний розрив у доходах;
- 04 - того, який забезпечить мир і порядок у країні будь-якими засобами;
- 05 - не буде порушувати і забезпечить дотримання прав людини;
- 06 - жодного;
- 07 - іншого (напишіть свій варіант) _____

4. Із усіх нижче перерахованих ознак, виберіть ті, які для Вас є визначальними при виборі майбутнього політика?

01 – стать ;	04 - вік;
02 - національність;	05 - професія;
03 - прихильність до певного віросповіданням;	06 – посада;
	07 – ніякі.

Якби від Вас залежав вибір майбутніх політиків, кого б Ви віддали перевагу з урахуванням таких його характеристик?

5. За статтю.

- 01 - жінку;
- 02 - чоловіка;
- 03 - не має значення.

6. За національністю.

- 01 – _____ української національності;
- 02 - інший;
- 03 - не має значення.

7. За віросповіданням.

- 01 - православної віри;
- 02 - протестанта;
- 03 - католика;
- 04 - мусульманина;
- 05 - атеїста;
- 06 - не має значення;
- 07 - іншого _____.

8. За віком.

- 01 - до 30 років;
- 02 - від 30 до 35 років;
- 03 - від 35 до 40 років;
- 04 - від 40 до 50 років;
- 05 - від 50 до 60 років;
- 06 - понад 60 років;
- 07 - не має значення.

9. Ви б хотіли, щоб Ваші інтереси представляв політик -

01 - робітник;	08 - лікар;
02 - директор підприємства;	09 - економіст;
03 - бізнесмен;	10 - діяч культури;
04 - банкір;	11 - вчений;
05 - військовослужбовець;	12 - професійний політик;
06 - юрист;	13 - інше (напишіть свій варіант) _____.
07 - викладач;	

10. Якими особистісними та діловими якостями повинен володіти політик? (Назвіть не менше трьох)_____.

11. Які риси характеру, на Ваш погляд, неприпустимі для політика? (Назвіть не менше трьох)_____.

12. Що Ви найбільше цінуєте в політичному діячеві?

- 01 - компетентність;
- 02 - здатність приймати рішення та нести за них відповідальність;

- 03 - вміння завжди добиватися власних цілей;
- 04 - здатність вести за собою, переконувати;
- 05 - об'єктивність;
- 06 - уміння визнавати свої помилки, вилучати з них

уроки

- 07 - здатність до компромісу;
- 08 - вимогливість до себе й інших;
- 09 - тверезий погляд на речі, розуміння реальної ситуації.

13. Для Вас привабливішим є образ політика

- 01 - що вміє надихнути ідеєю весь народ;
- 02 - здатного, якщо йому довірять, здійснити свою програму;
- 03 - що вміє досягати мети без зовнішніх ефектів у ході буденної роботи;
- 04 - здатного діяти, перш за все, в екстремальній ситуації.

14. Хто з нижчеперелічених осіб найближчий до Вашого уявлення про ідеального політика?

- з політиків минулого

- 01 - В. Ленін;
- 02 - І. Сталін;
- 03 - Ф. Рузвельт;
- 04 - М. Цзедун;
- 05 - І. Ганді;
- 06 - У. Черчилль;
- 07 - Ш. де Голль

- з сучасних політиків

- 08 - А. Меркель
- 09 - В. Путін
- 10 - Б. Обама
- 11 - С. Хусейн
- 12 - П. Саркозі
- 13 - Т. Блер
- 14 - інший _____.

15. Ваш вибір політика визначається:

- 01 - його зовнішніми даними, чарівністю;

02 - авторитетом політика як результатом його конкретних справ;

03 - особистими якостями;

04 - манерою спілкування;

05 - професіоналізмом;

06 - реальною програмою діяльності;

07 - партійною приналежністю;

08 - близькістю світоглядних позицій;

09 - наявністю досвіду організаторської роботи;

10 – моєю інтуїцією.

16. Знайомлячись із програмою політичного лідера, на які проблеми, зазначені в ній, Ви насамперед звертаєте увагу? (Позначте не більше 3-х)

01 - війна та мир;

02 - національне питання;

03-підвищення матеріального добробуту населення;

04 - реформування відносин власності;

05 - діяльність аграрного сектора;

06 - розвиток науки та культури;

07 - підтримка освіти й охорони здоров'я;

08 - соціальний захист населення;

09 - проблема зайнятості населення;

10 - дотримання прав людини;

11 - підтримка підприємництва;

12 - охорона навколишнього середовища;

13 - зниження податків;

14 - зниження цін;

15 - розширення прав місцевих органів влади.

17. Як Ви розумієте справедливість?

01 - коли всім порівну;

- 02 - кожному за рангом;
- 03 - кожному – по праці;
- 04 - кожному – по заслугах перед суспільством;
- 05 - кожному – відповідно до закону;
- 06 - кожному – за потребами.

Повідомте деякі відомості про себе

18. Стать.

- 01 – чоловіча;
- 02 – жіноча.

19. Вік.

01 - 17-18 років	03 - 20-25 років
02 - 18-20 років	04 - 25-30 років

20. Рід занять

01 - школяр	05 - робітник
02 - учень ПТУ	06 - службовець
03 - учень технікуму	07 - військовослужбовець
04 - студент	

Додаток Д

АНКЕТА ДЛЯ ОЦІНКИ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

*Шановний експерт! Просимо Вас висловити свою думку
про політичну ситуацію в Україні.*

1. Як би ви оцінили політичну ситуацію в Україні?

- 1 - сприятлива
- 2 - стійка, спокійна
- 3 - складна, але не небезпечна
- 4 - тривожно-загрозлива, напружена
- 5 - вкрай напружена, передкризова
- 6 - інша (напишіть) _____

**2. Як, на ваш погляд, населення країни ставиться до
нинішній соціально-політичних змін у суспільстві?**

- 1 - з оптимізмом
- 2 - в основному з розумінням і надією
- 3 - з тривогою та занепокоєнням
- 4 - негативно, не вірять в успіх соціально-політичних
перетворень у країні
- 5 - байдуже, з апатією
- 6 - плюнули на все, кожен влаштовується як може
- 7 - інше (напишіть) _____

**3. Який із конфліктів у сучасній Україні
найнебезпечніший? (відзначте найбільш важливі)**

- 1 - між більшістю народу та владою
- 2 - між суспільством і мафією, організованою
злочинністю

- 3 - міжнаціональні конфлікти
- 4 - між селом і владою
- 5 - між центром і регіонами
- 6 - конфлікти всередині правлячого угруповання, між армією та владою
- 7 - інший (напишіть) _____

4. Чи велика можливість, на ваш погляд, масового соціального протесту у вашому окрузі (регіоні)?

- 1 - так, значна
- 2 - така ймовірність є
- 3 - ні
- 4 - інше (напишіть) _____
- 5 - важко відповісти

5. Ваш прогноз щодо форм протесту населення на можливе загострення соціальної ситуації в Україні?

	Мітинги, збори, демонстрації та ін.	Пікетування, страйки, масові хвилювання	Силові форми протесту
- Робітники та службовці держпідприємств	1	2	3
- Інтелігенція (вчителі, лікарі, науковці й ін.)	1	2	3
- Працівники торгівлі та сфери послуг	1	2	3
- Комерсанти, підприємці	1	2	3

- Службовці армії, МВС	1	2	3
- Учні та студенти	1	2	3
- Пенсіонери	1	2	3
- Безробітні	1	2	3
- Політичні партії, рухи	1	2	3

6. Що, на вашу думку, є основною причиною суперечностей між законодавчою та виконавчою владою України?

1 - нечіткий розподіл їх повноважень

2 - прагнення виконавчої влади виконувати законодавчі функції

3-прагнення законодавчої влади брати на себе функції виконавчої влади

4 - безсилля законодавчої влади

5 - амбіції Президента й уряду

6 - амбіції Верховної Ради

7 - інше (напишіть) _____

8 - важко відповісти

7. Хто, на ваш погляд, реально здійснює владу в країні?

1 - Президент

2 - уряд

3 - чиновники

4 - приватний капітал

5 - мафія

6 - інше (напишіть) _____

5- важко відповісти

8. Який варіант подолання кризи влади ви підтримуєте?

1 - одночасні дострокові вибори Верховної Ради та Президента

2 - дострокові вибори Верховної Ради

3 - дострокові вибори Президента

4 - дострокові вибори тільки посилять кризи

5 - введення прямого президентського правління

6-інше (напишіть) _____

9. Які почуття у вас виникають до наведених нижче явища життя? (дайте відповідь по кожному рядку)

Явища життя	Характер почуттів			
	переважають позитивні почуття	байдужість	переважають негативні почуття	важко відповісти
Реформи	1	0	-1	4
Президент	1	0	-1	4
Уряд	1	0	-1	4
Парламент (Верховна Рада)	1	0	-1	4
Майбутні вибори	1	0	-1	4

10. Яке міркування із запропонованих нижче близьке до вашого?

1 - реформа в Україні йде добре, тільки повільно

2 - реформа «буксує»

- 3 - реформа відступає, згортається
- 4 - реформи взагалі ніякої немає
- 5 - інше (напишіть) _____
- 6 - важко відповісти

11. Якщо реформи стоять на місці або відступають, у чому, на вашу думку, причина цього?

- 1 - недооблік усіх складнощів реформування
- 2 - допущений концептуальний прорахунок
- 3 - не прийнятий до уваги менталітет народу
- 4 - не накопичено в достатку матеріальний і кадровий потенціал
- 5 - інше (напишіть) _____
- 6 - важко відповісти

12. Які проблеми сучасної України вимагають, на ваш погляд, якнайшвидшого вирішення? (вказати не більше трьох)

- 1 - безробіття
- 2 - злочинність
- 3 - податкова політика
- 4 - соціальний захист незаможних
- 5 - екологія
- 6 - гідна оплата за чесну працю
- 7 - зміна ролі держави у вирішенні проблем громадян
- 8 - інше (напишіть) _____
- 9 - важко відповісти

13. Які, на ваш погляд, якості особистості політика можуть зіграти вирішальну роль у його перемозі на майбутніх президентських виборах в Україні? (відзначте не більше трьох)

- 1 - справедливість
- 2 - чесність
- 3 - компетентність
- 4 - розум
- 5 - зовнішні дані
- 6 - фізичне здоров'я
- 7 - енергійність
- 8 - сміливість
- 9 - здатність розташувати до себе людей
- 10 - уміння викликати симпатію

14. Кого б ви назвали найбільш ймовірними лідером у боротьбі кандидатів на майбутніх виборах?

- 1 - підприємця (бізнесмена)
- 2 - представника партій (рухів)
- 3 - представника директорського корпусу
- 4 - представника армії
- 5 - незалежного кандидата
- 6 - інше (напишіть) _____
- 7 - важко відповісти

15. Назвіть політичних діячів, видатних особистостей України, які мають найбільший авторитет і підтримку населення країни (не більше 5-ти) _____

16. Кому сьогодні більше довіряє населення?

- 1 - національно-патріотичним рухам
- 2 - партіям і рухам, які претендують на захист ліберально-демократичних цінностей
- 3 - партіям соціалістичної орієнтації
- 4 - центристським партіям
- 5 - нікому не довіряє

6 - інше (напишіть) _____

7 - важко відповісти

17. Чи достатній, на ваш погляд, контроль центрвиборчкому за дотриманням основні гарантії виборчих прав?

1 - зайвий жорсткий контроль

2 - цілком нормальний

3 - контроль менший, ніж потрібно

4 - інше (напишіть) _____

5 - важко відповісти

18. Яка доля населення України (%) підтримує позиції націоналістів по відношенню до неукраїнських народів, що проживають на її території ?

0% 20% 40% 50% 60% 80% 100%

19. Який ваш прогноз динаміки соціально-політичної напруженості в Україні на близьку та далеку перспективу?

	зима 2012-2013 рр.	2013-2014 рр.
різко зростає	1	2
зростає	1	2
залишиться колишньою	1	2
знизиться	1	2
різко знизиться	1	2
важко відповісти	1	2

20. Які чинники в найбільшій мірі будуть впливати на політичну ситуацію в країні на період чергових виборів? (відзначте не більше 3-х позицій)

- 1 - поступове підвищення добробуту людей
- 2 - подолання кризи не платежів, стабілізація фінансової системи
- 3 - подолання міжнаціональної неприязні
- 4 - підвищення ефективності виконавчої влади
- 5 - посилення ролі Верховної Ради
- 6 - створення дієвих органів самоврядування
- 7 - посилення боротьби з кримінальною злочинністю
- 8 - зниження темпів безробіття
- 9 - моральне відродження
- 10 - боротьба з корупцією, хабарництвом
- 11 - формування шару цивілізованих власників
- 12 - утворення масових політичних партій
- 13 - ще інше? (напишіть) _____

21. Ваша стать:

- 1 - чоловіча
- 2 - жіноча

22. Ваш вік:

1 – до 24 років	4 – 40-49 років
2 – 25-29 років	5 – 50-59 років
3 – 30-39 років	6 – 60 років й старші

23. Ваш сімейний стан:

- 1 - одружений (заміжня)
- 2 - не одружений (не заміжня)
- 3 - розлучений (а)
- 4 - вдівець (вдова)

24. Чисельність вашої сім'ї? (вкажіть) _____ у тому числі дітей: (вкажіть) _____.

25. Чи займаєтеся ви підприємницькою діяльністю?

1 - так

2 - ні

33. Якщо так, то в якій формі?

1 - маю власну фірму

2 - входжу до складу засновників приватної фірми

3 - працюю за наймом у приватній фірмі

4 - інше (напишіть) _____

Додаток Ж

Опитувальник

1. У виступі засобів масової інформації, політичних діячів часто висловлюється думка про те, що Україна перебуває у глибокій кризі. якщо ви згодні з цим, то які політичні сили здатні, на ваш погляд, вивести її з кризи?

- 11 - демократи
- 12 - комуністи
- 13 - соціалісти
- 14 - націонал-патріоти
- 15 - ліберальні демократи
- 16 - фашисти
- 17 - монархісти
- 18 - інші
- 19 - з цією оцінкою не згоден

2. Сьогодні можна почути таке твердження: «Україну з кризи можуть вивести не політичні партії, а сильний національний лідер». Чи згодні Ви з цим?

- 21 - так
- 22 - ні
- 23 - важко відповісти

3. Хто з нинішніх українських політичних діячів користується у вас найбільшим авторитетом?

- 31 - є такі
- 32 - ні таких

4. ПЕРСОНАЛІЇ

- 41 – Ю. Тимошенко
- 42 – В. Янукович

43 – В. Ющенко

44 – М. Азаров

45 – С. Тігіпко

46 – О. Мороз

47 – В. Литвин

48 – В. Кличко

49 – А. Яценюк

5. Якої точки зору ви дотримуетесь щодо питання про терміни проведення президентських виборів і до Верховної Ради ?

51 - всі вибори повинні бути проведені в намічені раніше терміни

52 - строки повноважень необхідно збільшити

53 - вибори Президента необхідно перенести на більш пізній термін

54 - необхідне проведення дострокових президентських виборів

55 - важко відповісти

6. Чи можуть нові вибори президента та Верховної Ради змінити ситуацію на краще?

61 - та

62 - ні

63 - важко відповісти

7. У політичних виступах можна зустріти твердження, що Україні потрібна не демократія, а одноосібна влада. Чи згодні ви з цим?

71 - та

72 - ні

73 - важко відповісти

8. Чи задоволені Ви діяльністю нинішнього керівництва м. Луцька?

- 81 - задоволений (а) повністю
- 82 – задоволений (а) частково
- 83 - незадоволений (а)
- 84 - важко відповісти

9. А діяльністю М. Романюка, Луцького міського голови?

- 91 – задоволений (а) повністю
- 92 – задоволений (а) частково
- 93 - незадоволений (а)
- 94 - важко відповісти

10. Якщо ви задоволені його діяльністю, то чому?

101 - турбота про соціально незахищені верстви населення (допомоги дітям, матерям-одиначкам, пенсіонерам)

102 - турбота про благоустрій міста (будівництво житла, доріг, магазинів і т.п.)

103 - турбота про забезпечення міста продуктами харчування

104 - турбота про безпеку лучан (боротьба зі злочинністю)

105 - очищення міста від мігрантів

106 - захист незалежної позиції Луцька у взаєминах із урядом, зокрема в питаннях приватизації

107 - регулярні виступи перед лучанами в ЗМІ

108 - інше

11. Якщо не задоволені, то чому?

111 - відсутність турботи про соціально незахищені верстви населення

112 - відсутність турботи про благоустрій міста

113 - відсутність турботи про безпеку лучан

114 - нестача продуктів харчування

115 - сліпе слідування курсу попередника

116 - прагнення до особистого збагачення

117 - потурання корупції, мафії та комерційним структурам

138 - нещирість у виступах у ЗМІ, розбіжність між словом і ділом

139 - інше

А тепер кілька слів про себе

12. Стать :

121 - чоловіча

122 - жіноча

13. ВІК:

131 - до 30 років

132 - 30-50 років

133 - старше 50 років

14. ОСВІТА:

141 - неповна середня, середня

142 - незакінчена вища, вища

15. Статус:

151 - робітник

152 - службовець

153 – ІНВ (інтелігенція, не зайнята на виробництві: лікар, учитель, журналіст і т.д.)

154 - пенсіонер

155 - домогосподарка

156 - підприємець

157 - учень, студент

158- військовослужбовець

159 - безробітний

ДЯКУЄМО!

ФРАГМЕНТ БЛАНКА КОДУВАННЯ

Важливий і обов'язковий інструментарій здійснення формалізованого аналізу документів – бланк кодування. Він складається відповідно до схеми операційних понять, містить одиниці аналізу й усі елементи опису проблемної ситуації, встановлює однозначну відповідність між лексикою тексту та кодами, над якими виробляються обчислювальні операції. Нижче наводиться фрагмент бланка, за допомогою якого можна здійснити кодування:

№	Ознака, її градація	Код
1.	Тип автора - Одна людина - Два і більше людей - Ситуація незрозуміла	001 002 003
2.	Група, до якої належить автор - Неформальна (сім'я, друзі і т.д.) - Формальна (виробнича група, навчальний колектив і т. д.) - Ситуація незрозуміла	004 005 006
3.	Стать автора - чоловік (чоловіки) - жінка (жінки) - Змішана група - Ситуація незрозуміла	007 008 009 010
4.	Вік автора - Молодь (до 30 років) - Особи середнього віку (30 - 49 років) - Особи старшого віку (понад 50 років) - Змішана група - Ситуація незрозуміла	011 012 013 014 015
5.	Кількість проблем, що розглядаються в листі	016

- одна	017
- дві	018
- Більше двох	

№	Ознака, її градація	Код	
		Проблема № 1	Проблема № 2
6.	Локальність проблем, піднятих у листі - світ - країна - місто - Підприємство, установа - Приватне життя	019 020 021 022 023	024 025 026 027 028
7.	Сфера суспільного життя (країна, область, місто) - промисловість - Сільське господарство - транспорт - будівництво - Питання розподілу житла - Питання соціального забезпечення	029 030 031 032 033 034	035 036 037 038 039 040
8.	типи суджень - Оціночне - Конструктивне - Аналітичне - Інше	041 042 043 044	045 046 047 048

ДОДАТОК 3

ПРАВИЛА ІНТЕРВ'ЮВАННЯ

Якщо ви студент-політолог, то вам може знадобитися провести інтерв'ювання для курсової роботи або запропонують попрацювати в якості інтерв'юера в рамках одного з проєктів, що розробляються науковим керівником. Якщо ви вчений-політолог, то вам, можливо, доведеться керувати опитуванням як складовою частиною наукового пошуку в рамках професійних інтересів. Або вас можуть попросити дати оцінку методики опитування, проведеного іншим дослідником. У кожному з цих випадків знадобиться розуміння динаміки опитування та знайомство з придатними для нього методиками. Хоча методи та техніка, ефективні при будь-якому опитуванні, можуть злегка варіюватися залежно від типу дослідження та характеристик респондентів, ми тим не менше пропонуємо деякі загальні правила інтерв'ювання, застосовувані в більшості випадків.

Якщо коло респондентів заздалегідь відоме, то непогано буде для початку послати їм поштові листівки з повідомленням про майбутній візит інтерв'юера «у зв'язку з проведенням важливого наукового дослідження». Такий прийом породить у них довіру і збільшить ймовірність того, що вони погодяться дати інтерв'ю.

Також дослідник перед початком опитування повинен упевнитися в тому, що:

а) кожен інтерв'юер забезпечений стандартним текстом «вступного слова», яке дозволить у простій формі пояснити суть обстеження і відразу ж приступити до опитування;

б) кожен інтерв'юєр має при собі рекомендаційний лист і документи, а також номер телефону, за яким респондент при бажанні може перевірити його особу та мету візиту;

в) місцева поліція повідомлена про проведення обстеження і знає, як відповідати на можливі телефонні дзвінки з приводу нього.

По ходу інтерв'ю інтерв'юєру слід дотримуватися наступних правил:

1. Час початку та закінчення кожного інтерв'ю обов'язково фіксується в бланку інтерв'ю.

2. Всі заповнені бланки інтерв'ю повинні або бути підписані інтерв'юєром, або на них має стояти його код.

3. Щоб встановилась атмосфера довіри, треба намагатися дивитися в очі респонденту.

4. Щоб не знижувати темп інтерв'ю, відповідь на запитання слід по можливості фіксувати в той момент, коли задається наступне питання.

5. Записувати відповіді слід якомога непомітніше для респондента.

6. Інтерв'юєру слід самому читати та фіксувати всі відповіді. Не можна дозволяти заповнювати опитувальний лист самому респонденту, як це буває при анкетуванні.

7. Якщо потрібно зафіксувати коментар до відповіді, то слід записувати його не у вигляді резюме, а точно тими словами, якими користується респондент.

8. Якщо респондент відповідає розпливчасто, треба домогтися від нього більш чіткої відповіді.

9. Якщо респондент випереджує відповідь словами типу «Ні, але ...», то подібні оцінні зауваження слід фіксувати так само, як і відповідь.

10. Якщо для отримання адекватної відповіді потрібно попередньо «прозондувати ґрунт», то інтерв'юєр має

позначити це в бланку та записати ті питання, які можуть йому в цьому допомогти (наприклад: «А чому буває так, що ...?»). У добре розроблених інтерв'ю такі «пробні кулі» вказуються в бланку для кожного питання, при якому вони можуть знадобитися.

11. Ніколи не намагайтеся інтерв'ювати одночасно більше однієї людини.

12. Інтерв'ю проводьте в обстановці віч-на-віч із респондентом. Якщо хтось наполягатиме на своїй присутності, треба поставити умову, щоб у хід інтерв'ю не було втручання. Не вносьте зміни у відповідь респондента в тому випадку, якщо хтось інший переконає його змінити свою попередню думку.

13. Інтерв'юєру не слід дозволяти втягувати себе в обговорення предмета обстеження, його зауваження можуть вплинути на відповіді респондента.

14. Якщо питання чи запропонований варіант відповіді викликає у респондента заперечення, то інтерв'юєру слід пояснити, що потрібно питання ставити в тому вигляді, як вони записані, і що не він відповідальний за формулювання.

15. Заперечення респондента на запитання слід відзначати на полях бланка інтерв'ю, оскільки пізніше вони можуть стати в нагоді.

16. Записувати тільки початкові відповіді. Не треба змінювати зафіксовану відповідь, якщо респондент просить про це після того, як почує наступне питання.

17. Коли респондент відповідає «Я не знаю ...», не потрібно поспішати ставити йому відразу наступне питання. Ця фраза іноді буває вступною для відповіді по суті («Ну, я не знаю, але мені здається, що...»).

18. Ніколи не треба навмисно змінювати формулювання або порядок питань.

19. Ніколи не повідомляйте респонденту (навіть якщо він просить про це) відповідей на це питання інших респондентів.

20. Ніколи не треба намагатись опитувати по пам'яті. Бланк інтерв'ю повинен бути завжди перед очима. До нього слід звертатися навіть тоді, коли інтерв'юєру достатньо одного погляду на лист, щоб згадати питання.

21. Після закінчення інтерв'ю, перш ніж відпустити респондента, потрібно ще раз продивитись увесь бланк, щоб переконатися, що були задані всі питання та зафіксовані всі відповіді. Краще задати пропущений питання поза загальною послідовністю або попросити респондента повторити відповідь, ніж залишити порожнє місце в бланку інтерв'ю без особливої на те причини.

ВІДБІР ІНТЕРВ'ЮЄРІВ

Професійні політологи не тільки самі проводять опитування, а й часто змушені залучати інших осіб. Інструктуючи інтерв'юєрів, до них необхідно донести ті відомості про методи інтерв'ювання, які будуть викладені нижче. Проте перший крок у підготовці бригади інтерв'юєрів полягає у відборі відповідних людей.

Досвід опитувань у США дозволяє висунути такі основні принципи відбору та підготовки інтерв'юєрів, спрямовані насамперед на те, щоб звести до мінімуму небажані наслідки реактивності.

1. Інтерв'юєр повинен триматися скромно та не викликати у респондента ніяких побоювань. Наприклад, ті організації, які спеціалізуються на опитуваннях, у якості інтерв'юєрів найчастіше використовують жінок середнього віку, оскільки з'ясувалося, що вони менш за все здатні вселити страх або підозри. З цієї ж причини запитувач повинен бути

іноді в чомусь схожий із респондентом. Виявилося, наприклад, що при вивченні расових відносин відповіді, які отримують чорношкірі та білі інтерв'юєри, як правило, відрізняються. Крім того, інтерв'юєр повинен бути одягнений скромно, але охайно. Його зовнішній вигляд має якомога менше говорити про особисті уподобання чи соціальної приналежності.

2. При опитуванні інтерв'юєру слід вести себе неупереджено, відкрито та доброзичливо. Задавати питання та фіксувати відповіді треба автоматично, тобто нічим не виявляючи свого схвалення чи ні відповідей респондента і не підштовхуючи його до тієї чи іншої відповіді. Питання слід ставити слово в слово так, як вони сформульовані. Якщо респондент не зрозумів питання, то хороший інтерв'юєр не пояснюватиме його, а просто повторить. Бути відкритим – це вести себе так, щоб не викликати у респондента зайвої недовіри або ворожої реакції. Задавати питання потрібно відсторонено) та розкуто, так, ніби нема абсолютно ніяких підстав очікувати, що респондент відмовиться відповідати. За стилем хороше опитування повинне наближатися до дружньої, але змістовної бесіди.

Інтерв'юєр повинен освоїтися з питаннями настільки, щоб не було помітно, що він їх читає, а в запасі у нього мають бути заготовлені відповіді на ті питання, які можуть виникнути у респондента. Така практика дозволяє скоротити час на можливі затримки в ході опитування.

Доброзичливим інтерв'юєр виглядає у тому випадку, якщо він звертається до респондента шанобливо й із симпатією. Дуже важливо уникати стилю «допиту з пристрастю». Треба намагатися всім своїм виглядом показувати, що ви визнаєте правомірність будь-якої відповіді, даної респондентом.

3. В ідеалі інтерв'юєр повинен бути абсолютно чесним, надійним і скрупульозним у роботі, врівноваженим і спокійним в особистому спілкуванні.

Важливо шукати людей саме з такими рисами характеру. Ці якості важливо враховувати й у роботі над майбутніми інтерв'ю.

Проте буває, що навіть найбільш підходящі та підготовлені інтерв'юєри не в змозі отримати потрібну досліднику інформацію. Прикладом такої ситуації може бути дослідження, що вимагає спрямованого інтерв'ювання. У цьому випадку дослідник змушений проводити опитування самостійно й із використанням особливих методик.

1. На початку інтерв'ю обов'язково представтесь і коротко викладіть завдання вашого дослідження. Не покладайтесь на те, що респондент засвоїв усе це з листа або з попередньої зустрічі.

2. Вирішальне значення може мати обстановка, в якій береться інтерв'ю. По можливості слід виключити з неї відволікаючі фактори. Наприклад, спроби взяти інтерв'ю під час обіду в ресторані або в присутності дітей респондента зазвичай закінчуються невдачею. Проте в деяких випадках буває корисно провести інтерв'ю в незвичному місці (у парку, автобусі, музеї), аби створити невимушену атмосферу або оживити в респондента спогади про минулі події.

3. Хоча групові інтерв'ю іноді можуть допомогти досягти консенсусу в оцінці деяких фактів, а також виявити особисті взаємини в групі, все ж краще опитувати одночасно не більше однієї людини.

4. Проводьте інтерв'ю вдумливо й у дружньому тоні. Не бійтеся пауз, потрібних вам або респонденту, щоб зібратися з думками.

5. Ретельно продумайте, які питання ви задасте першими. Притому, що основна частина інтерв'ю позбавлена плану, перші кілька запитань дуже важливі. Вони фокусують увагу респондента, стимулюють його пам'ять і прояснюють, чого саме ви від нього хочете. Початкові питання повинні бути:

а) безпосереднім чином пов'язані з оголошеними вами завданнями дослідження,

б) досить нейтральні, щоб респондент міг на них відповісти без будь-яких побоювань,

в) сформульовані таким чином, щоб показати респонденту, що запитувач знайомий із предметом дослідження,

г) розраховані на отримання вільних і невимушених відповідей, а не плоских і сухих (якщо вам потрібні чисто фактичні відомості про респондента, ви встигнете отримати їх далі в ході інтерв'ю).

Особливо корисні в якості вступних ті питання, де робиться акцент на ставленні або розумінні респондентом досліджуваного явища.

6. На відміну від вибіркового питання спрямованого, повинні допускати множинні інтерпретації. Пам'ятайте, що ваше завдання – дізнатися, що думають про явище та що відчують у зв'язку з ним самі респонденти.

7. Допомогти спровокувати потрібну відповідь, крім прямого запитання, може також коментар. Наприклад, зауваження типу «Ну, звичайно це робиться не так» може викликати у респондента міркування про те, як, на його думку, «це робиться».

8. Завжди дивіться по можливості респонденту в очі (якщо тільки це йому не неприємно), так, щоб він бачив, що ви його уважно та співчутливо слухаєте. Прості фрази типу «Я

розумію» або «Звичайно» або вдумливе «Так-так» допоможуть вам його підбадьорити та розговорити його. Пам'ятайте, що основна винагорода, яку респондент отримує за розгорнуте інтерв'ю, – це можливість «просвітити» когось, кому знайомий і щиро цікавий той предмет, який для нього самого дуже важливий. Тому корисно буває дати респонденту зрозуміти, що він дійсно допомагає вам своєю інформацією.

9. З коментарями респондентів краще погоджуватися. Не показуйте, що ви не згодні з його думкою або сумніваєтесь у наведених фактах.

10. Виключення з правила 9 становлять ті випадки, коли респондент не хоче видавати інформацію, якою він, як здається, володіє. Тут може виявитися необхідним застосувати іншу методику. Вона полягає в тому, що запитувач бере на себе роль критика чи опонента респондента, намагаючись оскаржувати та ставити під сумнів його тези в надії, що в суперечці той проговориться. Для вивідування потрібної інформації може стати в нагоді навіть деяка ворожість.

11. Респондента, який уникає розголошувати інформацію, тому що боїться, що нею зловживатимуть, іноді вдається переконати в його побоюваннях, нагадавши, що опитування носить строго конфіденційний характер і що дослідник ні в якій мірі не в змозі вплинути на стан справ.

12. Ведення записів по ходу інтерв'ю – один зі способів збільшити його результативність. При направленому опитуванні (на відміну від вибіркового, коли замітки слід робити непомітно) те, як запитувач робить записи, може часто спонукати респондента деталізувати або доповнити наведену ними інформацію. Якщо ви ретельно все записуєте, то для респондента це означає, що його коментар важливий. Якщо ж ви відкладаєте ручку – це сигнал, що він ухилився від основної теми. Оскільки вам доведеться вести настільки

розлогі записи, що робити непомітно це неможливо, можете по ходу нотувати усе, що варте уваги.

13. Намагайтеся пристосуватися до стилю поведінки та характеру респондента. Одним людям властиво триматися підкреслено сухо, інші, навпаки, дуже розкуті, одні оперують майже виключно абстрактними поняттями, інші ж намагаються все приміряти до себе та власного досвіду. Хтось звик спілкуватися головним чином із начальством, а хтось із підлеглими. Ви отримаєте більше інформації, якщо зможете перейняти одну з цих ролей. Не починайте інтерв'ю, заздалегідь жорстко визначивши, в якому стилі діятимете – це можна вирішити лише під час бесіди з респондентом.

14. Обов'язково перегляньте записи відразу після інтерв'ю, аби записати свій коментар до нього та опрацювати ті пункти, які вдалося торкнутися лише в загальних рисах. Важливо якомога менше довіряти власній пам'яті, навіть якщо для цього доведеться провести пару годин у незатишному кафе або промерзлому салоні автомобіля.

15. Свої рукописні замітки якнайшвидше передрукуйте. Зробіть кілька екземплярів і зберігайте їх окремо, щоб не втратити.

Використання диктофона при опитуванні має як свої плюси, так і мінуси. Він здатен вловити зміни тону та допомагає уникнути викривлень при передачі того, що було реально вимовлено. Крім того, дозволяє інтерв'юєру почути себе з боку. Це корисно, адже те, як прозвучало запитання, може виявитись істотним для інтерпретації відповіді. Складність полягає в тому, що диктофон часто «загальмовує» мову респондента, оскільки позбавляє його шансу відмовитися надалі від своїх слів у випадку, якщо виникне якесь непорозуміння. Іноді респондент боїться, що запис може бути оприлюднений у спотвореному вигляді. Крім того,

сама техніка магнітофонного запису подекуди відволікає увагу респондента від опитування. Рішення про те, використовувати диктофон, чи ні, в кожному конкретному випадку дослідник повинен приймати з урахуванням типу запитань і характеру респондента. Якщо предмет обговорення досить делікатний або диктофон респонденту «протипоказаний», то варто відмовитись від його використання. Якщо ж має місце довге інтерв'ю з безліччю технічних подробиць і специфічних фактів, ключових для дослідження, то диктофон може виявитися незамінним.

Використовуючи диктофон, не приховуйте його і розміщуйте так, щоб він знаходився у респондента перед очима. Заздалегідь перевірте його в дії, щоб переконатися, що він підходить для даного виду роботи (володіє достатньою чутливістю, простий в експлуатації, здатний забезпечити потрібну тривалість запису). Ніколи не покладайтесь цілком лише на диктофон. Він може відмовити, а це призведе до безповоротної втрати тексту інтерв'ю. Завжди паралельно ведіть запис від руки на папері.

Важлива проблема при направленому опитуванні – це його конфіденційність. Від респондента часто потрібно така інформація, яка в разі зловживання нею або її оприлюднення може привести до небажаних соціальних наслідків. Гарантуючи конфіденційність інтерв'ю (а робити це треба неодмінно), дослідник повинен докласти всіх зусиль, щоб зберегти таємність інформації. Зробити це часто навіть легше, ніж при вибіркового опитуванні, оскільки в спрямоване опитування зазвичай залучено менше персоналу. Якщо дослідник буде зберігати зроблені записи в надійному місці, то існує певна гарантія, що вони не стануть надбанням гласності. Небезпека розголошення таємниці найчастіше виникає, коли для передруку рукописного чи диктофонного

запису дослідник вдається до послуг друкарки. Якщо він абсолютно не в змозі зробити це сам, то треба принаймні використовувати послуги тільки перевірених людей і зберігати особистість респондента в таємниці. Не можна допускати доступу сторонніх осіб до матеріалів опитування.

ДОДАТОК К

Інформація для кандидата в депутати необхідна для оцінки політичної ситуації в період виборчої кампанії

Географічна інформація

Карта округу з виборчими ділянками	Межі округу
Карта ділянок і вулиць	Політична історія
Карта з результатами перепису	Історія округу
Історична інформація	Лідери
	Політична культура округу

Демографічна інформація.

Демографічна статистика	Політичні організації
Угруповання виборців	Впливові люди в бізнесі та політиці
Організації (релігійні, професійні та громадські)	

Інформація про попередні вибори.

Загальне число зареєстрованих виборців
Партійна приналежність зареєстрованих виборців (якщо такі дані є)
Результати останніх виборів по дільницях

Інформація про кандидатів.

Детальна інформація по всіх кандидатів
Порівняльний аналіз кандидатів за такими позиціями: біографія, підхід до проблем, політичний досвід, фінансове забезпечення.
Інформація преси
Витяги з виступів

Матеріали кампаній усіх кандидатів

Політичні події та проблеми, що впливають на Вашу кампанію

Політика Президента

Економічна ситуація

Вибори в межах округу

Місцеві кандидати

Гострі проблеми,
референдуми

Аналіз засобів масової інформації

Список засобів масової інформації, що охоплюють Ваш округ і контактні телефони

Їхнє ставлення до Вашої кампанії, за даними редакційних статей і колонки редактора

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ІНФОРМАЦІЙНА АНАЛІТИКА	5
1.1. Поняття політичного аналізу	5
1.2. Трактуювання аналітики	8
1.3. Інформаційна аналітика	13
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ	21
2.1. Поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення» (ІАЗ)	21
2.2. Модель інформаційно-аналітичного забезпечення політичної системи	23
2.3. Світова практика інформаційно-аналітичного забезпечення політичної системи	27
2.4. Політичні аналітики	41
2.5. Аналітично-консультативні послуги	46
2.6. Інформаційно-аналітичне дослідження	52
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ ТА ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ	59
3.1. Політична ситуація та проблема	59
3.2. Етапи аналізу політичної ситуації	63
3.4. Методи політичного аналізу	65
3.4.1. Політичний моніторинг	65
3.4.2. Контент-аналіз	75
3.4.3. Івент-аналіз	84
3.4.4. Методи збору даних (опитування, інтерв'ювання)	87

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ	105
4.1. Поняття «припущення» і «прогноз»	105
4.2. Трактуювання політичного прогнозування	108
4.3. Планування	110
4.4. Предмет політичного прогнозування	121
4.5. Принципи і функції політичного прогнозування	123
4.6. Види прогнозів	126
 РОЗДІЛ 5. ПРОГНОЗУВАННЯ: ЕТАПИ ТА МЕТОДИ	 137
5.1. Етапи здійснення прогнозів	137
5.2. Характеристика методів політичного прогнозування (аналогія, мережеве планування, SWOT-аналіз)	144
5.3. Групові методи (експертних оцінок, брейнстормінг (мозковий штурм), Дельфі)	149
5.4. Сценаріотехніка	152
5.5. Специфічні методи (екстраполяція, моделювання, експеримент)	159
 КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ	 166
 ДОДАТКИ	 170

Навчальне видання

Антоніна Миколаївна Митко

ПОЛІТИЧНА АНАЛІТИКА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Підручник

Редактор і коректор: І. Могілевська

Верстка: А. Митко

Підп. до друку2013. Формат 60х84 1/16. Папір офс. Гарн. Таймс.
Друк цифровий